

MADŽARONSKA EMIGRACIJA 1848.

Vladimir Koščak

U V O D

Da bi se ispravno ocijenilo značenje pokreta, grupa ili pojedinaca, koji su tokom prošlog stoljeća zauzimali istaknutije mjesto u našem javnom životu, treba najprije pogledati kakav je bio njihov stav odlučnih dana 1848. U posljednje vrijeme uneseno je u četrdesetosmašku problematiku više svijetla. Prikazane su tendencije građanske klase i hrvatske ljevice, a oboreno je mišljenje, da je uloga Hrvatske bila isključivo reakcionarna. Zadatak je ove studije, međutim, da objasni vrlo interesantno i za našu političku prošlost karakteristično djelovanje madžarona, t. j. madžaromana, kako su protivnici nazivali pristaše Hrvatsko-ugarske stranke. Toj stranci, ili bolje rečeno, mentalitetu posvetila je naša historiografija vrlo malo pažnje, pa se o toj važnoj pojavi mogu danas u literaturi naći jedino oskudni fragmenti.¹

Nakon stoljetne, manje više iskrene, suradnje hrvatskoga i madžarskog plemstva, koja je kulminirala u zajedničkoj borbi protiv prosvijećenih apsolutista, madžarsko plemstvo počinje nakon 1790 svoju nacionalnu ideju nametati i ostalim narodima Ugarske. Oko 1830 oni su u tome postigli takve uspjehe, da su hrvatske županije bile na putu, da se izgube u jedinstvenoj Madžarskoj. — Ali tada dolazi do Ilirskog preporoda. Već od samog početka izvijesni su pojedinci stupili u opoziciju protiv Ilirizma, a madžarski su ih ekspanzionisti na požunskom saboru 1839 konačno organizirali za agitaciju veliko-madžarskih nastojanja u Hrvatskoj.

Pod vodstvom grofova Aleksandra Draškovića i Antuna Erdödyja, braće baruna Raucha i nekih zagrebačkih advokata osnovan je na početku 1840 u Zagrebu, kao ustuk ilirskoj čitaonici, Kasino, kojemu je osnovna zadaća bila širenje madžarskog jezika, a kasnije se pre-

¹ Naši su arhivi, naprotiv, puni izvorne, neobrađene građe o toj temi, i ovaj je rad plod proučavanja akata Upravljajućeg odbora Zagrebačke županije (cit. »Z. ž.«), Virovitičke županije (cit. »V. ž.«), Srijemske županije (cit. »Sr. ž.«), akata Banskog, odnosno Namjesničkog vijeća iz god. 1848, 1849 i 1850 (cit. »B. v.«), njihovih kataloga (cit. »K. B. v.«), i akata »Razgodbenog povjerenstva«, koji rade o razrješenju urbarijalnih odnosa, iz godine 1849, 1850, 1851, 1852 i 1853, a svi se čuvaju u Državnom arhivu u Zagrebu, a zatim dokumenata iz Jelačićeve ostavštine, koja se čuva u Arhivu Jugoslavenske akademije (cit. »J. o.«).

tvorio u glavni štab mađaronstva. Slijedeće godine (1841) osnovana je Hrvatsko-ugarska stranka — prva politička stranka kod nas. Njezin je program (članovi su uglavnom plemići) — nasuprot Ilirskoj stranci, koja se osniva iste godine — konzervativan, usprkos tome, što je stajala pod vodstvom mađarskog liberalizma, a poslije direktno Kossutha. To je osnovno proturječenje te stranke, koje ćemo nastojati da prikazemo u njegovu najkritičnijem rasponu, za revolucije 1848.^{1a}

Spomoću demagogije A. D. Josipovića, turopoljskog komeša, kasnijeg šefa stranke, mađaroni su uspjeli da predobiju seljačko plemstvo, i to u prvom redu turopoljsko, koje je bilo glavno oruđe mađarske stvari u borbi za Zagrebačku županiju od restauracije 1842, kada su pobijedili Ilirci, pa do 1845, kada su pobijedili mađaroni. U toj se borbi mržnja toliko rasplamsala, da je došlo, osim manjih, i do dvaju velikih krvoprolića: 9. XII. 1843 i 29. VII. 1845. Bitka se vodila i u Hrvatskom saboru u travnju 1843, kad se u njemu prvi put pojaviše političke stranke, i u rujnu 1845, kad su zbog srpanjskog krvoprolića. Turopoljci kraljevom odlukom izgubili pojedinačno pravo glasa. To je bio težak udarac stranci, od kojeg se ona nije više oporavila, to više, što je potkraj 1846 i Josipović kraljevom odlukom suspendiran s položaja turopoljskog komeša.

Bečka reakcija, u strahu od Mađara, nalazi saveznike u Ilirskom pokretu, koji 1843 uzima naziv »Narodna stranka«. »Aula est pro nobis«, vrijedilo je, naravno, samo onda, kad je to koristilo Beču u nastojanju, da izigra pojedine narode carstva. Borba se sada uglavnom

^{1a} Dragocjen prilog za poznavanje programa Hrvatsko-ugarske stranke jest članak štampan u brojevima 73—77 »*Novina dal. hrv. slav.*« rujna 1847, koji sadrži tekst naputka Zagrebačke županije (zapravo Hrv.-ug. stranke, koja je tada bila na vlasti u Zagrebačkoj županiji) za poklissare na zajedničkom saboru. Taj naputak ili instrukciju izradili su slijedeći mađaroni, kojih ćemo imena, osim jednog ili dva, često sretati u daljnjem razlaganju: »Josip Šuvich, 1. zagrebački podžupan, kao predsjednik; baron Levin Rauch, Stjepan Pavlekovich, Pavao Kerezturny, Josip Bríglevich, Ludovik Jellachich, Antun Dan. Josipovich, Eduard Zerpak, Adalbert Jellachich, Aurel Kushevich, Toma Mattachich, Mauricio Sinich, Stjepan Kooszy, Ignacio Vernich, Ivan Terputecz, Stjepan Rakodeczay, kao aktuar«.

»Cijeli ovaj operat tuđim duhom diše, o horvatskom jeziku, o uzvišenju naše domovine, o napredku naše narodnosti neima ondje ni jedne jedine riječice, dapače rat joj se očito navješćuje i jasno se namjera izražuje, da treba Horvatsku pomagjariti.« — Postavljeni su doduše i neki liberalni i napredni zahtjevi, kao na pr. o slobodi vjeroispovjesti, o željeznici Vukovar—Rijeka i još neki u duhu Kossuthove opozicije, ali i oni su išli za jačanjem mađarske hegemonije. »Nu mal da nezaboravim! U 10 točki stoji naročito, da se kmeti naši imaju odkupiti. Ala mi dobročinstva! Te milosti i afrikanski rob uživa: ako ima novacah te naplati svoga gospodara, ovaj će ga na slobodu pustiti. — Ako vi zbilja puk na sercu nosite, oprostite mu robotu, platite s njim zajedno danak, podvergnite se s njim zajedno vojničkim dužnostima: onda će svijet vjerovati, da se brinete za narod.«

prenijela u zajednički Ugarsko-hrvatski sabor, gdje su u osnovnim pitanjima, t. j. u pitanju jezika, triju slavonskih županija i Primorja madžaroni slijepo branili madžarske zahtjeve, naime, da se u Hrvatskoj uvede madžarski jezik, a rečeni teritoriji da se stope s Madžarskom. Oni se pače proglašuju Madžarima, osporavajući Hrvatskoj svaku municipalnost ili autonomiju.

U to doba dolazi do bečkoga trinaestog ožujka, do sastavljanja madžarske vlade. Ferdinand V. daje građanske slobode. Jelačić je imenovan banom. U Zagrebu triumvirat — Gaj, Vraniczany, Kukuljević — redigira »Narodna zahtijevanja«.

Doba, u kome se činilo da narodi carevine mogu do kraja izživjeti svoja nacionalna osjećanja, nije bilo pogodno za pristalice Madžara u Hrvatskoj. Oni se u prvi čas približuju narodnjacima. Kao što izvještava Neustaedter^{1b} Stjepan Pavleković, podžupan zagrebački, sazvaio je 20. III. istomišljenike, da stupe u Narodnu gardu. Zagrebački magistrat ih prima, i oni, noseći zajedno s narodnjacima trobojnice, zamjenjuju »Eljen« sa »Živio«. Podžupan Žuvić izražava lojalnost Jelačiću. Mnogi se spremaju s Narodnom strankom na izbore za sabor. Ali, čini se, da ubrzo dolaze iz Pešte druge direktive. Madžari upućuju proglas braći Hrvatima, koji donose u zemlju madžaroni na čelu s Iv. Nep. Pejačevićem. U zajednici sa drugim madžaronima oni su spomoću letaka i brošura razvili veliku propagandu u prilog Batthyányeve vlade. S tom grupom dolazi u Hrvatsku i Josipović, koji je još 4. IV. u požunskom saboru ustao protiv »Narodnih zahtijevanja«, i sokoli, osobito Turopoljce, da istraju u borbama, koje im predstoje. Međutim, 18. IV., emisari su protjerani iz Zagreba. Istog dana bježi i veliki župan zagrebački Emerik Pechy, kojega je kralj postavio na tu dužnost na početku prošle godine. Na njegovo mjesto Pešta imenuje Josipovića, za kojeg se u jednom letku, upravljenom seljacima, kaže: »vi sze vszih onih pravicz vsivali budete, koje do szada szamo Plemenitashi imali jeszu, a to z-tem vishe imatesze nadijati, poklamlkam Goszpon Anton Josipovich najveksih, branitely vashih pravicz; chiye ime vu vszakoga negdashnyega kmeta. kakti nyihovoga priatelya vuhih tak vugudno zvonishe, po Preszvetlem nashem Kralyu za Supremus Comesha Zagrebekke Varmegyie imenuvanje.«²

^{1b} Joseph baron Neustaedter »*Le ban Jelačić et les événements en Croatie depuis l'an 1848*«, I. Zagreb, 1939, str. 328.

² Z. ž. 17 7/2 1849

Kao odgovor i na tu agitaciju Jelačić 26. IV. proglašava prijeki sud za puntare.³

Kurs protiv madžarona sve se više pooštrava i u tom predvodi bivši triumvirat, koji 1. V. daje od Narodne garde pohapsiti, bez znanja Jelačićeva i protiv njegove volje, mnoge madžarone na čelu sa starim podžupanom Žuvićem.⁴

Jelačić je kasnije odobrio to hapšenje, ali ih je ipak 8. V. sve pustio na slobodu. Istoga dana smijenio je i magistrat Zagrebačke županije, koja se od tragičnog srpnja 1845 nalazila u rukama madžarona, i koja je od tada učinila niz povreda hrvatske municipalnosti. Na njihova mjesta Jelačić je, dakako protivustavno, postavio narodnjake. Toga značajnog dana zapečaćen je i Kasino, pa se to može smatrati kao datum raspuštanja Hrvatsko-ugarske stranke, koja će opet oživjeti poslije sabora od 1861 pod imenom Unionistička stranka, da kasnije, pod L. Rauchom, provede Nagodbu.

ODLAZAK U EMIGRACIJU

Jelačićevo oklijevanje, da se razračuna s dugogodišnjim neprijateljem one matice, koja ga je u to vrijeme nosila, to relativno kasno smjenjivanje županijskog magistrata, rodilo je prve sukobe između njega i članova Narodne stranke, našto ćemo kasnije češće nailaziti. Ima li se to pripisati osjećaju nehaja prema protivniku, koji je uzmaknuo, ili je Beč već u to rano doba nastojao, da u Hrvatskoj ne bude uništena protuteža silnom zamahu narodnog pokreta? U svakom slučaju oficijelan stav prema njima više je nego tolerantan.

Ali javno mišljenje, osobito omladina, traži definitivnu, čak i fizičku likvidaciju madžaronštva. To se odrazuje i u štampi i u dnevnim demonstracijama protiv pojedinaca.

Evo kako Janko Čubeković, jedan od emigranata, pošto se vratio iz emigracije, odgovara na pitanje, zašto je otišao: »Zato! što su me

³ »A pod imenom puntara imaju se u sadašnjim okolnostima razumievati u našoj domovini: a) koji puntaju narod proti zakonitom našem kralju Ferdinandu i proti banskoj oblasti u ovim kraljevinama. b) koji puntaju proste plemiće, govoreći im da su stanoviti ljudi ili kako navadno govore, Iliri krivi, da budu od sada morali plaćati porez i nositi druge terete. c) koji puntaju muže ili kmete govoreći im da su oni Magjari, a ne Slavonci i Hrvati, ili da su ih sama magjarska gospoda oslobodila od tlake, pa da ih hrvatska i slavonska gospoda kane opet podvrći pod tlaku, te koji lažu, da su u tom poslu išli Iliri u Beč k kralju, pa da su te pravice i slobostine već prije više godina dane puku, a da ih gospoda nisu htjela obznaniti.« (*Hrvatski pokret u proljeće 1848.* Zagreb, 1898, str. 45).

⁴ Neustaedter, cit. dj. I, str 393.

njeki mladi nepoznati ljudi — puškami i handžari oboružani dne 6. V. 1848 u večer okolo 8—9 sati u ovdašnjem takozvanom Magjarskom Kasinu sa drugimi, najmre: g. D. Laslovićem, ranarnikom Haincmanom, g. Tomekovićem starijem Jakšićem, bratom Josipom Čubekovićem uhvatili, pred Odbor sigurnosti grada Zagreba dopratili, — od kuda kada je prie mladež po g. Pukovniku grofu Vojkfiju za našu sigurnost raspuštena bila i mi smo odma odpušteni, mladež pako kad je nas u varošku kuću pratila, dignuvši handžare grozila nam se, da već živjeti ne ćemo.«⁵

Slično odgovara i Tomo Trstenjak: »Mladež mi se na sokacima grozila, da ako su mi Mikoličanci života oprostili, da mi oni oprostiti ne će, zatim videći da se drugi pozatvaraše, i čuvši u Dvorani ovdašnjoj iz ustijuh g. Gaja reći, »da su sad izvanredna vremena, gde zakona nema, svaki neka gleda kako će proći« radi vlastite sigurnosti odalio sam se.«^{6,7}

Pod takvim pritiskom javnosti, u kojem su mjestimice sudjelovale i niže vlasti, članovi mađžaronske stranke, otpušteni iz državne službe kao sumnjivi, na početku mjeseca svibnja masovno napuštaju zemlju. Neki su pobjegli već u travnju, kao grof Dionys Sermage, neki i u toku godine, kao Farkaš, Iv. Nep. Erdödy, ljekarnik Zellinger, ali glavni je eksodus bio u početku svibnja.

Krivo bi bilo misliti, da su otišli svi. Mnogi, pa čak i istaknuti mađžaroni, kao na pr. spomenuti bivši zagrebački podžupan Žuvić, zatim Marko Bedeković, turopoljski podžupan Modić, gorički župnik Jakov Kos, nisu se micali iz zemlje. Modić pače 4. V. predvodi turopoljske suce Jelačiću u svečanu audijenciju, što ga ne sprečava, da 26. V. prilikom vojničkog upokoravanja Turopolja kaže u povjerenju generalu Neustaedteru, mađžarskim jezikom: »Ja ostajem ipak u dnu

⁵ Z. ž. 131 7/10 1849.

⁶ Ibidem.

⁷ Za bolje razumijevanje tadašnjih prilika mogu vrlo dobro poslužiti ovi navodi Laszowskoga: »U toj hajci dodje red i na Tomašića, a osobito tada, kad ga »Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske« okrivise, da buni seljaštvo. Prigodom jednog boravka Tomašićeva u Maloj Mlaci navališe pristaše narodne stranke (Ilirci) na dvor, i bili bi Tomašića ubili, da ga nije spasio kapelan Mijo Šopčić, koji ga uz opasnost vlastita života — premda Ilirac, sakrio u krevet. Taj čin sprijatelji tu dvojicu za cio život.

U čas, kad su ustale protiv njega i gore spomenute novine, boravio je Tomašić u Žakanju kod svoje na smrt bolesne majke. Čim ga je kotarski liječnik Hašš uvjerio, da će mu majka ozdraviti, naumi poći do bana Jelačića, da se opravda, i da od protivnika zatraži zadovoljštinu. No u tom ga preteče nepovoljna vijest, da je otpušteno sve činovništvo županije, koje zamijeniše »Ilirci. Štoviše, imali su se svi otpušteni činovnici zatvoriti. On se opet vrati u Žakanje, te po nagovoru majke odluči, da otputuje iz domovine, dok se oluja stiša. To učiniše i mnog drugi Hrvati, koji su bili otpušteni iz službe kao pristaše magjarofske stranke.« (E. Laszowski »Porodica Tomašića« Zagreb, 1910, str. 26.)

srca Madžar!«⁸ Dosta ih je, doduše, u početku uhapšeno (Kiszely, Kooss, Kann, Jakšić, Gruesz, Borovjak, Kočmaroš, Tot i dr.), ali svi su prošli mnogo bolje od emigranata, jer su osim potpisivanja t. zv. reversa^{8a} ostali pošteđeni od ostalih mjera propisanih za madžarone izbjeglice.

S druge strane, broj odbjeglih daleko je veći, nego što se obično misli, to više, što su mnogi odlazili s cijelim porodicama. Međutim u popis, koji je priložen ovoj studiji, uvršteni su samo oni, za koje su se našli službeni podaci u arhivskoj građi, t. j. u prvom redu oni, koji su podlegli jednoj od mjera, koje je propisao sabor, ban, bansko vijeće ili županije isključivo za emigrante, a zatim oni, za koje postoje nesumnjiva svjedočanstva, da su kao pripadnici madžaronske stranke bili u emigraciji. Naravno, broj se takvih ne podudara sa brojem faktičnih emigranata, jer su mnogi na različite načine izbjegli spomenutom postupku. Još se manje podudara s brojem onih, koji su u Hrvatskoj stajali na strani madžarskog ustanka i pomagali ga na bilo koji način, što arhivski materijal također spominje. U taj su broj, dakle, ušli jedino prononsirani pripadnici Hrvatsko-ugarske stranke, manje više poznata imena iz političkih borbi od prije sedam do osam godina, »žigosani odmetnici« izbjegli iz zemlje, i kao takvi registrirani od vlasti. Njihov broj, koliko se moglo ustanoviti, iznosi preko 140 ljudi.

Međutim, emigracija nije homogena. Ona se odmah dijeli u dvije podjednake grupe, jednu, koja odlazi u Austriju, i to uglavnom u Graz, i drugu, koja ide u Madžarsku.

Prvu grupu, ma da se u njoj nalaze i takvi vatreni propovjednici madžarstva, kao što je barun Levin Rauch ili Rikard Jellačić, mogli bismo nazvati desnijom. Prema njoj su ban i Bansko vijeće, uz otpor Zagrebačke županije, zauzeli mnogo blaži kurs. Nekima je čak izričito dopušten boravak u Austriji.⁹

Možda je Zagrebačka županija imala pravo, kad između tih dviju grupa nije činila razlike, jer neke, koji su otišli u Madžarsku, vidimo poslije u Austriji, i obratno. To su na pr. Albert Jellačić, Koloman Bedeković, Janko Čubeković, koji i za Levina Raucha veli, da ga je vidio u Pešti, iako mu je podban Mirko Lentulaj dopustio 19. VII. 1849 povratak, kao »cijelo ovo vrijeme bavećem se u Štajerskoj«,¹⁰ t. j. »u ne-

⁸ Neustaedter, cit. dj. II. str. 410.

^{8a} Vidi str. 50.

⁹ Tako 15. XI. 1848 Dragutinu Sillebrandu Prandau-u (K. B. v. 19 b 585); 20. II. 1849 Pavlu Keresztury-u (K. B. v. 19 c 1769/369); 21. V. 1849 Dionysu Sermageu (Z. ž. 111 23/5 1849)

¹⁰ Z. ž. 7374/1504 1849.

pristranom zemljištu«. Slična kontradikcija postoji i s grofom Iv. Nep. Erdödyem (uz Josipovića glavni predstavnik stranke u to vrijeme, bivši veliki župan varaždinski, od Batthyánya imenovan riječkim gubernatorom; nakon ulaska Bunjevca, banskog povjerenika, koji na čelu hrvatskih četa ulazi 30. VIII. 1848 u Rijeku, povukao se bez otpora iz grada), koji je otišao u Graz, ali je ipak na njega protegnut sekvestar,¹¹ što je bilo određeno jedino za one, koji su bili u Madžarskoj.¹²

Došavši u inozemstvo izbjeglice se snalaze na razne načine. Mnogi od onih u Štajerskoj smještaju se kod svojih rođaka, a izvjesna sredstva dobivaju također iz zemlje. Oni tu, pod paskom austrijske policije, provode miran život, o čemu valjda govori i nota C. K. Guberniuma, Štajerske od 20. VI. 1849, koja je uslijedila kao odgovor na poziv Banskog vijeća, koje traži da se pazi na hrvatske emigrante.¹³ No o tome govore jasno i mnoge svjedodžbe gradačke policijske prefektуре, koje su im izdavane prilikom povratka, od kojih su karakterističke one, što su izdane R. Jellačiću¹⁴ i K. Bedekoviću.¹⁵ kao »politički neaktivnim«.

Daleko je burnija bila sudbina onih, koji su se našli u Madžarskoj. Ovi bi se mogli podijeliti u četiri podvrste.

Najbrojniju podvrstu sačinjavaju oni, koji su lutali bez stalnog cilja i posla po Madžarskoj, bježeći, uglavnom, kao privatnici pred Jelačićevom i ostalim carskim vojskama. Njihov je mentalitet i položaj donekle sličan položaju izbjeglica u Austriji.

U drugu podvrstu treba ubrojiti one, koji su primili razne službe u administrativnom aparatu Batthyányeve vlade. Gajeve novine od 27. VII. 1848, odgovarajući na »Notu magjarskog ministerija u poslu pacifikacije pridruženih strana«, upućenu nadvojvodi Ivanu, na tvrdnju: »U službu vlade namjestili smo bez razlike stranke mnogobrojne Hervate i Slavonce«, primjećuju: »Kao na pr. Zerpaka, Kuševića, Jankovića, Žitvaja, Josipovića! Kolika to nepristranost!« Iste novine 16. V. 1848 donose: »Magjari nagradjuju već izdajice naše domovine: Josip Brigljević i Aurel Kušević postali su ministarski savjetnici.« Iz izvještaja povratnika vidi se, da su ova dvojica ujedno značila vrhunac emigrantskih karijera, jer se Josipović, koji je, kao što smo vidjeli, još u travnju imenovan zagrebačkim županom, morao na koncu zadovo-

¹¹ B. v. 3495/725 1849.

¹² Vidi str. 67. i sl.

¹³ K. B. v. 19 e 6764/1364.

¹⁴ Ž. ž. N. 3314/704 1849.

¹⁵ B. v. N. 10811/2231 1849.

ljiti s mjestom »prisjednika kod milost podjeljujućeg sudišta« u Debrecinu. Arbanas je bio »nadziratelj apsa«, Ferenczy, bivši tajnik bana Hallera — »prevoditelj«, Terstenjak — pisar kod ministarstva financija, a Stjepan Pavleković, bivši zagrebački podžupan, postao je poslije predsjednik kod nekog suda.

Treću skupinu čine oni, koji su stupili u mađarsku vojsku, u honvede. To su Otto Pavleković, sin Stjepana — stražmeštar, Špišić — natporučnik, Stojanić — major, Molitoris — kapetan, Selley — kapetan, Tomeković — natporučnik, Žubrinić — stražmeštar, Otrókoczy bolnički ljekarnik, Pintarić — kod monturskomisije, Hoić — bataljonski računovođa. Ovamo treba ubrojiti i Josipovića, koji je kao vođa gerilskih akcija protiv Jelačića, dobio čin honvedskog pukovnika,¹⁶ odakle odlazi na već spomenuto mjesto.

Od čitave emigracije, od svih tih strastvenih političara, koji su izazivali krvoprolića po zagrebačkim ulicama, tu je tek šaka ljudi, koji su uzeli oružje u ruke u najkritičnijem času.

U četvrtu grupu treba smjestiti, zbog njihova posebnog političkog značaja, one emigrante, koji su bili zastupnici na revolucionarnom mađarskom saboru. To su, osim Josipovića, još i Petar Horvat, župnik Talian, Mato Tanaj, Freund, Šmit, Antal i drugi. Uz njih bi trebalo spomenuti i grofa Teodora Draškovića, koji je bio mađarski poslanik u Švicarskoj, gdje je malo kasnije i umro.

Tko je financirao emigraciju u Mađarskoj? Koliko se može razabrati, najveći je dio živio od svojih sredstava, uglavnom od onog, što su ponijeli prilikom odlaska, dok je nekima sigurno uspjelo dobivati pomoć iz domovine; drugi su opet živjeli kao gosti kod svojih rođaka i prijatelja. Oni, koji su bili u vojsci ili na drugim dužnostima, primali su, dakako, određenu plaću. Nekima je mađarska vlada dodjeljivala stalnu mjesečnu potporu. U tom pogledu dragocjen je iskaz povratnika Tome Terstenjaka, koji na pitanje, od čega je živio, odgovara: »Do serpnja 1848 živio sam iz svoga — u mjesecu serpnju došao u Kanižu povjerenik vlade Magj. Canji, dao je mene, Ivančića i Blagaja po varoškom sudcu preda se pozvati i izjavio, da će nam po zapovjedi Vlade iz ovdašnje Solare mesečnu životarinu od 45 fr. sr. opredjeliti,¹⁷ te svu dobivali smo mjeseca Serpnja Kolovoza Rujna Listopada i Studenog 848, kasnije odlučio mi je Sabor na preko 90 fr. sr. koje iz Solare u Kermentu digao sam. Na dalje pomoći od Vlade primao

¹⁶ Emilij Laszowski »*Povijest plem. općine Turopolje*« I. Zagreb, 1910, str. 224

¹⁷ Najbjeđnija pisarska plaća iznosila je u to vrijeme u Hrvatskoj 30 forinti mjesečno. (vidi Perkovac »*Pripovijesti — Iz bojnog odsjeka*«, Zagreb, 1905, str. 216.)

nisam, već umoljivao i mjeseca lipnja g. t. iz Deržavne blagajne u Pešti u posudbeno ime od vlade na Assignatiu Duška dobio sam 100 fr. sr.«¹⁸ Tako je na asignacije primio i Zrinščak 1000 fr., a Josipović 3.000, no oni, kao i svi ostali, koji su na taj način posudili od madžarske vlade novac, morali su ove obveznice isplatiti — pobjednicima.¹⁹

Ako se uzme u obzir, da su izbjegli Hrvati bili u domovini na visokim položajima u administraciji, da su mnogi bili poznati iz štampe, a također i iz požunskog sabora kao vatreni pristaše madžarske stvari, da su bili iz uglednih plemićkih familija, što je u ono vrijeme i u Kossuthovoj Madžarskoj značilo mnogo, onda nam se nameće misao, da nisu bili primljeni onako, kako su to očekivali.

PRVE MJERE

Poziv na povratak u domovinu.

Prvo reagiranje u zemlji bilo je izraz općeg ogorčenja, u kome je, čini se, bilo pomiješano i zadovoljstva, što se zemlja na tako lak način oslobodila neugodnog protivnika. Novine od 25. V. 1848 donose vijest svog dopisnika iz Pešte: »Jučer dogernula je sva magjarska kopilad iz Hervatske ovamo, te se nešto potajno s ministri dogovara.«

Ali pod tom prividnom jednodušnošću razabire se već izvjesna podvojenost. Jedni traže što oštriju kaznu, proskripcije i konfiskaciju emigrantskih imetaka, pa čak i hapšenje svih preostalih madžarona. Oni predlažu upravo onakav postupak, kakav su osjećali da bi, vjerojatno, sami doživjeli, kad bi se izbjeglice vratili kao pobjednici. U tom ih je mišljenju još više učvrstilo i uhvaćeno pismo Josipovića, poslano turopoljskom podžupanu Franji Poglediću zajedno sa svežnjem u Madžarskoj štampanih carskih proglosa od 10. VI. 1848, kojim se svrgava ban Jelačić.²⁰

¹⁸ Z. ž. 131 7/10 1849.

¹⁹ U tom pogledu značajan je regist iz kataloga Banskog vijeća od 14. VI. 1850: »Financ. h. sl. ravniteljstvo na dopis b. vijeća pod N. 6706 odgovara da je učinilo shodne naredbe kod derž. odvjetništva, da se iztjeraju oni novci, koje su Hervatsko-Slavonski bjegunci od Magjarske vlade g. 1848 i 1849 nuz obveznice primali.« (K. B. v. 19 i 175)

²⁰ »Dragi, Isz ovoga videti budech moral da bu y da mora biti szada dobro, szamo szada paszljivo da nepovujdu kachtigi. Tvoj Any (Neustaedter, čit. dj. II, str. 42).

Za tadašnju psihozu karakterističan je i slijedeći odlomak iz pisma A. Brlića Gaju od 8. V.: »Levina Raucha i Mukrla Erdödyja je na sokaku Bedekovička opazila, pa se je začela s njimi razgovarati. Bijesno joj rekoše, da se moguća njiova stranka, osobito djelanjem Josipovića u Turovom Polju, pripravlja, da sve Ilire potuku.« (»Građa« knj. 6. Zagreb, 1909, str. 33.)

Posljedica straha pred mađarskim rovarenjima bio je i već spomenuti vojni brachium u Turopolju pod konac svibnja, kada su pod vodstvom kapetana Bernemise i Bogovića, kao političkog komesara, u župnoj crkvi u Velikoj Gorici pronađena Josipovićeve pisma i Zerpakov novac.

Drugi su narodnjaci zastupali daleko umjerenije gledište. Na skupštini Zagrebačke županije od 24. V. 1848, uglavnom pod utjecajem Pisačića, došla je do izražaja demokratičnost našeg narodnog pokreta iz proljeća 1848, pokreta, koji je odisao slobodarskim duhom svog vremena. Županija je donijela zaključak, kojim se čitava emigracija poziva nazad u domovinu, a svakom pojedinom daje prilika, da se uključi u opći narodni pokret. Poziv je objavljen i u zagrebačkoj štampi.²¹

²¹ »Skupština zagrebačke županije zaključila je medju ostalimi i sljedeće o obćoj sigurnosti: U nijednoj dobro uređenoj državi nemože se terpiti, da bi neki izrodni žitelji kod kuće nemire pravili ili izvan domovine neprijatelja proti domovini pozivali; a taj žalostni slučaj bivao je u našoj domovini, jer neki nemirnici za tuđinstvom hlepeći gojili su dosta dugo i potpaljivali neslogu medju naše domovine obrazovanimi sinovi, dapače bunili su narod svakojakimi lažljivimi vjestimi, kao da ga narodni ljudi upropastiti, pod njemačko nekakvo robstvo postaviti i strašan mu porez od svake malenkosti nametnuti namjeravaju. U najnovie ipak vrijeme videći, da svojom lukavštinom i svojim prevarami namijenjeni cilj postići nemogu, a valjda ih je i savjest poradi njihovih zlih namjerah pekla, te ih strah uhvati i oni pobjegoše iz svoje otačbine, ali ne da se za svoj grijeh pokaju i pokajani u krilo majke domovine i u naručje svoje bratje vrate, već da u stranoj zemlji neprijatelje narodnosti naše još bolje razpaljuju i proti svojoj vlastitoj domovini zovu! Radi toga nečuvanog ružnog postupanja obuzeo je ovu skupštinu pravedan gnjev i mnogi zahtjevahu, da se proti ovakovim nezahvalnim domovine sinom, kao izdajicam domovine, najstrožie postupa; ali bolja ćut nadvlada. nije bo se pomisliti moglo da bi upravo naša domovina toli nesretna bila, koja bi bila odgojila toliko nepopravivih izdajicah. Zato u čverstoj nadi, da će i ovi uvideti svoju pogriješku, te pokajati se iskreno i vratiti se u krug bratje svoje, da složnimi silami za dobro svoje domovine po razmerju svojih silah rade i u svemu sveta narodna teženja i poduzetja podpomažu — bi zaključeno, da se imadu po novinah naših narodnih, kao službenom listu, u domovinu pozvati svi u obće, osobito pako slijedeći, za koje se znade, da su se iz domovine udaljili, kao Briglević Josip, b. Rauch Levin i Rauch Gjurjo, Josipović Daniel Antun, Zerpak Eduard, Pogledić Franjo, Kos Stjepan, advokat. Matačić Tomo, Keresturi Pavao, Pavleković Stjepan, Jelačić Rihard, Laslović Dragutin, Mikšić Ljudevit, gr. Sermage Dionis, Drašković Teodor, Ivančić Albert, Štivalić Iv. N., g. Erdödy Antun i Erdödy Iv. N., Tomašić Josip, Hac Vukosav, Haincman N., Bedeković Koloman, Farkaš Daniel, Rakocaj Stjepan, Žinić Mavro, Černolatec Josip. — Ovim ostalim, koji su možebit poradi straha iz domovine otišli, jer su se pravednoj kaštigi nadati mogli, domorodci županije ove garantiraju svojim poštenjem moćju sigurnosti osebe i imetka, nu pod tom pogodbom, da se do državnoga našega sabora, koji će se 5 lipnja (juna) t. g. s božijom pomoćju početi, u domovinu vrate, da se odlučno domorodnoj stranki pridruže, i da za naš narod i za našu narodnost ozbilno rodoljube podpomagati počmu. Koji nako ovo bratinsko očitovanje primili nebi, te se nebi hotieli narodnoj stranki pridružiti, pokazat će tim postupanjem dosta jasno, da su neprijatelji naroda našega i narodnosti naše, i time očiti izdajice svoje domovine, zato neka im ne bude krivo, alko ih i mi za takove smatrali i kao proti takovim ozbiljne i odlučne korake na našem saboru učinili budemo.« (»*Nov. dalm. hr. slav.*« 27. V. 1848, br. 53, str. 214.)

Pada odmah u oči, da je taj rok od jedva dva tjedna, t. j. do 5. VI. 1848, dana otvaranja sabora, za tako važnu političku akciju kraj tadašnjih veza bio vrlo kratak. To je značilo u praksi onemogućiti ono, što se riječima tražilo. Prema tome, čini se, da je zaključak bio zapravo kompromis između spomenutih suprotnih gledišta, koja su se sukobila u skupštini Zagrebačke županije, a i u javnom mnijenju. Od svih izbjeglih madžarona povratio se u određenom roku jedan jedini: Ljudevit Mikšić.

Saborski zakon.

Što se tiče »ozbiljnih i odlučnih koraka na našem saboru«, donijeta je svega jedna odredba financijske naravi. Uopće, ma da je postojala jaka tendencija, da se cijelo pitanje madžarona riješi putem zakona, odlučujući faktori nisu saboru dali prilike da se o tome izjasni. Tako u katalogu rēgista primljenih spisa Banskog vijeća nalazimo pod 24. II. 1849 ovo: »Iz Pešte Ban javlja da mnenje banskog vijeća kao da bi se sudbina nekih pobjegavših iz domovine sinovah saboru za rješenje izručiti imala neodbrava.«²² Tako je Jelačić, pod utjecajem austrijske i madžarske reakcionarne aristokracije, onemogućio i samu pomisao, da naše najviše političko tijelo odluči u tom važnom pitanju.

Spomenuti zakonski propis sadržan je u članku XXXII., koji govori »o izvanrednoj novčanoj pomoći« i »porezu vojničkom« u točki 9., stavu 2.: »Deržavljeni, za time oni, koji su u opasno ovo doba domovinu nevjerno- ostavili, ili pako izvan domovine bez deržave koristi živu — neka se dvostručno pod porez metnu.«²³

Premda ova prva mjera uperena protiv izbjeglica nije bila osobito teška (vojnički porez iznosio je po jednom selištu 3 f. 20. xr. srebra), ipak će kasnije povratnici raznim molbama na županije i Bansko vijeće nastojati, da je se oslobode, t. j. da im se oprosti dvostruki iznos ili, ako su već platili, da im se polovina svote vrati ili uračuna u porez za iduću godinu.

S druge strane, neke su županije nepravilno primjenjivale zakon, pa su dvostruko oporezovale i one madžarone (čak i samo sumnjive), koji nisu ni bili u emigraciji: tako je Varaždinska županija dvostruko oporezovala Marka Bedekovića, a požeška Julija Jankovića, pripadnika aristokratske kontrarevolucionarne madžarske partije. U istu vrstu

²² K. B. v. 19 c 2215/485.

²³ *Zapisnik sabora trojedne kraljevine Dalmatinske, Hrvatske i Slavonske 5 i slijedećih mjeseca lipnja i serpnja danah godine 1848 deržanog.* Tiskom narodne tiskarnice Dra. Ljudevita Gaja u Zagrebu. Državni arhiv, Zagreb, Protokoli br. 13 b.

spadali bi grof Sečen (Szécsen), Elizabeta Erdödy i dr. Tek oštri istupi Banskog vijeća ispraviti će protivzakonitosti.²⁴

Proa vraćanja i revers.

Videći, da je službeni kurs prema izbjeglicama još uvijek prilično tolerantan, neki su se, kao na pr. Vilhelm (Vukosav) Hatz, vlastelin vodostajski i trgovac željeznom robom, kasnije gradonačelnik Zagreba, zatim grofovi Antun Erdödy i Dionys Sermáge, vratili (sva trojica iz Mađarske) u toku ljetnih mjeseci nazad u domovinu. Konzervativna

²⁴ »Br. 998. Banskome Vijeću. Zapoviedilo je Visoko Bansko Vijeće naredbom svojom od 23. svibnja t. g. Br. 5025/1025 da se Marku Bedekoviću koji u opasno ovodoba domovinu ostavio nije, dakle niti na plaćanje dvostrukog bojnog poreza u smislu 32. saborskog članka god. 848 siliti se ne može sve ono što mu je sverh jednodstrukog poreza oduzeto povrati, naredba ova takovo u nami probudi čuvstvo, koje glede visokog Banskog Vijeća za sada jošter pravim imenom nazvati nehtedosmo, jerbo kao što Bansko Vijeće odluku svoju na temelju pravednosti utemeljenu misli, isto tako dopustilo bude, da i skupština županije varaždinske koje djela, cijelom svijetu poznata su zaključke svoje na temelju nepravde osnivati navadna nije, i zato dobro je znala što čl. 32. 848 u sebi zadržava, pa zašto je ipak Marku Bedekoviću dvostruki porez nametnula, on istina jest Domovinu ostavio nije, ali se je mnogo gorje ponašao, nego mnogi oni, koji su iz slaboumja ili pako da se kakovim nezgodam uklone u Štajersku prošli, te se tamo mirno zadržavaju; on se je kao verni dušman narodnih poduzetjeh svagda iskazao, pače se ustezao nije, svakom prilikom Dušmanske namere braniti, tako da se jedino osobnomu njegovu značaju pripisati imade, što ih veoma malo iz staze Domoljublja odvernuti mogaše, i skupština ova ne može tajiti, da posve ništa nebi proti tomu imala, ako bi i on Domovinu ostavio bio; i zato ako to stoji, da je Marku Bedekoviću kao poznatomu Magjaronu dvostruki porez nepravedno nametnut, tak onda je za svakog Domoljuba tripot veća nepravda što je u isto ime ma i krajcar samo platiti morao; uostalom nije Marko Bedeković između magjaronah sam, koji je dvostruki porez platio, pak se ipak Bansko Vijeće drugim smilevalo nije, zato iskreno molimo bansko Vijeće, da nam slična glede takvih nedvojimo i Banskomu Vijeću dobro poznatih ljudih opravdanja i životonisa opisivanja prištedi, te povierenje zasluženo skupštini županije ove uzkratiti neizvoli. Dano iz skupštine naše 6 lipnja 1849 u Varaždinu držane.«

Bansko Vijeće odgovorilo je županiji slijedećim dopisom, koji postoji u konceptu: »Gospodo! Odluka b. vjeća u poslu poreza Marku Bedekoviću nametnutog 23. V. o. g. pod N 5025/1025 izdata osniva se upravo na pravednosti čime dokazali niste da se je Marko Bedeković u ono kobno za domovinu vrijeme iz nje udaljio bio, te da bi po tome u verst onih spadao o kojih 32 članak prošlog sabora glasi. Poradi drugih, ako ih u županiji imade, nikakovo pitanje do sad nije se povelu, dakle niti u pretres uzeti se nije moglo. Zato pod gori navedenim brojem izdata naredba obstojeat mora i strogo je obderžavati imate; u ostalom pravo vam pripada proti Marku Bedekoviću, ukoliko su vam neprijateljna njegova teženja poznata, sva ona poduzeti koja se u smislu obstojećih dotičnih naredbah poduzeti daju.« (B. v. N. 6215/1255 1849.)

Isto tako Nikola grof Sečen, vlastelin dankovečki, molí županiju zagrebačku, koja »meni to u greh upisuje, da izvan domovine živim, te zato da i ja u kategoriju onih spadam, kojih je dužnost dvostruki danak u blagajnu sl. županije platjati, da ga oslobodi od takvog plaćanja, jer da je kritično vrijeme proveo u kraljevskoj službi. (Z. ž. 22 2/7 1849)

Sličan dokument postoji i za Elizabetu groficu Erdödy, koja je ostala u Mađarskoj nakon muževe smrti. (Z. ž. 1512/232 1850)

grupa oko bana dočekuje ih dosta indiferentno, ali šire mase Narodne stranke, koje su bile predstavljene u županijskim skupštinama i upravljajućim odborima, gledaju na povratnike s dubokim nepovjerenjem.²⁵

Županija je čak odlučila da pozatvara sve povratnike, što je i učinila s Dionysom Sermageom. Međutim, on je nakon tri tjedna zatvora pušten na slobodu, našto Josip Basarović, član županijskog odbora, protestira, navodeći, »da se pred obćinstvom, koje je najstrožiji sudac očistim i ogradim, ovaj moj separaturni votum pismeno predajem.«

Pod pritiskom tog javnog mišljenja, koje instinktivno osjeća, da privrženici rojalističke Batthyányeve Madžarske, koja pomaže ugušivati ustanak u Italiji i Vojvodini, a u Hrvatsku šalje radi pacifikacije austrijskog generala Hrabowskog, ne mogu biti poželjni, Jelačić se odlučuje na daljnji korak. Ali to će biti samo deklarativna i više zvučna nego stvarna mjera. Naime, 19. VIII. on šalje na oblasti tekst t. zv. »reversa« ili »zaveza«, naređujući da ga svaki povratnik mora potpisati, kao zalog svoje dobronamjernosti i budućeg lojalnog ponašanja. Zanimljivo je, da su, osim povratnika, i sve druge sumnjive osobe trebale potpisati takav revers. U tom duhu Zagrebačka županija izdaje u »*Novinama dalm. hrv. slav.*« od 29. VIII. 1848 slijedeću »Obznanu«: »Buduć da su se nekogi izmedju onih zemljakah naših, koji biahu u svojoj zaslijepljenosti ostavili Domovinu, da kovarstva sa neprijateljima našimi tjeraju, u najnovie doba povratili, zaključeno je, sa privolje-

²⁵ Izraz tog osjećaja je i predavka, koju Upravljajući odbor županije zagrebačke 11. VIII. 1848 šalje Jelačiću: »Preuzvišeni gospodine Bane! Znano jest celome svetu, kako čovekoljubno domovina, a ozbiljno županija naša proti onim nakazam čovečanstva, onim protivnaravnim strašilam potomkah svojih, tako nazvanim madjaronom postupaše — koji jesu izvor svega zla, svih nevoljah koje mi, narodnost i mila otačbina naša do sada podnesošmo — koji paklenom svojom naravom milu majku domovinu svoju, koja njih svojim mledom odgojiše, svojim znojom hraniše izdali, te na tudjinca prodali jesu, — koji proti bratji proti otačbini svojoj oružjem se dižu; — znano jest, takodjer kako milostivno Preuzvišenost Vaša u najnovie doba sa ovimi ludmi postupaše. Nu Preuzvišeni Gospodine sve to vratjeno jest novim opet izdajstvom, — nezgode ove namjeravaju narod naš proti nam pobuniti, da tako laglje opake njihove sverhe dokučiti bi mogli, kako to očevidno dokazuje opet u naše ruke stignuvši list iz Sombatela na seoskog sudca Hernetičkog pisan i po Dragutinu Karoliu, obće poznatom Madjaronu podpisan, kojeg izvornik kod Preuzvišenosti Vaše nalazise, odkuda vidise da ne samo jedan, nego ukupno svi sada jošte o propasti domovine naše rade. Preuzvišeni gospodine! Mi pružismo njima bratinsku ruku — mi pozvasmo nje da u jedno kolo s bratjom svojom stupe — mi pozvasmo te ljude da se vrate kada nemirna svijest nje iz domovine svoje, u ovo znamenito doba proteraše. gdi svaka ptica svojim jatuu teži, — nu tko k svojim i na opredjeljen rok 5 og Lipnja t. g. vratio se nije? — to su nevierna bratja naša Madjaroni... Zato zaključismo — ako kroz Preuzvišenost Vašu odobreno bude — svim našim sudcem nalog dati, da na tu žigosanu nakazu paze, te svakog koj bi se sada vratio odmah ovamo pošalju, jerbo uvjereni jesmo, da nijedan sa dobrom namjerom vratiti se neće, — zato Preuzvišenost Vašu molimo, da zaključak ovaj odobriti blagoizvolite. Sa dubokim strahopoćitanjem ostajemo u Zagrebu.« (Z. ž. 1848 bez sign.)

njem preuzv. g. bana po odboru upravljajućem sl. županije zagrebačke u sjednici ovoga d. 25 t. mj. obdržavanoj: da se svaki u gori naznačeni red spadajući, na koliko bi se već povratio bio, za petnaest danah kod gosp. prvog podžupana najavi i po ovoga naputku doli postavljeni revers, kano poručanstvo svoga budućega zadržavanja potpiše. Naredba ova i na one se proteže koji bi se u buduće u domovinu vratili.« Tekst samog »reversa« ili »zaveza« glasi: »Ja N. N. zavežujem se tverdom i poštenom riječju, prisizem Bogu otačbini, da ništa niti riječju, niti djelom poduzeti neću, što bi proti mome narodu i domovini, te tako verhovnim kao i dotičnim kraljevinah naših poglavarstvom protivno ili pogibeljno bilo, dapače obećajem, da ću se u svemu i svakuda kao pošten i vjeran domovine sin vladati. I ako bi ovu prisegu i obećanje moje prekeršio, neka me domovina po obstojećih urednih i izvanrednih zakonih, kao prekeršitelja svoje poštene riječi i tlačitelja Svete Bogu i domovini položene zakletve pred sud stavi i osudi.« Nekoliko dana kasnije (7. IX. 1848) Jelačić izdaje »Banske naredbe na sve oblasti« u kojima također propisuje rečeni revers.²⁶

U isto vrijeme županija zagrebačka upravlja na županijske suce nalog, »da sve žigosane mađjarone koji otačbinu svoju u ovo burno doba ostaviše, te i druge sumnjive ljude 14-og o. mj. (rujna V. K.) u 10 satih ujutro ovamo pred upravljajući županjski odbor pozovu, za da dopisu banskom od 19. VIII. t. g. br. 151 n. p. shodno zavez sa istim dopisom ovamo poslan, od sebe izdadu.«²⁷

U određeni dan pozivu su se odazvali tek dvojica, Vilhelm Hatz i Ljudevit Mikšić, ali se taj opirao da potpiše, jer da se vratio, kao što smo vidjeli, prije nego je istekao rok određen za povratak. To mu, međutim, nije pomoglo; valjda je spadao u kategoriju »drugih sumnjivih ljudi«, te je na osobni nalog Mirka Lentulaja morao kasnije i on »izdati zavez od sebe«, kao što su ga tih dana potpisali i oni mađjaroni, koji nisu odlazili iz domovine, kao na pr. Joseph Tucich, Thoma Kruesz, Matho Geiler i Mikula Gerencser.

Revers se potpisivao u dva primjerka, od kojih je jedan ostajao u županijskom arhivu, dok se drugi slao Banskim vijeću. U arhivskoj građi preostali su mnogi primjerci reversa, koji su potpisivani u toku cijelog kritičnog razdoblja, sve do konca 1850 godine. Neki su tu mjeru smatrali nepravednom prema sebi, pa postoje također molbe, kojima traže, da budu oslobođeni potpisivanja.

²⁶ »Novine dalm. hrv. slav.« 14. IX. 1848.

²⁷ Z. ž. 1848 bez sign.

Ova je originalna i prilično idilična mjera prema političkim protivnicima, koji su se, vrativši se iz emigracije, pozivali na nju kao na neku oslobađajuću presudu, kojom su uspjeli purificirati svoju prošlost, dokaz, da su tada prilike bile krajnje zapletene, i da je opći kurs bio samo rezultanta raznih utjecaja. Nešto slično, samo u suvremenijoj formi, pojavit će se prilikom isplaćivanja urbarijalnih naknada, kad će podžupani izdavati svjedodžbe odnosnim vlastelinima o lojalnom ponašanju »za vrieme magjarske bune.«

POOŠTRAVANJE KURSA

U početku jeseni događaji su se stali kretati sve brže svom tra-gičnom raspletu. Krajnja tendencija Madžara — odvajanje od Austrije i stvaranje samostalne države »Sacrae coronae regni Hungariae« — nije Hrvatima, naravno, nakon polastoljetnog iskustva pružala svijetle per-spektive. Može se bez pretjerivanja reći, da je u to vrijeme raspolo-ženje u našim krajevima duboko protivmadžarsko, i da ono ujedinjuje i desnicu i ljevicu Narodne stranke. Na taj način Jelačić, sokoljen i od austrijske i ugarske aristokracije, prekida mirovne pregovore s Batthyá-nyevom vladom, vodeći zemlju u rat.²⁸

U takvoj se atmosferi kurs prema madžarskim simpatizerima po-činje pooštravati. Međutim, taj razvoj nije u svim dijelovima zemlje tekao jednako.

Zagrebačka županija, kao najvažnija, svibanjskim događajima te-meljito je likvidirala madžaronstvo u svojoj sredini, ma da je ono tu bilo politički najznačajnije, i imalo daleko najveći broj pripadnika, zbog čega joj i treba posvetiti odgovarajuću pažnju. Slična je situacija bila i u Varaždinskoj županiji, no u njoj borba ne poprima tako izra-zite oblike, i to zbog skromnog broja protivnika, koji je već prije bio tučen i bez vlasti, a i zbog perifernog položaja, uslijed koga pod kom-petenciju Zagrebačke županije dolazi dosta madžarona, koji bi zapravo po svom imetku ili porijeklu spadali u varaždinsku.^{28a}

²⁸ Jedan od vrlo važnih uzroka rata bila je i obaveza pomoći i osjećaj solidar-nosti, koji su Hrvati gojili prema srpskim ustanicima u Vojvodini, o čemu naš arhivski materijal pruža bogatu, ali još neobjelodanjenju građu.

^{28a} Izvjestan trak svijetla na prilike u Varaždinskoj županiji s proljeća 1848 baca pismo Lj. Ferencu Gaju dd. 6. V. povodom Jelačićeve odluke, da u županiju pošalje M. Lentulaja, koji da će povesti istragu o žup. restauraciji: »Neima u nas samovolje, koju nam Ban predbacuje. Neima u nas meredah, mi smo red posve uveli — al smo život dali Varaždincem, koji biahu mertvi, mi smo agitirali za uvesti život, ja nebi rado opet u krugu našem priašnju smet imati. Što se 40-rici i još trojici drugoj, koji

U Križevačkoj županiji, za koju kaže Šišić, da je bila »tvrđava ilirska«, pitanje madžarona — što je zanimljiv i važan podatak — uopće nije postojalo, jer ih u njoj nije ni bilo.²⁹ U katalogu regesta Banskog vijeća pod datumom 7. IV. 1849 nalazimo: »Križevačke žup. upravlja jući odbor javlja da se u području njegovom nikakovi izdaica domovine nenalazi, proti komu bi se imalo postupati uslied naloga pod...«³⁰

Od slavonskih županija, koje je Ugarska smatrala svojima, a Batthyányeva ih vlada pokušala neposredno na madžarskom jeziku administrirati, najbolje se drži požeška u kojoj je svega jedan deklarirani madžaron, grof I. N. Erdödy, a i toga »svojataju« isto tako i zagrebačka i varaždinska, jer je posjedovao imanja i na njihovu području. Ta županija u početku kolovoza izdaje proglas. štampan u obliku letka »Stanovnicima županie Verovitičke«, koji počinje: »Čuli smo od braće Verovitičanah, Voćinacah i Djakovčanah kako su vas izdaice roda vašega Nadrižupan Janković, Salopek, Pejačević, Prandau, Talian, Jurković lukavosti svojom na to naveli, da ste se od Bana vašega, i od nas, vjekovite braće vaše i pod jaram Magjara, koji rod naš istrijebiti nastoje, bacili.«³¹ Zaista, u Virovitičkoj su županiji madžaroni nakon dolaska generala Hrabowskog (konac svibnja) preuzeli vlast i podredili se vladi u Pešti. Narodna stranka reagira tako, da na županijskoj skupštini u Virovitici 4. IX., kojoj prisustvuje i Jelačić, svrgava promadžarski magistrat i na mjesto Ladislava Jankovića, od madžarske vlade imenovanog podžupana, postavlja Josipa Jankovića de Granica. No madžaronstvo je likvidirano tek, kada je u Osijek 27. IX. ušao banski povjerenik Josip Bunjik... »cum comitiva e garda nacionali, viginti et aliquid litteratorum, degeneres tam in magistratu comitatus quam civitatis uti et civium quosdam spiritu magyario exuturus.« Time je i u toj županiji protivnik bio potpuno suzbijen, ali ne za dugo, jer 22. X. Osijek okupiraju Madžari na čelu s Kazimirom Batthyányem.³²

Slična je situacija bila i u Srijemskoj županiji. Nakon dolaska Hrabowskog, madžaronški elementi, na čelu sa podžupanom Žitvajem, stali su otvoreno na stranu peštanske vlade, uz jaku opoziciju narodnjaka.

su nešto, od monopolskih pravah glede upliva svoga u javne poslove izgubili, koji su službah se rešili, nedopada novi život, tomu je kriy egoizam — pa se svim pokoriti valja volji cijeloga naroda i žiteljstva.« (»Građa« knj. 6. Zagreb, 1909, str. 58.)

²⁹ Tu treba ipak primijetiti, da je I. N. Erdödy imao u Križevačkoj županiji dosta veliko imanje, Kutinu, koje je kasnije stavljeno pod sekvestar.

³⁰ K. B. v. 19. d 3802/782.

³¹ Z. ž. 1848 bez sign.

³² Josip Bösendorfer »Crtime iz slavonske povijesti« Osijek, 1910., str. 401.

Na taj način postojale su tu, kao i u Virovitičkoj županiji, tokom 1848 izmjenično dvije županijske vlasti: pripadnika madžaronske i Narodne stranke. Posljednji na sjednici »narodnog spravišta Slavne Srijemske Županije dana 30a. Maja 848 u Erdeviku obderžavanog« zaključili su da Žitvaj »Zvania i časti Podžupanske lišavase, i zbog tog naivše, što je Comissiu u osobi Gosp. Zapovednika Hrabovskog protiv koristi Domovine naše upravljenu primio kao izvor zalah sviju strogom obnarodovanog kratkog sude postupku podvrgava se, diće se on o svojim djelima declarirat.«³³ U Iloku 21. VII. Jelačić predsjedava županijskoj skupštini, gdje je činovništvo, privrženo Žitvaju, zamijenjeno narodnjacima.

Ali već 13. i 14. VIII. Žitvaj drži u Vukovaru županijsku skupštinu, kojoj je prisustvovao i Hrabowsky. Ta je skupština poništila zaključke donijete u Iloku, i na osnovu kraljevog reskripta od 10. VI. 1848 otkazala poslušnost Jelačiću, te »Ministerium Ugarski kao zakonitu vlast radostno pripoznala.«^{33a}

No 12. IX. U Novom Vukovaru narodnjaci opet drže županijsku skupštinu, gdje zaključuju, da se prijeki sud 30. V. objavljen nad Žitvajem protegne i na Salaya, Rogulića, Marinovića i Parčetića. Osim toga određeno je, da se imetak sviju njih, kao i Stjepana Jančo, koji je već bio u emigraciji, »konfiscira«. Županijski činovnici, Birra i Gazapy, također zbog promadžarskog stava, otpuštaju se iz službe. Povrh svega odlučeno je da se povede velika istraga o stavu županijskih činovnika prema madžarskoj vladi.^{33b} Na taj način u Srij. žup. su proglašene mjere,

³³ J. o.

^{33a} B. v. 1247/2517 1849.

^{33b} »zastupnici naroda opredjelili i proglasih jesu, da se kratak protiv Josipa Žitvaja urečeni sud iz navedenih uzroka i na Nikodema Salaja i Dimitrija Rogulića privrženike ovih Gavriela Marinovića i Šandora Parčetića protegne i sviju ovih, kao i Stepana Jančo od dužeg vremena domovinu ovu, koja se u nuždi i pogibeli nalazi, ostavivši, u predjeli nepriateljski stranstvuje, imanja na korist ove domovine, sredstvjem nadležatelni sudacah, u prisustviju G. velik. Fiškala Bilčevića confisciraju, naposljedku, buduć da iz spomenutog Protocolla (Žitvajeve skupštine od 14. VIII. V. K.), koje zastupnici naroda, da se na vatri spali, i samo prepis od njega i to jedino zato, da se kao Corpus delicti u iztraživanju, koje se u ovom poslu preduzeti ima, upotrebiti može, zadrži, i to proizlazi, da su Preuzviš. Gnom Banom postavljeni činovnici, Kosta Birra vicefiškal, i Karla Gazapy Pomoćnik, zaključenia i namjerenia neprijateljske stranke sledujuća pokraj položite zakletve, prvi sebi podarenu službu Assessora a drugi okružnog sudca primio, i k tomu još Karla Gazapy, županije ove pečat iz zakonih rukuh uzet, nepriateljskoj stranki predati usudio se, tako oba ova činovnika od službe i zvania svoga dižuse, u ostalom dabise pravična kaštiga protiv svih ovih, koji su u vreme spomenuto Josipu Žitvaju, Dimitriju Roguliću, Nikodemu Salaju, i drugima na ruku idući, narodnosti i domovini škodili, a milostivnim banskim naredbama protiviti se usudili, zastupnici naroda i činovnici odregjaju Investigaciju, koju će G. veliki sudac Georg Noviće sa njegovim pomoćnikom, vfiškal Bilčević sa predstavnicima narodnim... načinom onim, koga milostiva banska Instructia prepisuje, preduzeti, i izvjestije svoje velikom sudu Wukovarskom predati.« (J. o.)

koje su, kao što će se vidjeti, razvoj događaja u ostaloj Hrvatskoj pretekle za dva tri mjeseca, a oštrinom daleko nadmašile. No baš zato one se ne će moći provesti u tom opsegu.

Zabrana povratka

Prijelazom Jelačića preko Drave status mađžarona se naglo mijenja, od sumnjivih i nepoćudnih elemenata oni postaju otvoreni neprijatelji. U tom drugom periodu, koji s obzirom na njih traje uglavnom sve do konca rata u kolovozu 1849, donose se i provode mjere, koje možemo smatrati najtežima za emigraciju, a sastoje se u zabrani povratka, hapšenjima i sekvestraciji imetka.

Slijedeći novi kurs, Virovitička županija otima prvenstvo zagrebačkoj, i 30. IX. ona prva izopćuje mađžarone sa svoga područja.³⁴ Ali Zagrebačka županija je brzo slijedi, te 9. X. obavještava Bansko vijeće, pošto je izložila nedaće, što ih zemlja trpi od mađžarona, da je emigrantima, koji su se oglušili na njen poziv, zabranila povratak u zemlju, i naredila kotarskim sucima, da svakog, koji bi se ipak usudio doći, odmah uhapsi.³⁵

Konzervativci u Banskom vijeću, s Mirkom Lentulajem — barem formalno — na čelu, nemaju povodom te inicijative što prigovoriti. Njihove rasprave, koje će se malo kasnije još žučnije nastaviti, kao da su izgubile osnovu. Štaviše, 12. X. Lentulaj izdaje naredbu svim

³⁴ »Usled visoke naredbe g. M. Lent. b. nam. od 9. IX. t. g., pod br. 290 naložito jest županiji ovoj da od svih neprijateljah Domovine naše kao i ostalih sumnjivih osobah, kojih čini obćoj sigurnosti pogibeljom prete priobćito nama p smeno osiguranje zahteva, — u izvršivanju visoke ove zapovedi namerila se je županija na nekoje, kod kojih nadati se nije, da neprijateljska teženja podpomogati i slobodu naroda našeg i Kraljevinah naših protivna djela podupirati prestati hoćeju, zato u narodnoj skupštini 30. IX. pod br. 235 odredila, da se istima stanovanje i bavljenje u krugu županije ove zabrani, i ako koj bez dopušćenja županije povratiti usudio bise, taki pred sud stavit se ima, jesu pako sledeći Ladislav Janković bivši podžupan. Eduard Talliam župnik. Skender Šitkei, Ignac Blauhorn zač. fizici i stari Imra Marinović, koje i vama (žup. zagreb. V. K.) na znanje staviti i priobćiti za potrebito nahadjamo.« (Z. ž. br. 235, 1848.)

³⁵ »Jednodušno zaključismo mi radi toga, da se od današnjega dana nijedan od beguncah u domovinu ovu vratiti nesmie, te ako se bi ipak koji usudio ovamo doći da se odmah uhvatiti imade. Odluku ovu koju smo mi sudcem našem ravnanja i proglašenja radi priobćili podnašamo znanja radi i Vama sudeći da bi i Vi nju svuda odmah proglasiti dali, te uvažujući strahovite događaje najnovijih vremena istu odluku na svu državu protegnuti izvolili.« Ovu odluku županija opravdava slijedećim riječima: »Reč i poziv, koje narod hoteći zaboraviti svaku učinjenu mu nevrjedu na odpadnike svoje odpravio, i koj je zaista neusporedljivi primier najplemenitijeg narodnog značaja, ostade skoro bez svakog uspjeha. Reč ljubavi ne odziva se u srcicama gnjeva punima. Osim dviju ali trih neznatnih osobah neima već toliko vremena nijednog begunca natrag u domovinu.« (Z. ž. 1848 bez sing.)

oblastima, objavljenu nekoliko dana kasnije i u štampi, kojom na čitavu zemlju proteže zabranu povratka madžaronskih izbjeglica potkrijepljenu novim mjerama sigurnosti.³⁶

³⁶ »*Novine dalm. hrv. sl.*« objavljuju pod naslovom »Službene vijesti«: »Pre-svijetli g. banski namjesnik poslao je svim oblastim domovine slijedeću naredbu: Gospodo! U ovo veleuzkolebano vrijeme, kad je u prestolnom gradu prevrat zavladao, dušmani pako naroda našega granice domovine ove silom vojničkom napastuju, — dočim drugi neprijatelji naši nam doma u potaji pogibelj pripravljaју, najsvetia je dužnost svakog rodoljuba, sve sile napeti, da se svako zlo od mile domovine naše čim sigurnie odvratiti.

Za obranu otačbine proti izvanjskom neprijatelju učinjene su već sversi shodne naredbe, i domovina očekiva od svakoga svoga sina, koji zdravu nosi mišicu, da se digne na noge junačke, i krene put Drave, gdje će hrabre čete naći, kojim se pridružiti, i okrutnikom onim osvetiti može, koji su na siromašne seljake naše, hranu i pertljagu za vojskom banovom vozeće, u Ugarskoj razbojničkim načinom navalili, marhu i ljude nemilice posjekli i hranu uništili.

Medju ovim razbojničkim četami, kao što se kaže, ima takodjer nekijh nevrjednih domovine ove sinovah, koji narod naš jarmu magjarskom podverći namjeravajući — ne samo našem preuzvišenomu banu, nego i svijetlomu Kralju se suprotstavljaju, kad zapovijed onu kraljevsku, polag koje je naš obćeljubljeni ban u svih pod ugarskom krunom stojećih kraljevinah i pokrajinah verhovnim zapovjednikom i kraljevskim namjestnikom naimenovan, s nečuvenom derzovitostju zametavati se usudjuju.

Ovakovi ljudi nemogu se inače, nego kao proti kralju i domovini se podižući buntovnici smatrati, koji kroz svoje ortake u istom demaćem krugu domovini našoj pogibeljom prijete; za ovu dakle čim sigurnie ukloniti, za potrjebito zam našao slijedeće privremene naredbe, dok sadašnje izvanredne okolnosti traju, učiniti, bez da bi u ostalom ikakvu namjeru imao ustavnu slobodu i prava gradjanska u čemu ograničiti:

1. Da se svim ovim nevjernim sinovim ove domovine, koji medju neprijateljskim četami se nalazeći proti kralju, banu i narodu svomu s oružjem u ruci se dižu, kao očitim buntovnikom, i zakletim dušmanom naroda našega, dok raspra naša sa Magjari traje, povratak u domovinu na nikakov način dozvoliti nemože; za takove buntovnike pako smatraju se svi oni, koji od vremena započete medju nami i Magjari raspre domovinu svoju ostavivši u Ugarskoj se nastanili, i tamo se dosad bavili jesu.

2. Ova ista naredba proteže se takodjer proti onim sumnjivim osobam, koje, premda u Ugarskoj nestanuju, ali ipak iz domovine udalivši se do opredijeljenog sebi po njihovoj oblasti roka ovamo povratili se nisu, i zato, dok raspra hervatsko-magjarska traje, takodjer bez osobitog dozvoljenja banskog vijeća u domovinu konačno povratiti se nemogu, u izvanrednih samo slučajevih hoće njim na predlog dotičnog poglavarstva bansko vijeće dopustiti, da za kratko vrijeme dok naime svoj prije već naznačeni posao sversiti mogu, u domovinu dodju gdje ipak nje pozornim okom pratiti trijeba.

3. Imena tako onih, kojim polag perve točke u nijednom slučaju pod konačnim rješenjem sada trajućeg rata u domovinu doći nije dopušteno, kako i onih, kojim s dopuštenjem dotičnog poglavarstva polag druge točke u izvanrednih obitelji okolnostih dolazak na kratko vrijeme dozvoljiti se može, mora svaka oblast napose nutarnjemu odsjeku banskoga vijeća bez odvlake objaviti.

4. Ako bi se koj izmedju buntovnikah, pod prvom točkom ovisanih, u domovinu pokazati usudio, takov ima se po dotičnom poglavarstvu odmah pod zatvor staviti, i o takvom slučaju izvjestie simo poslati; ako bi se pako koja izmedju osobah pod drugom točkom naznačenih, bez dopuštenja banskog vijeća u domovinu povratiti hotjela, takova se ili na granici, ili, ako bi po nemarnosti stražah i pazitelja kroz granicu prošla, gdje god se nadje, odavdje opet tamo, otkud je došla, odpraviti mora, dok se naime po banskom vijeću uslijed izvjestija, po dotičnom poglavarstvu datoga, kako je to gori u 2. točki kazato, njezino bavljenje za nepogibeljno nepronadje.

Kolikogod na prvi pogled Lentulajeva naredba izgledala rezolutna, ona boluje od one dvoumice i nesigurnosti, koja već od početka obilježava stav službene Hrvatske prema mađžaronima. To se očituje u povlačenju razlike između onih emigranata, koji su izbjegli u Mađžarsku i onih u Austriji. Činjenica, da Bansko vijeće može emigrantima u Austriji dozvoliti, da dođu na »kratko vrijeme« u zemlju, s pravnog je gledišta nelogična, jer, ako je to bila kazna s represivnim karakterom, ona je u tom slučaju gubila svaku oštrinu, a pogotovo, ako je bila zamišljena kao preventivna mjera. Ta koncesija desnom krilu Hrvatsko-ugarske stranke može se shvatiti samo kao provođenje — čak i u najkritičnijim momentima — one linije, koju su preko Kulmera i Jelačića diktirali krugovi bliski dvoru.

Polovičnost naredbe primijetila je Zagrebačka županija, koja na sjednici Upravljajućeg odbora 18. X. zabacuje točku 2., ne dozvoljavajući, da se pravi bilo kakva razlika među emigrantima, i zabranjujući svima podjednako pristup u zemlju. U sklopu iste odluke županija je donijela popis onih, kojima »odbor podnipošto ulaz u domovinu dopustiti nemože.«³⁷

Varaždinska županija slaže se sa stavom Lentulajeve naredbe samo formalno.³⁸ Županija je doduše podijelila emigrante u dvije grupe,

5. Ako bi ipak koja osoba, pod naredbu točke druge spadajuća proti ovoj prepovjedi dolazak u svoju domovinu još jedanput ponoviti podstupila se, onda, za svaku mogućnost zlokovarstva proti narodu našem i zakonitom poglavarstvu zapriječiti, neka se tako dugo pod stražom derži, dok dotično poglavarstvo koje svaki takov slučaj odmah simo objaviti, i mnijenje svoje o značaju osobe predložiti ima, od banskoga vijeća iz odsjeka unutarnjih poslova h dalnji naputak nedobije.

6. Za bolje unaprijedjenje ove naredbe neka se na granici svake oblasti čuvari ili pazitelji postave, koji na sumnjive ljude pazku imati, i zato od svakog inostranca, to jest u krugu one oblasti nepoznatog čovjeka, putne listove zahtijevati imaju, u kojih takodjer sverha putovanja naznačena biti mora; koji takvog putnog lista nebi imao ili bez da poštnu sverhu svoga putovanja podpuno dokazati može, ovdje baviti bi se hotio, ter taku temeljitu sumnju zlobne namjere pokazuje, ima se takodjer iz domovine odpraviti.

7. Da se nadalje potajni dolazak sumnjivih onih osobah, kojih zlokovarstva u domovini mir i sigurnost bi porometiti mogla, iz susjednih pokrajinah tim sigurnie zapriječiti, neka svaka oblast, koja sa susjednim kranjskim ili štajerskim oblastim graniči, službenim putom poglavarstva ovih pozove, da ove sumnjive osobe, od kojih se znade, da se blizu granice kraljevinah ovih bave, odkuda svagda lahko u potaji simo unići bi mogle, od granicah naših barem 6 miljah daleko udalje, te ih pozornim okom prate, da se nikamo bez dopuštenja tamošnjeg poglavarstva krenuti nebudu mogle. Porad čega se takodjer ista imena ovakovih osobah susjednim poglavarstvom naznačiti moraju.«

Postoji još daljnjih sedam točaka ove naredbe, u kojima su imenovani »nadzi- ratelji sigurnosti« za pojedine županije, gradove i posebna područja, te određen krug njihove kompetencije. (*»Novine dalm. hrv. sl.«* 19. X. 1848 br. 115. str. 461.)

³⁷ »Iz dielah upravljajućeg odbora Sl. županije zagrebačke, Sjednica dne 18. listopada g. 1848. u Zagrebu daržana«, gdje se između ostaloga kaže: »Dočim je ovaj upravljajući odbor iste naredbe kao u ovo uzkolebano doba varlo potriebite i shodne

kako to zahtijeva naredba, ali je u grupu »očutih buntovnika i zakletih dušmana« stavila i one, za koje je bilo poznato, da se nalaze u Štajerskoj, kao na pr. grof. Iv. Nep. Erdödy, Gjuro Rauch, Vjekoslav Mikuletec i dr., dok je povratak dozvolila samo dvjema zaista neopasnim osobama.³⁹

radostno i zahvalno primio, iznašao je ipak za potrebito, da se druga točka sasvim izpusti, kao i sve daljnje na nju pretežući se naredbe, te da se svi oni, koji su neprijateljskim duhom opojeni domovinu svoju ostavili, pak oni gdje im drago sada bili, kao dušmani svoje domovine kojim se povratak u domovinu dopustiti nemože, smatrati imadu, nevidja bo ovaj odbor nikakovih izvanrednih okolnosti obiteljskih, koje bi kadre bile takovo dopuštenje izsposlovati, jer je sasvim bielodano, da oni, koji su mogli četiri do pet mjeseci izvan domovine od svoje obitelji udaljeni ostati, nehajući ni na priazne i prieteće pozive od strane županije ove učinjene, za svoju domovinu a i za svoju obitelj mnogo nemare. — I dosljedno tome zaključio je ovaj upravljajući odbor, da se svaki onaj, koji je u ovo posljednje doba, odkada ratna raspra medju nami i Magjari traje, do izdanja ove naredbe izvan domovine živio, kako se gdje u području naše županije pokaže, uhvatiti i u sigurno mjesto pod zatvor postaviti ima, da se tako nepogibielnim učini.«

Zatim se postavljaju na granicama županije »pazitelji sigurnosti«.

»Uvaršten je također popis onih osobah, kojim ovaj odbor pod nipošto ulaz u domovinu dopustiti nemože, dokle ove strašne razpre medju nama i Magjari traju. Ove pako osobe jesu sljedeće:

Rauch Levin. Rauch Gjuro. Zerpak Eduard. Josipović Antun sa suprugom. Matčić Tomo, Štivalić Ivan Nep. Kos Stjepan, zavietnik. Šrabec Ivan. Laslović Dragutin sa suprugom. Briglević Josip sa suprugom. Domin Vatroslav, doktor s materom. Domin Dragutin. Domin Josip, Poljak Antun, Bedeković Koloman, Mikšić Henrik. Tomašić Josip. Špišić Gustav iz Tomašnice. Farkaš Daniel. Pogledić Franjo. Pavleković Stjepan sa suprugom. Keresturi Pavao. Žinić Mavro sa suprugom. Arbanas Matia. Karoli Dragutin. Diković Dragutin. Hoić Adolf sa suprugom. Trexler. Blagaj Janko. Jelačić Rihard sa suprugom. Sitkaj Aleksa. Kušević Aurel. Terstenjak Tomo. Molitoris Samuel. Saračević Franjo. Sale Adolf. Rakodcaj, inače Fuček Stjepan sa suprugom. Tomljenović Leopold. Sečibaki Petar sa suprugom. Erdödy Ivan Nep sa suprugom. Jelačić Adalbert. Stojanić. Čubeković Janko. Čubeković Josip. Zrinščak Ivan. bivši župnik Moravečki. Mikuletec Vjekoslav. Drašković Todor. Ivančić Albert. Marković Stjepan. Kopčanji Mih. sa suprugom. Radičević Antun, šoštar. Černolatic Antun sa suprugom. Gospoja Pucova s materom i sestrom. Luketička s kćerami. Mihanovička udova«. (*Novine dalm. hrp. slav.* 24. X. 1848. br. 117. str. 469)

³⁹ »Br. 1452. Presvetli Gospodine Banski Namestniče! U smislu naredbah dne 12 a listopada t. g. pod 437/np nama za obdržavanje dostavljenih i to točke 3e Vam Presvetli Gospodine Namestniče u prilogu Imena sumnjivih i izvan domovine bavećih se osobah ponizno posiljamo. Dano iz Velike skupštine dne 12 listopada 1848 u Varaždinu deržane.« »Imena osobah kojim se u nijednom slučaju pred konačnem rešenjem sada trajućeg rata u Domovinu doći dopustiti nemože: Jozipović Anton. Briglević Josip. Rakodcaj Stepan. Pastori Josip, Kušter Pavo, kapelan, Risl Dragutin, Erdödy Ivan grof, Matčić Tomo, Rauch Gjuro baron. Bedeković Koloman. Dominić Gjuro, Mikuletec Vjekoslav. Dopustiti pako može: Ožegović Gustav. Kečević Emilija, grofica«.

Bansko vijeće je ta pisma u prepisu uputilo Josipu Mikuliću, nadziratelju sigurnosti u gradu Zagrebu, i Franji Čačkoviću, nadziratelju sigurnosti županije zagrebačke. (B. v. 548/np 1848.).

³⁹ No, da se o odlukama Lentulajeve naredbe vodilo računa, dokazuje nam dopis žup. zagrebačke od 28. II. 1849., upravljen Banskom vijeću, u kome se između ostalog kaže: »Jerbo pako iz vjerodostojnog izvora bi bili doznali da Baroni Rauhi i jošte drugi nekoji između begunacah naših koje dosada u gradu stanivali su usuprot banskiem odlukam — neznamo po čijem dozvoljenju jedno vrijeme jur u Brešćih

Na taj način isti ljudi, koji su bili još prije nepunih pet mjeseci pozivani natrag u domovinu, sada se nastoje zadržati što dalje. No, takav tok događaja očitovao se i u Madžarskoj, kao što vidimo iz jednog citata »*Novina dal. hrv. slav.*« od 28. X. 1848: »Svi Magjari, koji nisu u Ugarskoj, (osim onih koje je vlada na razne strane razaslala ili koji su se već prije u drugih državah naselili) moraju se po Kossuthovom na tobožnjem saboru učinjenom predlogu za 15 danah povratiti kući; jer drugčie postupat će s njimi po svoj strogosti zakona kao s državljani, koji nisu htjeli izvršiti svoju dužnost državljansku i braniti domovinu, kad je neprijatelj već na nju navalió.«

Hapšenja

Daljnijim izvršavanjem naredbe treba smatrati hapšenja emigranta, koji se vraćaju nakon i usprkos njezine pojave. Ma da su mnogi madžaroni bili zatvarani tokom minulih mjeseci, i premda je Zagrebačka županija već u kolovozu odlučila, da svakog povratnika uhapsi, ipak se oni ostavljaju na slobodi bez osobitih represalija. Ali, odsada će svaki izbjeglica, koji se bude vratio bez dozvole bana, Banskog vijeća ili, samo u iznimnom slučaju, županije, biti zatvoren a odbor sigurnosti provest će nad njim detaljno provjeravanje.

Tako je pod konac tog mjeseca (listopada) Sečibaki Petar advokat, sproveden u županijski zatvor, odakle piše molbe Banskom vijeću i županiji, da ga puste na slobodu.⁴⁰ Franjo Saračević, vrativši se iz Madžarske, potpisuje revers 14. XI. pred Odborom sigurnosti županije požeške, odakle »uputjen je da u Horvatsku sl. županiju zagrebačku, mjesto Nespeš, ima taki otitji iz toga uzroka što tamo pod pozornim okom bolje deržati se može.«⁴¹ Međutim, i njega već u početku prosinca vidimo u Zagrebu, »u županijskoj kući pod sjegurnostju.«

Nešto kasnije županija zagrebačka izvještava Bansko vijeće, da joj je izručen Ivan Šrabec, bivši županijski bilježnik, koji se »iz Ugarske u grad ovaj uvukao« i kojeg »pod sigurni zatvor i strogo istraživanje stavili jesmo stim dodatkom da si ova župania isključivo to

čisto na medji našoj nalaze se, zato nemožemo propustiti, da vam isto to neprijavimo, te vas zajedno pokorno molimo, da bi dotični gubernium svojim putom pozvati blagoizvolili, da nakoliko bi se ovo obistinilo, isti gubernium napomenute bjegunce odma uslied banskih odlukah od granice naše 6 miljah odaljiti i nje pod pozornim okom deržati bi nastojao. (Z. ž. l 28/2 1849)

⁴⁰ Z. ž. 503 np 1848.

⁴¹ Z. ž. 3996. 1848.

pravo zadržava rečenog bjegunca tako dugo pod zatvorom držati, dokle odlučeno istraživanje. proti njemu sveršeno i odsuda svojim putom proti njemu izrečena nebude.«⁴²

Ova, a i druga hapšenja raznih madžarona, stvorila su u emigraciji izvjesnu paniku (premda prilično neopravdano, jer su svi zatvoreni ubrzo pušteni na slobodu), i odsada će biti rijetki, koji bi se usudili vratiti u zemlju bez izričitog odobrenja nadležnih vlasti.

Sekvestracija imetka

Završna, ali i najteža u nizu općih represalija primijenjenih protiv članova Hrvatsko-ugarske stranke, koji su pobjegli u inozemstvo, bila je bez sumnje sekvestracija njihova imetka.

Razlog, kojim se ta mjera opravdavala, bila je želja da se emigrantima onemogući da dobivaju iz zemlje sredstva, kojima bi mogli produžiti svoj protivnarodni rad. Naravno, u sekvestracijama bila je sadržana i kazna, ali je kod toga, možda, bilo i osobnih računa. U svakom slučaju, ona je teško pogodila ne samo pojedine emigrante, već i njihove porodice.

Misao, da se konfiskacijom neprijateljskih imanja nadoknadi šteta, koju su oni počinili zemlji, nije došla iznenada.⁴³ Iz kuloara Narodne stranke ona se prenosila na županijske skupštine i onda prodrla u

⁴²Z. ž. I 28/2 1849.

⁴³ Nezavisno od glavnog toka događaja u procesu sekvestriranja emigrantskih imetaka županija zagrebačka već početkom rujna stavlja pod sekvestar imetak A. D. Josipovića, i to na slijedeći zahtjev njegovog nećaka Stjepana Josipovića, tada turopoljskog komeša: »Slavna skupština! Obće poznato jest da dan na dan proti Antunu Dam. Josipoviću executie se vodi, njegova gibuća i negibuća dobra se prodavaju i na koliko pako se ne prodavaju, bez gospodara obstojeća niti se obdelavaju niti gdo brigu nosi, tako, da ja za dohodke od osam godina više od 70.000 koje Antun Josipović kao bivši kurator moj primao jest iz imetka mojeg i kroz cijelo vrijeme ovo nikakove račune položio nije, u istom Ant. Josipoviću, koj kao najveći neprijatelj domovine svoje nju kao begunac ostavio i iz nje pobjegao jest nikakovu garantiju imati ne mogu stim manje ar isti Ant. Josipović tak u Kurilovcu, gradu Zagrebu i Jankovcu ležeće zemlje i livade pod rukom uz sramotnu cijenu prodava i ovako creditore svoje i mene kao bivšeg svojeg pupilla prevariti zaključio jest zato Slavnu skupštinu pokorno umoliti osudjujem se da na Ant. Josipovića vsa imanja sequester iz gore navedenih uzrokov postaviti bi dostajala. Stjepan Josipović plem. Turop. Obštine župan.« (Z. ž. 1848 bez sg).

Odluku o sekvestraciji objavila je županija u »*Novinama dalm. hrv. slav.*« 39. IX. 1848.: »Oglas Potrjebitog ravnanja i znanja radi priobćuje se svemu občinstvu da je u velikoj skupštini županije zagrebačke dne 15 i slijedećih dana mjeseca rujna 1848 držanoj na sav gibući i negibući imetak Anutna Daniela Josipovića uslijed podnešene po g. turopoljskomu županu Stjepanu Josipoviću prošnje sequestar nametnut, te za sequestra g. Nikola Klafurić-imenovan.« U tom slučaju ova mjera nije imala prema tome represivni karakter, nego je bila donijeta, da se zaštite interesi tada vlastima potrebnog komeša Stjepana Josipovića.

štampe. »*Novine dalm. hrv. slav.*« od 7. X. stavljaju na javnost sugestivno pitanje: »Grof Kazimir Batthyány, vel. župan Baranjske županije javlja saboru, da je uhvatio pomoćju majora Perczela veliki transport naše vojske. Nije nam baš žao, jer imamo u rukuh naknadu: ta valjda ovaj transport nije više vrijedio nego grofova imanja u Hrvatskoj, Ozalj, Brod, Grobnik?« Malo kasnije novine ponavljaju isto pitanje samo još odlučnijim, gotovo nestrpljivim tonom: »Magjarski domobrani odbor confiscirao je imanja pokojnoga grofa Latoura. (A dokle će još oklevati naša vlada s confiscacijom magjaronskih imanjah?)«

U međuvremenu Upravljajući odbor Zagrebačke županije formira iz svoje sredine odbor na čelu sa Slavoljubom Verbančićem, koji »ide među najdosljednije revolucionare naše četrdesetosme«⁴⁴ sa zadatkom, da učini pravnu osnovu, po kojoj bi se mogla sekvestrirati emigrantska imanja. Sudjelovanje Verbančića u toj akciji dokazuje, da je hrvatska ljevica i u to vrijeme, dok je Jelačić bio duboko u Mađarskoj, bila odlučno protiv mađžarona. Njen će se stav prema njima početi mijenjati tek nakon donošenja oktobranog ustava, ali mađžaronima ta promjena ne će više biti potrebna, jer će imati iza sebe moćnu zaštitu ofenzivne austrijske reakcije.⁴⁵

⁴⁴ Vaso Bogdanov: »*Hrvatska ljevica u godinama revolucije 1848/49*« Zagreb, 1949. str. 6.

⁴⁵ 20. X. županija šalje Lentulaju izrađenu osnovu sa slijedećom primjedbom: »Ovu osnovu pošiljamo na Vas s tom molbom da ju čim prije odobrite ili na bolje promijeniti blagoizvolite; naša jedina opazka jest ota: Da se k pobilježenim u § 1 iste osnove licam pridati ima Elizabeta Erdödy i Šandor Erdödy«.

Njezin tekst glasi: »Osnova Po kojoj se imaju dobra izdaicah narodnih hrvatsko-slavonskih u okružju sl. županije Zagrebačke ležeća zaraštiti.

§ 1. Svi oni koji su se: a) svcjednako neprijateljima razvijanju hrvatsko-slavonske narodnosti pokazivali, i stalno u domovini ovoj do najnovijih ožujskih političkih kolebanjah obitavajući iz nje izselili i niti do danas u nju nepovratili. b) kao neprijatelji hrvatsko-slavonske vojske protiv njoj borili i neprijateljnu magjarsku vojsku budi kako i kojim mu načinom proti domovini ovoj podpomagali — prem da su izvan ove domovine u kojoj znatna dobra posjeduju i prije toga živjeli — smatraju se za očite izdaice i neprijatelje domovine. Ovi su pako u koliko se za sada znadu imenom sledeći: Arbanas Matko, Bedeković Koloman, Blagaj Adolfo, Briglević Josip, Čubeković Josip, Čubeković Janko, Diković Karlo, Domin Ignatio, Domin Karlo, Domin Josip, Dominova ud. Hildegardes, Drašković Teodor, Erdödy Ivan Nep., Farkaš Danilo, Hoić Adolfo, Hoićeva Josipa, Ivančić Alberto, Jelačić Adalberto, Jelačić Rikardo, Josipović Danilo, Josipovića Antonija, Karoly Dragutin, Keresztury Pavao, Klinčić Antun, Kooz Stjepan (zavjetnik), Kušević Aurelió, Laszlovich Dragutin, Luketićova Franja, Matačić Tomo, Marković Stjepan, Mikšić Nikola, Mikšić Hinko, Mikuletec Aloisio, Molitoris Samuilo, Pavleković Stjepan, Pavlekovića Amaplija, Pogledić Franjo, Poljak Antun, Rakotzaj Stjepan, Rakotzajeva, Rauch Levin, Rauch Gjuro, Sax Guido, Szale Adolfo, Szarachevich Franjo, Szegybiski Petar, Schrabecz Ivan Nep., Špišić Gustav, Stojanić Nikola, Szitkay Aleksia, Terstenjak Tomo, Tomašić Josip, Tomeković Lavoslav, Trexler Viktor, Zerpak Eduardo, Žinić Mavro, Zrinščak Ivan. (na a.)

Batyany Kazimir (na b.)

Verbančićeva osnova o sekvestraciji ne dijeli emigrante, kao Lentulajeva naredba o zabrani povratka, na one, koji su otišli u Madžarsku i ostale, pobjegle u Austriju, nego povlači drugu zanimljivu razliku, i to između stalnih stanovnika — mi bismo danas rekli državljana — Hrvatske i Slavonije, i onih, koji ovdje imaju samo svoja imanja. U drugu grupu stavljen je jedino grof Kazimir Batthyány, koji baš u te dane podsjeđa i osvaja Osijek.

Možda je odbor smatrao da Kazimirov brat Ljudevit, sada već bivši premijer, nema veze s madžarskom vojskom, kada ga nije uvrstio u drugu grupu, no županija će mu ipak mjesec dana kasnije postaviti sequestri curator-a. On će se kao sekvestrirani tretirati također i kod određivanja urbarijalnih naknada, jer je posjedovao u Varaždinskoj županiji tri imanja. Kao takvi tretirat će se tom prilikom i grof Leopold Nadasdy, koji je imao oveće imanje u Pokupskom kotaru, i barunica Dominika Uichtritz rođ. grofica Amadé, vlasnica imanja Černkovec; njih odbor, valjda iz istog razloga, nije stavio u odnosnu grupu.

Budući da se na spomenute osobe ipak protegnula sekvestracija, uvrstili smo ih u popis madžaronske emigracije, ma da oni inače u nju pravno-politički ne spadaju.

U istu kategoriju spadali bi također i Gašpar Matković, »gradjanin i stanovnik riječki« i Vinko conte Domini, profesor nautike sa Rijeke, koji su u svibnju 1849 zatvoreni u Trstu, a njihov imetak sekvestriran; prvi je zatvoren, jer je Kossuthu prodao brod »Implacabile«, a drugi zato, što se ubrajao među »osobe madjarskoga duha«. Budući

§ 2. Sva dobra gibiva i negibiva u prijašnjem § izbrojanih i napomenutih licah u okružju ove županie ležeća i po nadležnih županijskih sudciah bez odvlake točno popisati se imajuća stavljaju se od dana proglašenja ove osnove po smislu državnih zakonah od god. 1715 čl. 9 i 1723 čl. 3 pod sudbeni zatvor i pomnjičtvo sljedeće gospode: u gradu Zagrebu: Tome Cuculića, u kotaru glavnom: Josipa Basarovića i Mije Gavrančića, u kot. S. Ivanjskom: Mirka Culifaja, u kot. prekosavskom: Pavle Lentulaja i Franje Lovrića, u kot. pokupskom: Antuna Verbančića (precrtano V. K.) Josipa Jagurića, u kot. prekukupskom: Karla Šoštarića, u kot. gorskom: Stjepana Gmaza (precrtano V. K.) Antuna Vakanovića.

§ 3. Sprijeda izbrojeni pomnjići biti će nadzirateljstvu državnog fiškuša podčinjeni i osim toga morati će svaki dva mjeseca upravljajućem županijskom odboru točni račun verh prihoda i razhoda polagati, te će zato za trud svoj 6/100 kamatah (razumjevajući napose troškove upravljanja i nadgledanja) iz prihoda čistih dobivati.

§ 4. Gibiva dobra onieh osobah kažnjenih, koje ništa negibiva neposjeduju imaju se putem javne dražbe čim prije po nadležnih pomnjićih prodati i primljeni novci s točnim računom županijskom upravljajućem odboru izručiti.

§ 5. Svi prihodi i primljene po smislu § 4. od prodanih dobarah glavnice obratit će se svojim putem na vojene potrebe za obranu domovine, gdje su dobra skupna, koja i osobe nekrive uživaju, ondje se po razmjerju glavah nedužnih prihoda časti za nje odjeliti ima. (Z. ž. Br. 4/ark prilog A et B. 1848).

da su bili sa Rijeke, dakle sa hrvatskog područja, a primijenjena je protiv njih najkrupnija mjera, koja se primjenjivala isključivo protiv emigracije, uvrstili smo ih također u spomenuti popis.⁴⁶

Činjenica, da Verbančić nije činio razlike između pripadnika mađžaronske emigracije na osnovi njihova tadašnjeg boravka dokazom je, da je napredna i revolucionarna struja u Hrvatskoj i ovom prilikom, kao i kod već spomenutog pobijanja 2. točke naredbe o zabrani povratka, mađžaronstvo en bloc smatrala »neprijateljima razvijanju hrvatsko-slavonske narodnosti«.

No Zagrebačka županija, koja je stajala iza osnove, ne će moći taj stav provesti u praksi. Između nje i Banskog vijeća počinje o pitanju sekvestracije opširna i žučna diskusija, koja će trajati preko mjesec

⁴⁶ Radi ilustracije tog zanimljivog slučaja donosimo komentar kojim Bansko vijeće popraćuje Bunjevčev izvještaj od 25. III. 1849: »Josip Bunjevac b, povjerenik u hrv. Primorju, dopisom svojim od 25. ožujka l. t. pod br. 145 izvještjuje uslijed naloga ban. Vijeća pod br. N 2478/528 — o poduzetom istraživanju protiv gradjaninu i stanovniku riječkome Gašparu Matkoviću. Posljedak tog istraživanja sastoji se u slijedećem: da je rečeni Gašpar Matković u mjesecu kolovozu pr. g. kao opravnik Špire Gopčevića trgovca iz Tersta u Peštu bio išao, za da tamo pogodbu ovrši glede prodaje broda »Implacabile« zvanog, koju je bio njegov gospodar Sp. Gopčević sa magj. ministeriumom učinio, što ipak on poradi porodičnih se smetnjah i neprijateljstva između Madjari i Hervati, a najviše radi zauzetja grada i kotara riječkog po Hervatima — u život proizvesti nije mogao; nadalje kako je u tergovačkih poslovih u London, a od onuda preko Franceske, Njemačke, Austrie u Terst se povratio.

Glede tog čovjeka g. ban. povjerenik J. Bunjevac mijenja svoje izrazuje na taj način: da taj čovjek nemože se smatrati kao magjaron i dušman naroda, budući da je on taj posao onda obavljao kada su još Madjari Rijekom vladali. Mnije nadalje, da bi se on kao narodu sumnjiv čovjek iz svoje domovine udaljio; budući pako, da se je on izrazio, da će dragovoljno iz Domovine udaljiti se mnije da ga nebi silovitim načinom odpraviti valjalo. Napokon javlja, da se je glede gospodara broda Špire Gopčevića, koji je neposredno s Košutom u dopisivanju stajao — na gubernatora Gyulaya u Terst obratio, za da točnije o tom predmetu obavijestiti se bude moglo.« Zaključak Banskog vijeća, koji slijedi poslije citiranog komentara traži od Bunjevca, da pošalje odgovor Gyulaya i obrazloženje radi čega se zapravo sumnja na Matkovića. (B. v. N. 3092/652 1849.)

Na taj dopis Banskog vijeća (od 13. IV. 1849. br. 3092/652.) Bunjevac iz Rijeke 30. V. 1849 odgovara, između ostaloga, da je primio od tršćanskog upravitelja Gyulaya dopis, koji šalje Banskom vijeću, i koji je priložen. Zatim izvještava, »da se Gašpar Matković kako takodjer i Vinko conte Domini u tvrdjavi Terstjanskoj u zatvoru nalaze, i da proti njima, kako takodjer i proti ondašnjemu trgovcu Špiri Gopčeviću, poradi prodate bivšemu mađžarskomu ministeriumu za bojnu porabu iste ladje »Implacabile« bojno sudbeno istraživanje jest određeno. Za obsegurati najvišešer aerar nisam propustio ovdašnje gradsko poglavarstvo zajedno pozvati da cijeli gibivi i negibivi na Matkovića i Domini-a spadajući i u okružju grada ovog može biti nahodeći se imetak što skorije popiše, pod sekvestar stavi i meni posljedak istraživanja svojeg priobći.« (B. v. N5871/1191 1849.)

Tu treba još dodati slijedeći regist iz kataloga primljenih spisa Banskog vijeća od 16. XI. 1848., koje Bunjevac izvještava, »kako su nekoje osobe mađžarskoga duha deržale svoje sastanke u Trstu među kojim i profesor nautika Vinko Domini, koga je natrag pozvao i nehtevši se povratiti svoje službe rešio.« Uz regist stoji notica: »odobrava se« (K. B. v. 19 a 562.)

dana.⁴⁷ Županija kroz to vrijeme stalno i opetovano urgira donošenje propisa, »a ne da kao dosad po stalnoj njevoj našoj dobroti materialna sredstva iz domovine naše nadalje dobivaju koja bi jih pomagala, da grešne svoje sverhe čim prije postignu.«⁴⁸ Podban, koji više ne zna što bi odgovorio, šalje cijelu stvar banu: »predmet ovaj poslali smo na rješenje svjetlome Banu, — što on odgovori, mi ćemo odmah priobćiti i odluke se njegove strogo deržati.«⁴⁹ Ipak, 20. XI. šalje pomirljiv dopis, koji kao da objašnjava stav Banskog vijeća.⁵⁰

U međuvremenu se za problem zainteresirao i Jelačić: »Iz Beča ban Jos. Jelačić nalaze da b. v. oduzimanje (sequestriranje) imetka onih, koji su kao izdajice i neprijatelji naše domovine naznačeni, čim prije razborito pretrese i sa razložitim mnenjem svojim banu za rješenje predloži.«⁵¹

U jeku administrativne polemike Upravljaajući odbor županije donosi naglo i na svoju ruku odluku o sekvestraciji, te u tu svrhu istovremeno određuje sequestri curatore pojedinačno imenovanim emigrantima.⁵²

⁴⁷ Da Lentulaju nije bilo jasno u čemu se zapravo sastoji politički problem sekvestracije, i da je na nju gledao kazuistički pokazuje dopis, koji je uputio 29. X. banu u kome mu između ostaloga javlja: »Buduć Magjari Imanja Biškupa Zagrebačkog u Magjarskoj ležeća pod sequestar stavili jesu, za njemu naknadu dati Imanja Batjanieva u Horvatskoj ležeća pod sequestar stavljena budu«. (J. o.). No iz ovog, kao i dvaju citiranih napisa zagrebačkih novina, vidi se, da su sekvestracije mađžaronskih imanja uslijedile u neku ruku kao retorzija na postupke mađžarske vlade. Pešta je vrlo rano počela sa sekvestriranjem imanja svojih protivnika, čak i na našem području, koji je privremeno došao pod njen upliv, kao što se vidi iz pisma Josipa Bunjika, podžupana i banskog povjerenika za Slavoniju. On iz Požege 22. VIII. izvještava Jelačića: »Da je Njiove Excellentiae Gospodina Patriarke i Metropolitte, Josippa Rajačića Našeg millog i Visokog Sojuznika spailuk Dalja skupa sa svim Pokućanstvom, i Proventi žitom Marvom i. t. d. 12 Kolovoza t. g. kroz Verovitičku Gradomedju na zapovid Ministeriuma mađžarskog sequestrirat.« (J. o.)

⁴⁸ Z. ž. 1849 bez sign.

⁴⁹ Z. ž. 525/n 1848.

⁵⁰ »Proučili smo dopis vaš od 20. o. m. kojim nam predlažete imena onih nezahvalnih domovine sinovah, koji su svojim izdajskim ponašanjem zaslužili da im se uzkrate sva ona dobročinstva, koji su nezahvalnici u njenome krilu uživali; te pišete, da im se kao takovim oduzmu sva imanja, koja posjeduju u Županiji Zagrebačkoj. Korak vaš akoprem je pravednim gnjevom domoljubnoga sardca potaknut, ipak se za sada radi raznih okolnostih u kojih se domovina naša za ovo ratno doba nalazi, poprimiti i u život uvesti nemože. U ostalom, netom okolnosti naše budu priaznie, stvar će se ova zaista preduzeti i onako riješiti, kao što spas domovine, pravica a i zaslužena kazna izdajnika zahtjevala bude.« (Z. ž. 1848. bez sign.)

⁵¹ K. B. v. 19 b 3843/590.

⁵² »Iz djela sjednice upravljajućeg odbora sl. županije Zagreb, 28. stud. u Zagrebu deržane.

Čl. 41. Buduć da upravljaajući ovaj odbor, blagostanje naše domovine pred očima imajući, poslie kako bi uvažavajući sve događaje, koji su se za vrieme trajućeg izmedju nas i Magjarah — rata — sgodili, bio uvidio, da mnoge osobe, koje znameniti imetak u ovoj Županiji imadu, već od više godina protunarodnim duhom

Pada na prvi pogled u oči, da se odluka županije proteže isključivo na one emigrante, koji su izbjegli u Mađarsku, a da o drugima nema ni jedne, ma kako skromne, klauzule. U tome se može vidjeti jedino poraz radikalnih elemenata pred gledištem Banskog vijeća. Ta demarkaciona linija, povučena između redova izbjeglica, koja je ponovo dobila punu sankciju, sada i od najdosljednijeg protivnika, naročito je važna za razumijevanje mađaronstva tokom 1848—49.

Ali je možda još značajnije, da je županijskom odlukom bila zahvaćena jedva polovina onih emigranata, koji su se tada nalazili u Mađarskoj. Doduše, nekima od tih, koje županijska odluka nije zahvatila, bio je imetak kasnije ipak sekvestriran, kao Zerpaku, Mata-

opojene, odmah kako je neprijateljsko odnošenje radi narodne samostalnosti između nas i Mađaraha ove godine nastalo, ne samo što su se iz domovine udaljile, nego među iste neprijatelje umiešani mačem u ruci i svojim savjetom njima u pomoć proti nama pritekli, i s onom strankom koja buntovničkom proglašena je, sjedinili se, te tako sebe kao očite buntovnike i izdajice svoje domovine izkazali.

Usljed ovih dakle razlogah isti upravljajući odbor, dočim bi bio uvidio, da blagim sriedstvi, koja za upokoriti takve bezsramne izdajice do sada je upotrebio, — ništa dokučiti nije mogao, za odverći od sebe svaku odgovornost radi zlih posljedica, koje protuzakonito ublaživanje takovih ljudi prouzročiti bi moglo, odlučio je da se sav imetak takovih izdajicah u ovoj županiji nalazećih se pod sequester uzme, te radi toga je onim, koji kakav imetak u ovoj županiji poseduju, kao izdajicam već prije proglašenim sljedeću gospodu kao sequestre naimenovao:

Grofom Kazimiru i Gustavu Batjanu i Adolfu Sale g. Janka Gvozdanović, — Danielu Antunu Josipoviću, Bedekoviću Kolomanu i Poglediću Franji fiškuša županijskog, Stjepanu Kosu pravdopravniku, Brigleviću Josipu, kasini u Zagrebu, Aleksi Sitkaju i Rakocaju Stjepanu g. Tomu Cuculića, — Vatroslavu Dragutinu, Josipu i Hildegardi Dominu g. Vjekoslava Lukinaca, — Spišiću Gustavu, Arbanasu Matii i Hinku Mikšiću g. exaktora Ljudevita Reiznera, — Stjepanu Pavlekoviću i Aurelu Kuševiću g. Bassarovića, — župniku Zrinščaku g. Gjuru Pisačića. — Grofu Todoru Draškoviću g. Vjekoslava Frigana, — Albertu Ivančiću i Štivaliću Ivanu g. Lavoslava Kavića. Usljed toga nalaže se preimenovanim sequestrom da po dotičnih sudciah takovi imetak u smislu zakona popisati i sebi što skorije izručiti, te negibući imetak u najam dati, a gibući, kojeg bez štete pričuvati nije možno, ali kojeg od potrebe nije, odmah putom dražbe prodati nastoje, — te tako pribavljene novce neka odmah niže imenovanom odboru sa računih izruče.

U tu sverhu imenovao je isti upravljajući odbor gospodu Roberta Zlatarovića, kanonika Josipa Šota, Andriu Jakčina, Škendera Blažekovića i Adama Lanovića kao odbornike, i istomu odboru naložio, da računne verhu upravljanja dohodakah od vremena do vremena od rečenih sequestrah prima i pregleda — te izvjestje simo podnaša, novce pako iz istih dohodakah pribavljene dotle, dokle sverha ovih po Banskome vijeću opredjeljena nebude, županijskom blagajniku izruči, da ih u depositum primi — o čemu isti blagajnik Stjepan Kos ravnanja radi obavjestjen jest, — te usled toga pisano je Banskome namiestničtvu, da sverhu pomenutim dohodkom opriedeli.

»Napokon odluka ova imade se putem javnih listova občinstvu kao i svima obližnjima oblastima priobćiti.

Gradu pako Zagrebu pisao je isti odbor: da glede onih zemljištah ili pokućtvah ovdi pod sequestar stavljenih, koja se u području iste oblasti nalaze, svoje izaslanike šalje, koji čedu se prigodom popisa sa županijskim popisateljima u sporazumljenje staviti. («*Novine dalm. hrv. slav.*» 5. XII. 1848, br. 135, str. 511.)

čiću, Josipu Čubekoviću, Dominiću, Nadasdyu, Uichtritzovoj, ali velik broj »madžarskih« emigranata ostao je, kao i svi »austrijski« pošteđen od svake sekvestracije. Takvi su bili (riječ je još uvijek o Zagrebačkoj županiji) na pr. Tomašić, Trexler, Tomeković, Terstenjak, Žinić, Žubrinić, Blagaj, Molitoris, Šrabec, Diković, Marković, Hoić i drugi, dakle uglavnom sve manje istaknuti pripadnici bivše stranke.

Prema tome vidimo, da je službena odluka županije odstupila od Verbančićeve osnove u dva pravca: prvo, načelno se odričući sekvestracije imetka svih emigranata, koji nisu otišli u Madžarsku, drugo, ispuštajući mnoge »madžarske« emigrante, koje je već predložio Verbančić.

Ipak je, županija, makar i u tom opsegu, ozbiljno shvatila svoj zadatak, te još isti dan traži od zagrebačkog gradskog magistrata da pošalje ljude, koji će sa županijskim popisivačima »staviti u sporazumljenje« glede sekvestriranja dušmana na području Zagreba. Tih će dana otpočeti popisivanje, inventariziranje i procjenjivanje pogođenih imetaka (o čemu postoji lijep broj dokumenata u arhivskoj građi) u prisutnosti sudbenih i upravnih organa, a zatim će biti predani u ruke određenih kuratora.

Stavljeni tako pred gotov čin, nepokretni Lentulaj i njegovo vijeće, nisu se u prvi čas snašli, ali Jelačić iz Beča brzo reagira i šalje u Zagreb značajnu naredbu, koja detaljno regulira pitanje sekvestracije.⁵³

⁵³ »N 4463/750. Gospodinu banskome namjestniku Mirku Lentulaju u Beču 9. prosinca 1848. Povodom podnešene mi pod ./. molbe grofova Battyány-ah, da bi im se imanja, ležeća u Hrvatskoj pošteđila od zatvora, — i povodom Vašeg u tom poslu izvjestja imam Vam primijetiti, da sam, budući nisam hteo naprećac stvar riješiti, — iskao pod N 3843 t. g. od b. Vijeća sredstvom Vas u istom poslu mnijenje poduperto razlozima: šta bi valjalo učiniti u toj stvari po pravdi, nuždi i zakonu; i da li nebi bilo pravedno, i shodno razliku kakovu povući između očitih neprijateljah naše otačbine, koji ujedno i boj biju proti nami, i između onih, koji su se samo iz domovine udaljili, ne učestvujuć u boju proti našoj domovini. No budući, da mi to mnijenje još nije stiglo od b. Vijeća a budući sam i iz Vašeg izvjestja od 3 t. m. i i iz javnoga oglasa u novinah doznao, da je međjutim zagrebačka županija nečekajuć odluke, i naredbe viših vlasti, samovoljno, i na svoju ruku zatvor dobarah, i dohodakah dokončala i odlučila, te to već i svijetu oglasila; zato ukoravajuć ovo samovoljno postupanje zagrebačke županije, akoprem u ovom predmetu dovoljna službena data, — za sequestraciju imetka proti pojedinim osobam odrediti meni dosad predložena nisu, — ipak za potrebito nalazim, prije nego se odovud krenem: slijedeće za ravnanje Vaše odrediti:

Pervo: Da zatvor imetka jedino kod onih osobah mjesta ima, od kojih se dokazati može, da se u Ugarskoj iz neprijateljske prama Domovini našoj namjere bave, dobro znadući, da tamo buntovnici vladaju, i oružanu vojsku proti Kralju, i narodu našem vode.

Ako usporedimo Verbančićevu osnovu, županijsku odluku i naredbu bana vidimo, da ni jedan od tih dokumenata ne govori o konfiskaciji, nego samo o sekvestraciji emigrantskog imetka. Naredba čak u točki 2., ograđujući se od svake pomisli na konfiskaciju, traži, da se samo dohoci sekvestriraju. Verbančićeva osnova traži, da se dohoci upotrijebe »na vojene potrebe«, dočim odluka propisuje, da se čuvaju u županijskoj blagajni do odredbe Banskog vijeća.

Što se tiče prodaje imetka, osnova to dopušta za »gibiva dobra onih osoba kašnjenih, koje ništa negibiva neposjeduju«, dok županija to steže samo na pokretnine, koje »bez štete pričuvati nije možno«.

Drugo: da se sequestracia rečenim dušmanom domovine namijenjena nemože protegnuti odmah na istu svojinu njihovu, nego samo na dohodke, proističuće iz imetka stojećeg pod zatvorom, koj tako dugo, dok se konačna sudbena odsuda ne izreče, ostanu pod javnim upravljanjem.

Treće: Da se sequestracia jedino na imetak onih osoba proteže koje se mogu po točki prvoj za buntovnike, i dušmane kralja, i naroda našega smatrati, odkuda se dalje onaj dio, koj ide nedužne rođake njihove, kao što je to slučaj sa molbenicom grofa Gustava Battyány-a, svagda prije razlučiti, i nadležnom vlasniku predati ima.

Četvrto: Za da se pomanjkanje dovoljnog poručanstva u rukovodjenju tudjeg imetka po mogućnosti ukloni, svakako treba gledati, da se onih osoba, kojih imetak dodje pod zatvor, koliko moguće, najbliži rođaci, ako su inače prosti od svake sumnje kakvih tajnih spletkah proti domovini, kralju, u pomanjkanju pako ovih, samo takove osobe izaberu i uzmu za upravitelja imetka to jest sequestra obskerbitelje, koji barem za godišnje dohodke povjereni njim imetka posjeduju dovoljno poručanstvo.

Najposlje samo po sebi razumijeva se, da se u slučaju određene sequestracie svagda najprije vjerni popis (inventarium) cijelog imetka, u pritomnosti bližnjih rođakah, i nadležnih javnih činovnikah sastaviti, i verhu dobivenih dohodakah, koji se u državnu peneznicu položiti imaju, — svake po godine račun poglavarstvu dotične oblasti predati, i posle učinjena tamo predvidjenja, gdje se takodjer kolikoća zaslužene nagrade opredeliti B. Vijeća odsjeku pravosudja za rasudjenje predložiti moraju, za da se tako svako zloupotrebljenje kod upravljanja tudjeg imetka prepreći.

To su dakle one naredbe, kojih kao i daljnjih, koje će b. Vijeće, ako od potrebe bude — u tom predmetu izdati, neophodno izpunjenje tako zagrebačkoj županiji kao i svim ostalim oblastima, u moje ime krepko naložiti izvolite, za svako prestupljenje njihovo pako, one, na koje krivica padne, odgovornima načinite, nimalo nedvojeći, da čedu si odsele takav pravac u svom nastojanju odabrati, koj je jedini kadar, povjerenje i počitanje naroda prama pravdoljublju poglavarstva pobuditi, bez česa se nije možno nadati miru poredku dobrom, i sreći domovine, i države.

Primite iskreni pozdrav moj! Jelačić F. M. L. Ban v. r.«

Lentulaj šalje naredbu županiji dopisom, u kome kao da se opravdava, što su ga i ona i Jelačić pretekli: »Budući da oblasti nalog onaj ban. vijeća pod br. N. 5843/590, kojim naloženo bi, da od došavših iz Ugarske seljakah, koji zarobljeni biahu, saznadu osobe one, koje su ih proti svijetlom banu i domovini bunile, jošte izveršile nisu, zato i bansko vijeće potpuno mnijenje svoje o predmetu zatvora imetka neprijateljah domovine svijetlome banu podnijeti nije još moglo, te zato konačna odluka o tome do sada izdata nije, nu čime je ipak upravljajući odbor županije zagrebačke nečekavših više svijetlog bana, ili po njem privr. ustanovljenog banskog vijeća naredbe zatvor imetka nekojih osobah odlučio, i činom već izveo, zato čin ovaj ukorava se, i poradi svih zlih posljedica, ako koje iz tog čina proisteku, upravljajući županije odbor stavlja se pod strogu odgovornost.«

(Z. ž. 25/2 1849)

Dakle i u pogledu namjene dohodaka i u pogledu prodaje imetka najradikalnija je i opet Verbančićeva osnova.

Ostali propisi naredbe ili su ponavljanje načela, koje je već županija usvojila, osobito točka 1.,⁵⁴ ili su detalji tehničke naravi, na koje ćemo se još imati prilike osvrnuti.

Banska naredba bila je odaslana i ostalim županijama, koje nakon toga stavljaju pod javnu upravu imetak emigranata sa svog područja. Tako 18. XII. požeška sekvestrira imanje Iv. Nep. Erdödy-a »Kutinu«,⁵⁵ što Jelačić odobrava, ma da je Erdödy bio izbjegao u Austriju.⁵⁶ Dva dana kasnije učinila je isto i Varaždinska županija, jedino joj nije jasno, »da li bi i gr. Ljudevita Batjana u onoj žup. posjedovanje imajućeg, koj je predsjednik magj. popječiteljstva bio, pod istu kaznu stavila.«⁵⁷

Virovitička županija javlja 29. I. 1849 Banskom vijeću u vezi sa sedmoricom »dušmanah i izdajicah«, da je »dobro i imetak njihov pod zatvor metnula.«⁵⁸

U Srijemu, kao što smo vidjeli, županijska je skupština proglasila još u rujnu 1848 »konfiskaciju« imetaka Žitvaja, Salaya, Rogulića, Marinovića G., Parčetića i Janćoa. Međutim, osim zapisnika te skupštine, nema u spisima Srijemske županije, a ni u ostalima, više govora o bilo kakvoj konfiskaciji, već jedino o sekvestraciji, i to ne sviju spomenutih. Koliko se rázabire sekvestrirana su dobra Žitvaja, Rogulića i Salaya,⁵⁹

⁵⁴ U konceptu naredbe, koji se čuva među spisima Jelačićeve ostavštine u Arhivu Jugoslavenske akademije postoji propis, da se pod tešku odgovornost imaju povratiti imanja, ako su sekvestrirana, onima, koji nisu izbjegli u Madžarsku. Međutim, taj propis nije ušao u samu naredbu, jer županija, kao što smo vidjeli, nije postupila na inkriminirani način.

⁵⁵ »Požeške žup. upravljajući odbor javlja, da je imanje Ivana Nep. Erdödy-a »Kutina« uslijed naredbe pod 4463 pod zatvor stavio, i župnika kutinskog Dragutina Pavčeca za kuratora sequestra naimenovao.« (K. B. v. 19. c 175/35).

⁵⁶ B. v. 3495/725 1849.

⁵⁷ K. B. v. 19 c 3/3.

⁵⁸ »Br. 16—849 Upr. Odb. Visoko Bansko Veće! Buduć u krugu županie ove nekoje takove osobe, koje s činom dušmanska svoja teženja protivu miloj Domovini dovoljno pokazala jesu i koje pod strogost visoke banske naredbe o zatvoru imetka dušmanah i izdajicah domovine naše izdate, i nama pod br. 4463/730 od dana 13 prosinca 848 priobćite, sasvime spadaju, nalaze se, — Zato župania dobro i imetak njihov pod zatvor metnula, i zajedno upraviťelje, kojim ipak najvjernije uredjenje tudjeg dobra izrućito jest; naimenovala, i to dobro Ladislava Jankovića upravljat će g. Ivan Dellimanić, grofa Ladislava starijeg Pejaćevića g. Josip Pecok župan. Blagajnik, Kapistrana Adamovića i Ljudevita Szallopeka g. Marko Taićević žup. prisjednik, Eduarda Talijana, bivšeg župnika Lukačkog g. župnik Marko Taićević žup. prisjednik, Mirka i Huga Marinovića g. Antun Lukaćević župan. prisežnik — šta doćim službeno i najpokornije javiti ćest imademo, zajedno s dužnim strahopoćitanjem jesmo. Visokog Banskog Veća ponizni sluge, Upravljajući odbor Županie Virovitićke«. (B. v. N. 1798/378 1849.)

⁵⁹ K. B. v. 19 i 2989/389

dakle trojice najistaknutijih srijemskih madžarona. K njima treba pribrojiti groficu Mariju Brunsvik, jer je iz dokumenata Razgodbenog povjerenstva^{59a} očito, da je i njezin imetak sekvestriran. Znači, da je županija modificirala svoje odluke već dosta rano, barem na osnovi Jelačićeve naredbe o sekvestraciji, koja je 13. XII. 1848 upućena u Srijem.

Osim četvorice sekvestriranih, koji su se nalazili u emigraciji, sa područja Srijema postoje još i ovi emigranti: Julio Stabus, Kosta Birra, Milivoj Urbanc,⁶⁰ Stjepan Jančo^{60a} i Simon Sinković zemljomjer.^{60b}

Najkasnije je došlo do sekvestracije u tada Hrvatskoj pripojenom Međumurju. Stvar tamo pokreće vojska, o čemu Antun Žerjav, uređni sudac međimurski, 25. VI. 1849. izvještava Skendera Šimunčića, banskog povjerenika za Međumurje.⁶¹ Povjerenik se obraća na Bansko vijeće, i ono odobrava sekvestraciju uputstvima, koja su rezultat više od polgodišnjeg iskustva.⁶² 1. VIII. Šimunčić javlja, »da je imenovao sequestri curatore, i to Inkeyevim (imanjima V. K.) g. Mirka Forka, Šelejovim g. Žerjava i Petra Horvata g. sudca Krizmanića, zajedno moli za naputak glede P. Horvata, koj se u Varašdinu nalazi.«⁶³

Na taj je način čitavo područje Hrvatske postupno obuhvaćeno ovom najvažnijom mjerom. Ali već ovdje treba istaći, da se sekve-

^{59a} vidi tabelu

⁶⁰ O tome pruža dokaz regist kataloga Banskog vijeća dd. 5. VI. 1850: »Odsjek P. S. odstupljuje za rješenje suodsijeku N. b. v. dopis Ivana Stojčevića, upravitelja ban. srijemskog okružja, glede odluke sudbenog stola proti Julii Stabusu Kosta Birri i Milivoju Urbancu, koji su se bavili izvan domovine za vrijeme rata.« (K. B. v. 19 k 6874/1354)

^{60a} vidi notu 33 b

^{60b} Sr. ž. 261/1849

⁶¹ »Zapovjedništvo vojske u Medjumurju neodobravajući što dobra nekojih nevernikah illi u saboru illi u taboru magjarskom protiv Caru i dobroj stvari sudjelujućih u Medjumurju još danas pod zatvor stavljena nisu i pozvaše me: da takova pod zatvor stavim.«

»Molim vas dakle, gospodine Banski Povjereniče za sjajni naputak: imam li Inkeyovo dobro Belicu, Peter Horvatovu u Dekanovcu, Joso Horvatovo u Kotoribi, Šellei-a Dolnje Pustokovce, koj je prijašnje godine ustanak Medjumurja uredio i sad kao satnik madjarski s one strane mure djeluje, i druga vam valjda bolje poznata, u sudbeni zatvor staviti illi ne? — i u prvom slučaju — imam li gibivi imetak sa marvom i gospodarskim orudjem zajedno putem dražbe prodati ili u Varašdin na prodaj poslati, illi pako marvu sa orudjem i istim ležećimi dobrami u najam dati (što bi medjutim radi stanja i duha naroda ondašnjeg teško za rukom pošlo) illi celo gospodarstvo u sadašnjem stanju ostaviti pa obskerbljenje (curatelu) i to po imenu komu? izručiti.« (B. v. N 7249/1479. 1849.)

⁶² »Šta se pako upravljanja tiče, vi on čas kako pod zatvor ova imanja metnete činite pred svidoci popisati sve gibivo i negibivo: i zajedno imenujte za svako imanje — ili kad bi biti može i za više upravitelje, kojim vi ova imanja predajte za upravljanje polag davanja točnih računah, razumijeva se da ovi upravitelji imadu upravljati kano svaki revni gospodar. U ostalom pako gibivoga do dalnjeg neka se za sada ništa ne prodava.« (B. v. N 7249/1479 1849.)

⁶³ K. B. v. 19 e 8244/1684.

stracija kod onih sudionika madžarskog ustanka, koje su carski sudovi osudili ili kao bjegunce stavili izvan zakona, pretvorila u konfiskaciju. Ta je sudbina zadesila od hrvatskih emigranata bivšeg podžupana zagrebačkog Savu Vukovića, koga su austrijske vlasti proglasile »vogelfrei«, raspisavši na njegovu glavu 100 cekina, dok mu je imovinu banski povjerenik na Rijeci Josip Bunjevac početkom 1849 konfiscirao.⁶⁴

Konfiskacija bi stigla i A. D. Josipovića, koji je osuđen najprije na smrt, a poslije pomilovan na 10 god. tamnice, da nije već na početku četrdesetosmaških događaja sav imetak prenio, kao što ćemo pokazati, na ženu. Što se tiče Kazimira Batthyányja, njegova imanja predana su suposjedniku Gustavu Batthyányu,⁶⁵ dok su ona Ljudevita najvjerojatnije predana njegovoj ženi Ani grofici Zichi.⁶⁶ Isto bismo mogli reći i za Nadasdyja.

⁶⁴ »Uzvišeno vieće Bansko. Iz obzira što Sava Vuković po upravljajućem odboru zagrebačke županije kao dušmanin domovine proglašen jest, po sakupljenom pako c. k. ratnom vieću temešvarskome poradi buntovnih proglašah, koje je on suproti zakonitim c. k. vojničkim oblastima medju narod sijao, kao caru i kralju svome nevjeran izvan zakona postavljen, te ujedno na glavu njegovu ciena od 100 cekinah položena je, ko što iz priloga ./, vidi se i uslied ovoga polag deržavnih zakonah imanja njegova konfiscirati se imaju — za potrebno sam našao cijeli njegov gibučí i negibučí imetak, koi u krugu kotarah riečkoga i bakarskoga nalazi se pod zatvor metnuti imenujućí za upravitelja iliti sequestri curatora, Viekoslava Corneta ovdašnjeg tergovca i dajućí poradi izveršenja ove moje naredbe potriebite naloge na poglavarstva riečko i bakarsko u tome, da sequestrirani imetak popišu i imenovanomu curatoru, koi do daljnjih višjih naredbah pod svojom odgovornostju morat će ga čuvati i upravljati, izručé, te s priobćenjem dotičnih dieljah o svemu točno izvieste me.

Dočim ova predbiežno do znanja Uzvišenomu vieću banskome dostavljam, a u buduće podnesti ću dotični popis i sva dotična diela poradi daljnjih višjih naputakah u istomu poslu imam čast izjaviti se, u Rieci dne 3. Siečnja 1849. prepokorna slugu Josip Bunjevac.«

Uz Bunjevčev dopis priložen je slijedeći spis Ban. vijeća: »Odluka: Dopis ovaj uzimlje se na znanje sa odobrenjem svih učinjenih naredbah. U sjednici 13. Siečnja 649 u Zagrebu deržanoj.«

Spomenuta tjeratica, priložena Bunjevčevu dopisu, glasi: »Kundmachung, Nachdem Sabas Vuković sich noch immer unterfängt, von Szegedin aus Proclamationen an das Volk zu erlassen, dasselbe gegen die von Sr. Majestät dem Kaiser und König mittelst Allerhöchsten Manifestes von 3ten Oktober l. J. mit der Leitung der Landes-Angelegenheiten rechtmässig betraute Militär-Behörde aufzuräuzen, so erklärt der versammelte Kriegsrath den genannten Sabas Vuković für vogelfrei und ausser dem Gesetze.

Wer daher den genannten Sabas Vuković todt oder lebendig auf die Hauptwache zu Temesvar abliefert, erhält eine Belohnung von 100 Stück dukaten Temesvar am 6ten November 1848. Vom versammelten K. K. Kriegsrathe«, (B. v. N 295/65 1849.)

⁶⁵ Vidi str. 93

⁶⁶ »Jelačić (dopisom od 26. II. 1850 V. K.) šilje za izvjestje b. vijeću molbu gr. Ivana Zichia kano punovlastnika sestre svoje Ane, supruge a sada, udove nesretnog gr. Ljudevita Battányja-a molećeg, da se digne zatvor (sequestracija) imanjah pokojnika te se predadu zakonitim nasljednikom.« (K. B. v. 19 i 2805/445.)

Širok i zato nejasan propis u odluci županije zagrebačke, naime da kuratori pokretni imetak »kojeg bez štete pričuvati nije možno, ali kojeg od potrebe nije, odmah putom dražbe prodati nastoje« uzrokovao je neprilične zloupotrebe. Taj lakomisleni stav nije županija izmijenila niti onda, kada se već javljaju prve tužbe protiv postupanja sa sekvestriranim imetkom.⁶⁷

Skrivajući se iza takvih županijskih odredaba neki kuratori (za Basarovića i Kavića je to dokazano) počeli su rasprodavati pokućstvo i ostale pokretnine iz povjerene im mase, bez obzira na to, da li se one mogu »pričuvati« ili ne. Od tako dobivenog novca oni su sebi i osoblju, koje je kod toga često nepotrebno sudjelovalo, ma da je to bilo protivzakonito, dali isplaćivati ogromne deseterostruke dnevnice. Na taj su način neki, doduše malobrojni, kuratori, bez ikakva računa pljačkali i dali pljačkati imanja, kojima su trebali biti zaštitnici i, u svakom slučaju, djelovati u korist državnog fiska. Porazne rezultate njihove nesavjesnosti dat će početkom 1850 g. Ljudevit Raizner, računovođa županije zagrebačke, prilikom pregleda računa pojedinih kuratora.⁶⁸ Ni pojava banske naredbe, koja je strogo zabranjivala bilo kakvo prodavanje sekvestriranog imetka, nije Basarovića spriječila u tom poslu, tako da će tek oštri koraci Banskog vijeća tom zlu stati na put.⁶⁹ Županija će nakon toga pritegnuti kuratore na odgovornost, ali se oni, opravdavajući se na razne načine, uspijevaju i dalje održati na svojim dužnostima.⁷⁰

⁶⁷ O tome najjasnije svjedoče slijedeći izvodi »iz Dielah sjednice upravljajućeg odbora županije zagrebačke«: »Molba Andrije Matica i njegovih rođjaka i sudionikah u tome podnešena, da bi odbor ovaj obustavio prodaju stvari gosp. Stjepana Pavlečkovića s toga uzroka što bi time i prositelji štetovali kojih je isti gospodin opunovlaštenu zavjetnik te njihovo baštinstvo od 50.217 for. 54 kr. sreb. imade bez da bi im novce ili obligatorije dotičnih dužnikah predao — predana je g. Josipu Basaroviću kao određenome javnoga zatvora u imetku Pavlečkovićevom nastojniku, da u tom poslu svoje očitovanje amo podnesu.« »Zajedno pako bi naloženo istomu g. Josipu Basaroviću da i stvari i pokućstvo u kući Janka Bedekovića u Zagrebu nalazeće se i na vlastitost g. Tome Matačića spadajuće zatvori, popiše i što za čuvati nije putem javne dražbe prodade.« (Z. ž. 1848 bez sign.)

⁶⁸ Z. ž. 964 2/4 1850; Z. ž. 961 2/4 1850.

⁶⁹ Z. ž. 4 28/12 1848.

⁷⁰ Kako je javnost već tada gledala na tu pojavu najbolji je znak slijedeći napis Hermana Bužana, istaknutog člana Narodne stranke i hrvatskog poslanika na Ugarsko-hrvatskim saborima 1852—1847, u »*Novinama dalm. hrv. slav.*« od 19. XII. 1848: »Očitovanje. Buduć, da sam iz više stranah razumjeti morao, da se je njetko na obdržavanoj dražbi gibućeg imetka gospod. Stjepana Pavlečkovića u moje ime ne samo licitirati, nego takodjer za mene pokućva kupiti usudio; ja pako 6 nedjelah danah u poslu domovine putujući u Zagrebu nisam bio, i od ove dražbe ništa ni znam nisam, osim toga pako potrebitim meni pokućtvom dovoljno obskrbljen sam, pazarenje pako sa ovakovim na zvanje moje ne spada, pa jošte i iz drugih uzrokah u ovakovih dražbah udioničtvovati nebi hotio: zato primorana se čutim javnim se

Dok su tako prvih dana počinjene spomenute — da tako kažemo, javno-pravne — zloupotrebe, na drugoj su strani otpočele teške nepravilnosti, koje bismo mogli nazvati privatno-pravnima. Kao što smo vidjeli kod slučaja stavljanja pod sekvestar imetka A. D. Josipovića⁷¹ razni, često vrlo sumnjivi, vjerovnici jedva su dočekali priliku, da se namire iz napuštenih imetaka. Još prije negoli je uopće došlo do sekvestracije pokretane su parnice protiv emigranata i ovršivane putem dražbi. Ima dosta dokumenata, koji svjedoče o prodavanju emigrantskog imetka sudbenim putem za račun njihovih vjerovnika još prije sekvestracije.⁷²

Gledajući s tog stanovišta, sekvestracija je trebala biti i obrana odnosnih dobara od halapljivih apetita u korist bilo drž. fiska bilo vlasnika. Međutim, moglo bi se reći, da je, baš obratno, tek nakon njihovog stavljanja pod javnu upravu, otpočela prava hajka najraznovrsnijih vjerovnika, počevši od posluge do porezne »pjeneznice«.

Zagrebačke novine u prosincu 1848 i prvih mjeseci 1849 pune su oglasa, kojima se obznanjuju prodaje ovršenih emigrantskih posjeda.⁷³ Putem oglasa daju se posjedi i u najam.⁷⁴ Međutim, koliko su god vjerovnici bili nasrtljivi, čini se, da kupaca nije bilo lako naći, jer iz oglasa vidimo, da su se gotovo svi objekti po dva tri puta morali davati na dražbu.⁷⁵ Tome može biti uzrok ili negodovanje javnosti ili dale-

putem svečano proti svakoj ovakovoj derzovitosti ograditi iskreno žaleć, da, u domovini našoj upotrebljava sebičnost ovakova sredstva za sverhu svoju postići; zajedno očitujem, da ja nikome nalog za takove dražbe dao nisam, i dati neću — da se znalo bude, ako bi se tko u buduće što takovog učiniti usudio, da to bez moga znanja i proti mojoj volji biva. U Zagrebu dana 17. pros. 1848. Herman Busan.«

⁷¹ Vidi notu 43.

⁷² U tu svrhu navest ćemo izvještaj kuratora Cuculića: »Iz sjednice sl. upravlj. odbora dne 28. XI. 48. deržane naimenovan sam ja pokorno podpisanj obskerbiteljem imetka g. Alexe Sitkaja. Uslijed kojeg milostivnog naimenovanja kad sam ja na čin poduzeti se imajućega popisa imetka šetovati hotio, izjasnio mi se g. Vjekoslav Šrabec sl. i kr. varoši Zagrebačke satnik, da je on sa pridruženim sebi vječnikom Lavo-slavom Kavićem čitavo pokućstvo i stvari rečenoga g. Sitkaja u kvartiru svojem u Babokianskoj kući u Zagrebu u mletačkoj ul. ležećoj imane na potrebovanje odvjerkov Babokianskih radi dužnoga kvartira na javnoj dražbi prodao, te iz prodanog tako pokućstva i inih stvari nisu ni odvetki napomenjeni namireni bili.« (Z. ž. 214 24/4 1849.)

Također prije sekvestracije vođeno je šesnaest parnica protiv Iv. Nep. Štivalića, koje su nekoliko tjedana kasnije i ovršene. (Z. ž. 977 2/4 1850.)

⁷³ »Novine dalm. hrv. slav.« 27. II. 1849.

⁷⁴ »Novine dalm. hrv. slav.« 28. XII. 1848.

⁷⁵ »Po sudačkoj naredbi prodavat će se dne 30. ožujka kuća bjegunca Ivana Nep. Štivalića u mesarskoj ulici treći i zadnji put, ma izpod procjenbe.« (»Novine dalm. hrv. slav.« 22. III. 1849.)

kovidna opreznost, koja je kod građanstva u sličnim slučajevima vrlo razvijena.⁷⁶

Prema tome, sekvestracija nimalo ne smeta vjeronicima, a njihovo međusobno optuživanje samo je strah, da ne ostanu prikraćeni.⁷⁷

Sve do početka 1850 godine vođene su protiv sekvestriranih na takav način parnice i eksekucije »in contumaciam«. Nekima od njih prodano je gotovo sve što su posjedovali, te su bili stjerani na prosjački štap.⁷⁸ To je bila najteža posljedica emigriranja. Međutim, povratnici

⁷⁶ Međutim, kupovane su čak i nekretnine, kao što vidimo iz slijedećeg pasusa: Les mesures fiscales autant que les vexations de l' autorité municipale à Zagrabie, exercées en 1848 contre ces émigrés, avaient fait beaucoup de tort à leurs familles et à leurs finances. Pavleković en avait beaucoup à souffrir, et le fameux comte de Turopolje Josipović le plus, puisqu'on vendit sa belle maison, située sur la promenade méridionale de la ville de Zagrabie, à l'enchère pour 8.000 florins à M. Ambroz de Vranicany, et on aurait aussi confisqué toutes ses terres sans l'intervention de Charles Pogledić, patriote distingué, dont la soeur a été mariée à Daniel Josipović. (Neustaedter, cit. dj. I, str. 330.)

⁷⁷ Možda najljepši dokument o tim žalosnim pothvatima dao je Dragutin Pogledić, šurjak Josipovića, inače narodnjak: »Slavnomu upravljajućem odboru županije Zagrebačke. Naredbu Sl. upr. odbora u svojoj dne 25. velj. g. t. deržanoj sednici načinjenu primio sam i to s najvećim udivljenjem, buduć sam do sada priv.knut bio satiram samo od strani pojedinih ljudih kojim sam takodjer istim načinom svagda i odgovorio, nu iz napomenute naredbe kojom mene sl. upr. odbor sequestri kuratorom gosp. Antuna Danila Josipovića u Zagrebačkoj županiji nanovo naimenuje, žalibože morao sam uviditi da se je takodjer toli znamenito moralno tielo, kao što bi to Upr. odbor županije zagrebačke biti morao u pravljenje satirah upustilo, čim je Danilu Josipoviću na korist Deržave sada sequestrum nametnuo, kad njegova osoba glede žup. zagrebačke za sada barem jest ens non existens i kao takove vlasti sl. upr. odbora nepodstoji; a njegov imetak u županiji zagrebačkoj pod zaštitom istog upr. odb. nastojanjem i vlastitu korist niekih nikada sitih i u cijeloj Domovini zloglasno poznatih ljudih, a ne na korist Deržave, kao što bi to, dočim je on nevjernikom Domovine po istom odboru proglašen, u redu bilo bez svakog obzira na neđužnu suprugu i diete, tako sramotno rastergan jest, da mu više ni traga ni glasa neimade. Neznadem indi što je na korist Deržave pod sudački zatvor metnuto, verhu česa bi ja polugodišnje račune davati i kauciu položiti morao, nu ako vre sequester makar i u zraku ili samo na papiru biti mora i ja račune kao i kauciu dati pritrucan jesam. sl. pako upr. odbor započetu satiru i konačno sveršiti želi, tak onda ja račune odmah sada za uvijek predlažem i velim

Prijetak na korist Deržave	ništa
a Potrošak cijeli Prijetak iliti	ništa
ostane indi za Deržavu ukupno	ništa

i ovo su računi verhu kojih meni absolucional izdati molim, zahtevanu paku kauciu po razmjerju Prijetka u imetku onih koji su Josipovićanski imetak toli sramotno raznosili poleg izbora slavnog upr. odbora doznačujem. U Varaždinu 10. travnja 1849. Dragutin Pogledić (Z. ž. 104 18/4 1849.) Pogledić se kasnije ipak primio ovog kura-torstva (K. B. v. 19 i 3076/416.)

⁷⁸ Najkarakterističniji je takav slučaj bio Janka Nep. Štivalića, koji 14. II. 1850 »uslied dopisa visokog ban. vijeća od 16. I. 50.« podnosi županiji zagrebačkoj opis svoga imanja i žene Vjekoslave rođ. Cesarec, koje je rasprodano, a prema nje-govoj procjeni vrijedilo je 17.652 fr. 43 xr, te 16 parnica raznih tužitelja, vođenih koncem studenog 1848, te koncem ove i početkom slijedeće godine ovršenih. Veli, da »nijedan tužitelj svoju pretenziju sudbeno dokazao nije, jedino da ja u Domovini

će se pobrinuti, kada vrijeme postane prijaznije prema njima, da se u vezi s tim zloupotrebama pokrene pitanje odgovornosti.

VRAĆANJE U ZEMLJU

Dok u zemlji kampanja protiv mađžarona raste i koncem 1848 dosiže vrhunac, njihov položaj vani postaje također sve teži. S jedne strane, nakon što je ugušen listopadski ustanak u Beču i upravljena čitava vojna sila protiv Ugarske, njima postaje jasno, da će karta na koju su zaigrali, po svoj prilici izgubiti. Sa druge strane, mađžarska se revolucija počinje radikalizirati, u njoj prevladavaju sve više napredne, otvoreno demokratske tendencije, te se mnogi emigranti odgajani u konzervativnom duhu stare ustavnosti, teško snalaze u novoj situaciji.

Tom pomanjkanju revolucionarne perspektivnosti pridolazi i njihov sve teži materijalni položaj, koji im boravak u emigraciji čini nemogućim, o čemu pružaju jasnu sliku Lentulajeve riječi: »čversto uveren bivši, da je samo bijeda i pomanjkanje izvorah življenja ove zabludnike prisilila da se u iznevjerenu domovinu povrate«. ⁷⁹

Dok tako ogromna većina u strahu za svoju egzistenciju pada u težak položaj, nekolicina ulazi u ratno vrijeme sa prilično energije. Ali i tu su osobni momenti vjerojatno igrali odlučnu ulogu, kao što primjećuje V. Bogdanov: »... mađžarski plemići emigranti iz Hrvatske, kojima je imetak konfisciran (!V. K.), bit će u Mađžarskoj najžešći propagatori hrvatsko-mađžarskoga rata, jer su od ulaska mađžarske vojske u Hrvatsku očekivali povratak svojih posjeda.« ⁸⁰ Najaktivniji je među njima bio, dakako, Josipović. ⁸¹ Izvjesnu aktivnost su pojedinci razvili

nenazočni mene braniti mogao nisam, tako iz nebranjenja osudjen bio jesam.« Zaključuje: »Molim indii slavnog upravljajućeg odbora, da bi imetak moj koj poradi duga prodati se smio nije, jerbo nadomestjenje sa 7^{1/2} sessie urbarialske dobio nisam, svojim putom meni natrag bj se povratio, medjutim vendar vremenom da bi se meni i supruzi mojoj za življenje nešto dopitalo, da od glada i golote nepoginemo.« (Z. ž. 977 2/4 1850.)

⁷⁹ Z. ž. N 11132/2282 1849.

⁸⁰ V. B. »Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848/49«. Zagreb, 1949 str. 296, not. 61.

⁸¹ »Znajući, da se sa svojom omalenom rpom vojnika ne može upuštati u otvoreni boj sa Jelačićem banom, on je rastavio svoje ljude u male čestice. što su čarkajući iz zasjede napadale neprijatelja i uznemirivale ga na razne načine. Josipoviču je tako pošlo dapače za rukom, ako i za malo vrijeme, te je banu za leđima posve zatvorio put natrag u Hrvatsku. Dobrano zadao je jada i graničarima kod Kaniže. To ga je usmijelilo, te je svoju četu poznatom svojom eneržijom nastojao i pojačati i umnožati. Pa i to mu je pošlo za rukom. Već je njegova četa narasla na

i među zarobljenim hrvatskim vojnicima u Madžarskoj, vrbujući ih protiv Jelačića.⁸²

Također treba istaknuti rad emigranata, zastupnika na ustaničkom ugarskom saboru, kao i misiju grofa Teodora Draškovića u Švicarskoj.

Ako se uzme u obzir, da je onaj dio emigracije, koji se nalazio, u Austriji, ostao izvan svake aktivnosti, dok se od emigranata u Madžarskoj tek nekolicina uspjela politički angažirati, onda se vidi, da emigracija nije imala organske veze niti s madžarskom, ni s bilo kakvom revolucijom. Dapače, nju je revolucija otjerala, kao što ćemo vidjeti, natrag u Hrvatsku, iz koje je, dok je u njoj s proljeća 1848 vladao revolucionarni zanos, pobjegla.

Naredba Banskog vijeća od 12. X. 1848. dozvoljavala je u točki 2. onima, koji nisu otišli u Madžarsku, da se u izvanrednim slučajevima povrate »za kratko vrijeme, dok naime svoj prije već naznačeni posao svršiti mogu«. Držeći se te klauzule emigranti u Austriji počinju osobito u početku 1849 opsjedati Bansko vijeće molbama za povratak. Međutim, prva takova molba podnijeta je već 20. XI. 1848.⁸³ Podnio ju je Danijel Farkaš, bivši županijski sudac, Zagrebačkoj županiji iz Graza. Županija mu, suprotno svome inače oštrom protivmadžarskom stavu, dozvoljava da se povrati, zbog čega je Mirko Lentulaj kori, te joj zabranjuje, da ubuduće donosi slična rješenja bez njega i Banskog vijeća.⁸⁴ U još nelogičniju situaciju upala je županija, kad je u ožujku 1849 nastojala preko kot. suca Lovrenčića izgurati Farkaša ponovno u emigraciju, da tako potpuno udovolji točki 2. Naredbe, kojoj se svo-

ugledan zbor od više tisuća ljudi, s kojima je uznemirivao kordun na Dravi. Brzo se je onda razglasilo, da Josipovich sprema provaliti i u Bosnu, gdje će dignuti ustanak.« (E. Laszowski »*Povijest plem. općine Turopolja*« I, Zagreb 1910, str. 230.)

⁸² »Zagrebačke županije upravljajući odbor na nalog pod — podnaša valuvanje i svjedočanstvo nekotjih zarobljenikah naših u Ugarskoj proti A. D. Josipoviću, Štivaliću, Pavlekoviću i t. d. upletenim u magjarsku bunu.« (K. B. v. 19 h 1504/234) Bansom vijeću opet 6. XII. 1848. »Upr. odbor Križ. županije na dopis N 5843/596. odgovara da su Daniel Josipović, Pavleković i Joso Briglević u Pešti, a Martin Lapoši u Čakovcu našincim govore deržali.« (K. B. v. 19b 4445/720.)

⁸³ »Slavni odbor! Dole potpisani iz puta moga u Gradac, kuda sam familiarnih mojih poslova radi, na neko vreme bio pošao, kući se vratiti želim, to Slavnom Odboru prijavljam stoga, da me nebi Slavni Odbor, misleći da ja izbilja medju one izselenike, koji su putem, Zagrebačkih Novinah bili na povratak u domovinu pozvati, spadam, — po nadležnoj Policiji zlostaviti pustjo. — Ja sam se ne samo prie, nego i kasnie, premda nekotjih nu nipošto protunarodnih načelah radi k stranki za onda službu županijsku ovde obnašajućoj spadajući tako ponašao, da mi se nikkakve machinatie budi ma proti komu predbaciti nemogu, a ostao sam u domovini i nadalje, — kao što se iz priložene svidočbe pod ./.. vidi, — nego što je rečenim izseljenikom rok za povratak glasio, — nebi dakle bilo pravo, da ja nedužan i nekriv zlostavljen budem, — kao što uzdajući se u pravdoljublje Slavna Odbora ni biti neću Slavna Odbora pokornni sluga Daniel Farkaš.« (Z. ž. 1848 bez sign.)

⁸⁴ Z. ž. N 4441/718 1848.

jedobno oprla.⁸⁵ Ali bez uspjeha, jer se Farkaš nije dao nagovoriti, ostavši i nadalje u zemlji. Čini se, da je to bio jedini pokušaj, da se taj čudni propis sprovede u život.

Barun Levin Rauch također vrlo rano (18. XII. 1848) moli da mu se, iako je »k opozitii spadal«, dozvoli barem kroz 2 mjeseca boravak u domovini, gdje da će potpisati revers i »ponašati se kako se Domo-rodcu pristoji«. ⁸⁶ Rikard Jellačić i žena mu Eleonora rođena barunica Gallenfels mole 29. I. 1849, da se ukine zabrana njihove repatrijacije, navodeći slijedeće: »kao što si mi za najsvetiju dužnost deržimo, da kralju vernost, zakonima, i oblastim štovanje, a domovini ljubav izka-žemo, istom tako pozivajući se na način privatnog života, u kom smo i dosad bili, i nadalje uvijek, na korist obću, ostati želimo«. ⁸⁷

Zatim slijedi niz molbi (Sax iz Gradca 24. I.; Dominić iz Gradca 5. II.; Mihanovička i kći iz Gradca 8. II.; Šrabec iz Subotice 14. II.; Kušević iz Pešte 13. II.; Konjari iz Čakovca 17. II.; Matačić iz Gradca 20. II.) na Bansko vijeće, ali ih ono konsekvantno odbija, jer »da će se sudbina svih bjegunah hervatskih doskora riješiti, uredbe pako učinjene glede njih jošte obstoje«. ⁸⁸

Dok su tako oblasti u zemlji na čelu s Banskim vijećem čekale, da se pitanje mađžarona načelno riješi i, kao što je spomenuto, predla-gale, da se tim pitanjem pozabavi sabor, odbijajući svako pogađanje, oni se počinju obraćati izravno na Jelačića. Tu nailaze na daleko veće razumijevanje, jer se on u to vrijeme (početak 1849) nalazi u Pešti, u Windischgrätzovoj blizini, okružen visokom austrougarskom aristokra-cijom, koja je mađžaronima u Hrvatskoj već ponovo namijenila ulogu protivteže separatističkim tendencijama hrvatskog demokratskog na-rodnog pokreta.

Prvu dozvolu izdao je Jelačić Josipu Tomašiću ⁸⁹ 13. II. 1849. ⁹⁰ Malo zatim, stalno napastovan od emigranata, Jelačić donosi opću odluku »da se gospojam iz domovine u ono burno doba odišavšim povratak u domovinu dozvoli«. ⁹¹

Treba priznati, da su gospoje taj gest znale iskoristiti, boreći se pred domaćim vlastima za sudbinu svojih muževa i djece. U tom po-

⁸⁵ Z. ž. 158 6/4 1849.

⁸⁶ Z. ž. 3 23/12 1848.

⁸⁷ Z. ž. N 1081/221. 1849.

⁸⁸ Z. ž. N 3314/704 1849.

⁸⁹ Vidi notu 7

⁹⁰ »Ban trojedne kraljevine. Pratno pismo Kreposti kojega gospodinu Josipu Tomašiću dopušta se u Hrvatsku povratiti se i tamo na dalje stanovati. Izdano u Pešti dana 13. veljače 1849. J. Jellačić s. r. Ban.« (Z. ž. 196 21/3 1849)

⁹¹ K. B. v. 19 c 2441/511.

gledu najznačajnija je činjenica, da su neki emigrantski imeci potpuno preneseni na žene, odnosno majke. Tu možemo spomenuti Rozaliju Selley, Antoniju Josipović, Barbaru Matačić, Amaliju Pavleковиć i Antoniju ud. Tomašić, koje se kod preuzimanja imanja ispod sekvestra i kod primanja urbarijalne naknade pojavljuju kao jedini vlasnici odnosnih familija.

Banova širokogrudnost pobudila je veliko nezadovoljstvo u Hrvatskoj. Početkom ožujka Upravljajući odbor županije zagrebačke obraća mu se s molbom, da više ne izdaje propusnice madžaronima.⁹² U istom smislu obraća mu se i Bansko vijeće, kome on iz Pešte 1. IV. odgovara, da nije imao namjeru šablonizirati pitanje povratka i traži da mu se o tome dostave izvještaji iz zemlje.⁹³

Odsada će Jelačić svaku molbu, koja mu bude podnijeta, poslati Banskome vijeću, da ono dade svoje mišljenje, a ovo opet županijama Budući da su županije bile protivmadžarski raspoložene, ti će izvještaji biti negativni, kao već spomenuti za Erdödy,⁹⁴ pa za Dominića, Raucha, Rikarda Jellačića i druge. No ban je katkada ipak bez znanja županija, pa čak i protiv njih, donosio rješenja o puštanju emigranata u zemlju. Da se na to krivim okom gledalo u Hrvatskoj, najbolje ilustrira dopis kotarskog suca Bornemise iz Kupljenova 6. VI. 1849, koji županiju zagrebačku izvještava, da se u njegovu kotaru pojavio Rikard Jellačić i da on, navodno, ima banovu dozvolu: »Ako zaista to istina bi bila, javiti mogu slav. Odboru, da prepustiti neću najnjega pozorno oko imati, i ako Bog zna čije privoljenje imade, kod najmenše sumne polag prepisa moga proti istom postupati.«⁹⁵

Ponukan Jelačićevim primjerom, a s druge strane bez smišljene pomoći županije, Lentulaj sredinom srpnja odstupa od svog dosada-

⁹² »Ako promotrimo koliko nam zadaju brige već ovi nieki, koji se kod kuće nalaze, i koliko je treba pažljivosti za prepriečiti im svako pogibiono obćenje s prostim pukom, koji se lahko zavesti dade svakojakimi pretieranim obećanji, koja se ni izpuniti nemogu: to nas pravedni strah obuzimlje, da ćemo ne samo najvećih nepriklakah veće i prolievanja karvi imati, ako se veća strana izrodicah naših kući povratil.« Dopis se završava: »molimo Vašu preuzvišenost, da bi u slučaju onom, ako bi se isti nesrietnici pod krilo zaštite Vaše već sada uteći usudili, za prepriečiti svake moguće nemire i bune u domovini, njima za sada otu milost uzkratiti i njih na ono doba kad se naša raspra s Magjari svrši odgoditi blagoizvolila.« (Z. ž. 1849 bez sig.)

⁹³ »Na više Vaših dopisah odgovarajuć moram iskreno kazat da osobito glede onih bjeguncah iz domovine, koji su proti domovini griješili, nije bila namjera moja sve ukupno ih pustit natrag u domovinu il ih izagnat. neg želja moja bi, da jer bansko Vijeće na mjestu bolje vidi okolnosti, kod pojedinih razlozi izagnanja se dadu na znanje kao što je to bansko Vijeće kod Nepomuka Erdödy i učinilo.« (B. v. 3495/725 1849.)

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ Z. ž. 42 16/6 1849.

šnjeg stava u pogledu povratka, i odlučuje da se emigrantima iz Austrije može dozvoliti vraćanje u Hrvatsku.⁹⁶

Za takav povratak tražile su se ipak dvije formalnosti: 1) svjedodžba austrijske policije, uglavnom gradačke, jer je to bilo glavno mjesto egzila, o mirnom ponašanju za vrijeme odsutnosti iz zemlje, i 2) već opisani revers, koji je povratnik trebao potpisati pred svojim prvim podžupanom. Na taj način odobren je povratak i Pavlu Kereszturyu — 23. VIII. 1849,⁹⁷ Kolomanu Bedekoviću — 13. X. 1849,⁹⁸ Adalbertu Jellačiću — 25. IX. 1849.⁹⁹

Postoje dokumenti, iz kojih se vidi, da su županije kasnije izdavale na svoju ruku dozvole emigrantima, da se mogu vratiti.¹⁰⁰

Nakon svršetka rata u Madžarskoj, osobito u toku rujna i listopada, dolazi do novog pritiska sa strane emigranata, koji traže dozvolu povratka. Jelačić šalje niz molbi Banskome vijeću na razmatranje, tako: Ivančića — 27. IX.; Žitvaja — 27. IX.; Brigljevića — 6. X.; Štivalića, Ivančića, Trstenjaka, Čubekovića, Klinčića, Žubrinića — 1. X.; Pavlekovića — 23. X.; Domina — 29. X.; Spišića — 5. XI.; Pogleđića — 11. XI. Neki od njih se vraćaju iz Madžarske bez dozvole, ali ih županija zagrebačka dočekuje s velikim neprijateljstvom.

Iz svega se vidi, da se pitanje povratka rješavalo nasumce i bez određene perspektive, koju službeno Hrvatska u to vrijeme sve više gubi. Postoje doduše dvije načelne odluke: Jelačićeva glede gospoja i Lentulajeva glede emigranata u Austriji. Ali ni one nisu važile automatski, jer su dotične osobe morale tražiti konkretna odobrenja. Cijelo to delikatno, ali u svakom slučaju principijelno, pitanje rješavalo se od slučaja do slučaja; nekima će se povratak dozvoliti, a drugima zabraniti, već prema tome, kakav im je bio stav za vrijeme rata, od-

⁹⁶ To je izraženo njegovim dopisom od 19. VII. 1849 županiji zagrebačkoj: »Budući niti Vi niti nijedna još druga oblast u pogledu moje odluke od 28. III. i 14. V. t. g. N 2928/628. — N. 4785/985 glede istraživanja proti nevjernim domovine sinovima a osobito onima, koji u nepristranom zemljištu baviju se, istraživanja nikakva podnijeli niste, prinuđena vidim se na posebne molbenice onih, koji u nepristranom zemljištu bivali su, i proti nami oružje primili nisu konačno odlučiti. Iz tog uzroka na podnešenu meni molbenicu po Levinu Rauchu cijelo ovo vrijeme havećem se u Štajerskoj, ovomu dopušćam u domovinu vratiti se s uvjetom da ov odmah kako dodje se stavi pred vašega prvoga podžupana i navadno prepisani revers podpiše.« (Z. ž. N 7374/1504 1849.)

⁹⁷ Z. ž. 60 1/9 1849.

⁹⁸ B. v. N 10.811/2231, 1849.

⁹⁹ Z. ž. 1849 bez sign.

¹⁰⁰ K. B. v. 19 e N 6214/1254.

nosno kakve su imali veze. Neki su tražili dopuštenje repatrijacije i preko bečkih ministarstava.¹⁰¹

Takav kazuistički odnos prema vraćanju mađžaronskih emigranta potrajat će sve do veljače 1850, kad će njihov status biti konačno riješen iz Beča.

PITANJE ODGOVORNOSTI I KAZNE

Nastojanje da se emigranti stave pred domaće sudove

Kao svaka emigracija, koja iz neprijateljskih pobuda napusti zemlju, tako su i mađžaroni bili tretirani kao krivci, odgovorni za taj čin, koji je uz to bio kvalificiran dugogodišnjim neprijateljskim radom protiv osnovnih načela tada vladajuće stranke. Premda početkom 1849 neki dobivaju dozvolu za povratak, ipak se njihov status ne smatra potpuno zakonitim, jer se vjerovalo, da će biti ipak podvrgnuti konačnoj odgovornosti. Hrvatska stoji na čvrstom i jedinstvenom stanovištu, da njenim emigrantima trebaju suditi domaći sudovi. U tome su bili, barem u početku, složni svi odlučujući faktori, i županije i Bansko vijeće, pa i, što je zanimljivo, sam ban. On 7. II. »javlja, da će doskora amo pod stražom prispjeti Josip Brigljević poznati buntovnik, da mu se sudi, zajedno pita, kako bi se i inih bjegunacah (mađžaronah) dobiti mogli?«¹⁰²

Međutim, njegova odlučnost ubrzo jenjava, jer se za Biglevića zauzeo sam Windischgrätz, koji je pod izlikom »nepristrasnosti« odlučio, da se Brigleviću sudi pred vojnom komisijom u Pešti. Na osnovi toga, on je preko Jelačića tražio od Banskog vijeća podatke o Briglevićevoj krivnji za vrijeme rata. Bansko vijeće se odlučno oprlo tom zahtjevu, ne odstupajući od prava, da Brigleviću kao i ostalim emigrantima, sude domaći sudovi.¹⁰³

¹⁰¹ K. B. v. 19 f 10.891/2241.

¹⁰² K. B. v. 19 c 1505/325.

¹⁰³ Evo koncepta, kojim član Banskog vijeća Franjo Kukuljević popraća Windischgrätzov, odnosno Jelačićev dopis: »Svijetli ban šalje vlastitom rukom bilježeni dopis kneza WindišGrāza dne 6. ožujka t. g. br. 176 istomu svijetlomu banu poslat u tome, da je pisajući knez za dobro iznašao istraživanje proti Josipu Brigleviću vojničkoj-političkoj budimskoj Comissii izručiti iz toga uzroka da se nebi illi dopisujući knez illi pako svijetli ban sumnji kakove pristranosti illi osvete podvergao, ako ov čovik bi se u Hrvatsku, za sudjen biti, poslao; moli dakle knez W. Grāz svjetloga Bana, da bi slišajuće dokaze, koje bi protiva Briglevića imao, što skorije istraživajućem odboru poslao. Medju ostalimj uzroci knez W. Grāz navadja i ovoga, da Briglević, kao mađžarski popečiteljski savjetnik mesto svojeg stanovanja prenesel u Peštu, dakle u ovih okolnostih takodjer polag zakona spada na sudište mješane ove komissie.

U duhu tog načela Mirko Lentulaj 25. III. formira sudove prvog i drugog stepena, postavlja posebne državne odvjetnike i nalaže podređenim oblastima (županijama i gradovima), da poduzmu istraživanja »proti svim izdaicam« sa svog područja.¹⁰⁴ Tim je aktom Bansko vijeće, još uvijek pod utjecajem napredne ljevice, dokazalo, da stoji na braniku hrvatske narodne suverenosti, kao što je to dokazalo i drugim aktom iz tog istog vremena, t. j. odbijanjem, da objavi tekst Francjozefovog oktroyiranog ustava.

Pita dakle svijetli Ban u tom mnenje banskog vijeća.

Što se moga mnenja tiče, ja ovo Windišgrázovo zahtevanje i naredbu protuustavnu smatram — jerbo Josip Briglević spada (žali bože) na narod hervatski, koj njega sam imade pravo suditi, ne samo glede njegove osobe, dapače i njegovog negativog blaga koje pod zatvorom nahodise, i to tim više, jerbo i sudi jurve jesu sastavljeni, koji toliko Briglevića, koliko i druge bjegunce javno sudili budu. Smatram nadalje ovo načelo pogibeljno, da sijn ove domovine izvan ovakove se suditi i udes njegovog imetka izvan domovine se odluči — ovakva navada pogibelne bi mogla posledice imati. — Sključitelno niti ne nahadjam one silne okolnosti prekog vojničkog suda — jerbo dugle vreme jeste jurve proizteklo i sada Briglević svakako na sud domaći spada šta se tiče sumnjičaja osvete, koju knez Windiš-Gráz navaja na istom izčezne, ako se smatra, da toli proti Brigleviću, koliko proti drugima tužba bude javna sud toli perve molbe koliko i prizivni javni. Zato jesam toga pokornoga mnenja: Da se uz navedenje rečenih uzročih i povratkom Windiš-Grázova dopisa svetlome Banu mnenje o tome izrazi, neka se Briglević svakako ovamo na sud šalje kako i spada, i kako svijetli Ban sa svojim dopisom od Pešte dne 7. velj. 849 na ovo bansko veče poslato jurve odluči. U Zagrebu od Vel. Večja 13. Travnja 849.

Dopis, koji je o tome poslan Jelačiću glasi: »Svijetli bane! O pismu kneza Vindiš Grätza od dana 6. ožujka o. g. pod br. I. 176 radi Josipa Briglevića na Vas upravljenom i ovdje priloženom uslijed izraženog zahtijevanja imam čest mnenje b. vijeća priobčiti, koje je slijedeće:

Bansko vijeće naravno usto svakako pristaie, da se Josipu Brigleviću glede onih pogrešakah, koje je kao sudjelatelj magjarskih buntovnikah u Ugarskoj proti c. k. prijestolju počinio, po tamošnjem dotičnom sudu sudi. Nu šta se tiče onih pogrešakah, koje je proti svojoj domovini ili jošte bivši u njoj ili veče izvan nje nahodeći se kao izdajica domovine, budi izdajskim težanjem budi činom, učinio, glede takovih polag obstojećih naredba i po sastavljenih veče za tu sverhu sudovih istom Josipu Brigleviću suditi se mora, i u tome svakako zaderžaje si vlast Domo- vina naša. Zato svi dotični dokazi o njegovom zločinu služit će domaćim sudovom za porabu, i takovih knezu WindišGrätzu b. vijeće nije naumilo podnašati.

U dubokom počitanju ostajem u Zagrebu dne 13. travnja 1849. Svijetlog bana vječni štovatelj Mirko Lentulaj.« (B. v. N 3496/726. 1849.)

¹⁰⁴ Dopis Mirka Lentulaja županiji zagrebačkoj od 25. III. 1849 pod br. N 2928/628 1849.: »Da se odnošenje izdaicah domovine hervatsko-slavonske naprama iste konačno reši, odredio sam postupajuće ili perve molbe i prizivno sudište. Postupajuće sudište bit će sudbeni stol kraljevine Hervatsko-slavonske sa dodatim nekojimi izvanrednimi članovi, a prizivno sudište ostat će banska stolica također novimi privremenimi članovi umnožana. Ova sudišta postupat će javno i ustmeno. Za privremene i državne odvjetnike naimenovao sam g. Petra Očića i Ferdinanda Žerjavića odvjetnike.

Uslijed toga vas službeno pozivam da u vašem području proti svim izdaicam neodložno što najstrožie no savjestno istraživanje poduzmete, svjedoke saslušate i poseb glede svake osobe dokaze i istraživanje ovamo čim prie podnesete da se državnim odvjetnikom priobče i tako sudbeno postupanje uspješie.« (Z. ž. 144 6/4 1849.)

Od spomenutih oblasti prva reagira Zagrebačka županija, koja na sjednici svoga Upravljujućeg odbora početkom travnja formira »istraživački odbor« sa zadatkom, da u smislu Lentulajeve naredbe poduzme strogu istragu protiv izbjeglih mađarona, kako bi se istražni materijal mogao što prije predati drž. odvjetnicima, koji će onda podići parnice pred određenim sudom.¹⁰⁵

Činjenica, da u »istraživajećem odboru« fungiraju i poznati ljevičari naše četrdesetosme, u prvom redu Eduard Verbančić, znači, da se stav naprednog hrvatskog pokreta protiv mađarona nije bitno izmijenio sve do tada, t. j. do vremena, kad službena Hrvatska (osim Jelačića) još nalazi snage, da ustraje na pozicijama odbijanja crnožutog ožujskog oktroja. Njihov će se stav definitivno promijeniti tek, kad Jelačiću uspije »urazumiti« Bansko vijeće, kad će Hrvatska već potpuno ući u sjenu dvoglavog orla, a ustanak u Mađarskoj biti ugušen, to jest oko sredine 1849. Opasnost od bečke reakcije, na koju je napredni pokret od početka stalno nepokolebljivo upozoravao, poslije oktroiranog ustava, a osobito sredinom godine 1849, postaje avet, pred kojom sve druge opasnosti blijede. U takvoj situaciji mijenja se i stav prema mađaronima i prema njihovu suđenju.¹⁰⁶

Požeška županija na Lentulajevu naredbu od 14. IV. dostavlja »istražni materijal« protiv grofa I. N. Erdödyja, ali bez ikakvih kon-

¹⁰⁵ »Iz Dielah Sednice upravljajućeg županije zagrebačke odbora 2 i sledećih IV. 1849.

§ 132. Da se odnošenje izdaicah domovine naše prama istoj konačno reši, prijavio je ovoj županiji g. banski Namestnik dopisom svojim od 25. III. o. g. N 2928/628 kako je u tu sverhu za postupajuće sudište opredjelen sudbeni stol Kraljevinah ovih s dodatim još nekojim izvanrednim članovi, a prizivnim sudištem, da će ostati banska stolica, takodjer novimi privremenimi članovi umnožana, i ova sudišta postupati će javno i ustmeno, za privremene pako državne zavetnike naimenovani su gg. Petar Očić i Ferdinand Žerjavić! Prijavio je pako ova g. banski Namestnik s otim službenim pozivom da u području našem proti svim izdaicam neodložno što najstrožie no savjestno istraživanje preduzmemo, svedoke saslušamo i posebice glede svake osobe dokaze i istraživanje njemu čim prije podnesemo, da se takova državnim zavjetnikom priobče, i tako sudbeno postupanje pospieši.

Za izvršenje otog službenog poziva bi odredjen odbor pod presedničtvom g. vel. bilježnika Roberta Zlatarovića, sastojeći se iz sledeće gospode članovah: Josipa Šota; Josipa Mikulića, Andrie Jakčina, Ljudevita Sinkovića, Vjekoslava Frigana, Dragutina Galca, Ivana N. Dolovčaka, Josipa Basarevića i Eduarda Verbančića, koji će zajedno odbornim perovodjom biti.

Ovaj istraživački odbor podneti će uspjeh toga djelovanja ovamo za odpravljenje g. banskom Namjestniku.« (Z. ž. 1849 bez sign.)

¹⁰⁶ »Ele ovi sud bi se sad preinačit mogao, jer ta je kaštiga prestala za politička prestupljenja kod svih izobraženih naroda. A premda je lani u vrijeme podignuća narodnog potrebna bila; sad se ne vjde nikakvi razlozi zašto bi opstojala. Uostalom ovi svi ljudi narodnosti našoj nisu više pogibeljni.« »Sl. Jug.« Br. 142, 8. IX. 1849, str. 259.)

kretnih podataka, radi čega joj Bansko vijeće šalje akt na ponovno rješavanje.¹⁰⁷

Čini se, da ni ostale oblasti nisu pravo znale, kako da se prihvate ovog zaista, ako se uzme u obzir tadašnji položaj Hrvatske, delikatnog posla, jer 15. V. Lentulaj urgira izvršenje svoje naredbe.¹⁰⁸

Na tu urgenciju grad Zagreb javlja, da je već obrazovao odbor povjerenika, koji će pristupiti istražnom radu, ali da inicijativu treba dobiti od državnih odvjetnika, jer oblast nema prava pokretati krivični postupak. S time se Bansko vijeće saglasilo i naredilo Ferku Žerjaviću, drž. odvjetniku, da se, zajedno sa gradskim povjerenicima, što prije lati istraživanja.¹⁰⁹

Pod konac lipnja županija varaždinska podnosi Banskom vijeću izvještaje svojih kotarskih sudaca, iz kojih se vidi, da na njihovu području žive mnogi deklarirani madžaroni, ali da su potpisali revers, da su politički potpuno neaktivni, i da, »nikakav povod za da se proti njima pred opredeljenom na tu sverhu sudom postupa dali niesu«. ¹¹⁰

Ovakvi i slični izvještaji podređenih oblasti, a često i neka vrst pasivne rezistencije, prisilili su Mirka Lentulaja, da 19. VII. donese već poznatu odluku o puštanju emigranata iz Austrije u zemlju.¹¹¹ Za daljnju ilustraciju položaja, u kome su se oblasti našle, potrebno je još spomenuti dopis Ferde Žerjavića, privremenog drž. odvjetnika, od 17. IX. 1849, kojim on Banskom vijeću vraća izvještaje o tobožnjem istraživanju protiv madžarona, jer da nijedan ne sadrži nikakav konkretan dokazni materijal.¹¹²

¹⁰⁷ B. v. N 4453/915 1849.

¹⁰⁸ »N 4785/985. Gospodo! Pozvao sam Vas već mojim dopisom od 25. III. t. g. br. N 2928/628 da proti svim izdaicam domovine u Vašem području bavećim se istraživanje poduzmete i sva dotična akta ovamo čim prije pošaljete, da se proti krivcem postupati može, te da se njihova sudbina i odnošenje prama domovini riješi. Buduć, da moj poziv do sada nikakova uspjeha nema, to Vam strogo nalažem, da za 15 danah Vaš posao gotov ovamo podnesete, inače sam prisiljen moje nepovjerenje proti Vama očitovati i onda će Bansko vijeće bez daljnjeg oblastih pitanja postupati. U Zagrebu, 15. V. 1849. Mirko Lentulaj.« (Z. ž. 137 23/5 1849.)

¹⁰⁹ »Gosp. Ferku Žerjaviću državnome odvjetniku. Gospodine! Grad Zagreb imenovao je uslijed moje naredbe od 25. ožujka t. g. br. N 2928/628 odbor sastojeci iz satnika Šrabeca, starešine Verbanića i pučnika Cuculića, koji će u smislu gori napomenute moje naredbe istraživati proti svim izdajicam domovine, koji su se bavili ili bave u području grada Zagreba, i samo od vas očekuje da iztraživanju povod dadete i naznačite osobe proti kojim točke o kojih istraživat se imade i potrebite svedoke i t. d. Zato Vam nalažem da se toga posla čim prije i ozbiljno latite i tako povjerenju u Vas položenom zadovoljite. U Zagrebu 6. lipnja 1849.« (B. v. N 5712/1152. 1849.)

¹¹⁰ B. v. N 7154/1454 1849.

¹¹¹ Vidi motu 96

¹¹² B. v. N 60502/2112 1849.

U oklijevanju da se odlučno pristupi sudskom rješavanju emigrantskog pitanja, kao što se prošle godine pristupilo administrativnom, nema samo birokratske nesnalazljivosti. To skanjanje bilo je u prvom redu uvjetovano općim položajem Hrvatske, koja je upravo u to vrijeme (prva polovica 1849) od međunarodnog subjekta padala u zavisnost austrijske pokrajine. S druge strane svu kompetenciju oko suđenja učesnicima u mađarskom ustanku, osobito nakon proglasa Feldzeugmeistara von Haynaua od 1. VII. 1849., kao što ćemo vidjeti, nastojali su prigrabiti austrijski vojnički sudovi. Zatim, pasivnost i potpuna lojalnost istaknutih mađarona, koji su ostali u zemlji ili se dotada vratili, nije davala prilike za neposrednu sudsku akciju. Konačno, možda bi se u tome mogao vidjeti onaj preokret u redovima naprednog pokreta, nastao s promjenom političke situacije, koja se odrazila u pravilnoj orijentaciji u nacionalnom pitanju mađarske revolucije pred sam njen kraj i povampirenju Metternichovske reakcije u licu visokog austrijskog i ugarskog pobjedničkog plemstva.

Na taj način mađaroni su se našli u to vrijeme u vrlo zanimljivom položaju: s jedne strane, hrvatska ih ljevica više ne smatra opasnim po narodnu stvar, gledajući oko njih kakvu takvu aureolu revolucije, dok ih s druge strane, austro-ugarska reakcija nastoji sačuvati kao prokušane neprijatelje narodnih i slavenskih tendencija.

Nakon što je Jelačić zabacio zahtjev, da pitanje mađaronske emigracije riješi Hrvatski sabor, sada se rasplinulo i nastojanje, da se ono riješi sudskim putem.

Spomenuti »istraživajući odbori« radili su, doduše, i dalje, prikupljali podatke, slali ih na razne instancije, te su čak i sudbeni stolovi pojedinih županija igrali u tome neku ulogu, ali ipak nije došlo ni do kakvog suđenja bilo kojem emigrantu pred hrvatskim sudovima, a pogotovo ne, onako svečanim, kao što je to Bansko vijeće zamislilo.¹¹³ Čitava aktivnost u tom pogledu ograničit će se na sitne administrativne mjere, hapšenja, preslušavanja, izdavanja karakteristika i slično, jedino što je službenoj Hrvatskoj tada preostalo.¹¹⁴

¹¹³ Međutim, vidi str. 90 i slij.

¹¹⁴ Istini za volju treba spomenuti, da su postojala izvjesna suđenja nekim mađarskim simpatizerima. Postoji tako osuda Banskog stola od 3. IX. 1849: »U pravdi Petra Očića kao privremenog državnog odvjetnika i to proti Ljudevitu Kočmarošu, Davidu Miroviću, Dragutinu Dolneru, Ignacu Totu i Maksi Miloševiću kao 00 radi pregreške uvredjenja Veličanstva i izdaje Domovine pred stolom banskim dne 10. VII. 1849. podignutoj.« »Stranke 00 iz obzira ipak onoga da se je to u privatnom njihovom društvu medju čašami dogodilo, i nikakove dalnje posljedice imalo, proterpljeni do sada od 17 stranom 28 Lipnja t. g. anda kroz 10 tjednov ob svojimi troš-

Suđenja pred vojnim sudovima u okupiranoj Madžarskoj

Čim je carska vojska ušla u Peštu (siječanj 1849), bili su zajedno s madžarskim buntovnicima zatvoreni i neki hrvatski emigranti i stavljeni pred austrijske vojničke sudove. Glavni sudovi pred, kojima je suđeno istima (Spišić, Josipović, Čubeković, Klinčić, Ivančić, Terstenjak, Žubrinić, Štivalić, Marinović, Žitvaj, Horvat) bili su ces. kr. vojni sudovi u Pešti i Pečuhu.

Postoje mnogi dokumenti iz kojih se razabire, da su ovi sudovi tražili od hrvatskih oblasti podatke o krivnji optuženih.¹¹⁵ Budući da im se pred austrijskim vojnim sudovima nije moglo inkriminirati, da su dugo godina radili na podvrgavanju svoje zemlje Madžarskoj, što se konačno izrazilo za vrijeme međusobnog rata u stupanju na stranu neprijatelja, ispituju se zarobljenici, koji su se vratili iz madžarskog zarobljeništva.¹¹⁶ Oni su trebali posvjedočiti revolucionarnu djelatnost emigranata, što im, čini se, nije sasvim uspijevalo.

Svi emigranti (ukoliko je to, naravno, bilo moguće ustanoviti) postigli su, osim Josipovića, oslobađajuću presudu pred austrijskim vojnim sudovima, te su pušteni na slobodu.

Josipoviću, koji je poslije kapitulacije pobjegao u Erdelj, gdje su ga uhvatili, i još tridesetosmorici drugih uglavnom članova revolucionarnog sabora, proglašena je 6. X. 1851. osuda peštanskog c. k. vojnog suda. Josipović je osuđen na smrt, ali je kralj tu kaznu smanjio na deset godina tamnice u Kufsteinu.¹¹⁷

Kao zanimljivu činjenicu treba spomenuti, da je i jedan naš dubrovački patricij, Mato Natali, bio osuđen kao sudionik madžarske revolucije i proveo šest godina u tvrđavskom zatvoru u Aradu.¹¹⁸

kovi arest za kaznu smatra se i iste stranke 00 od svake daljnje kazne rešeni iz zatvora izpustiti odredjuju se.« (Z. ž. 1849 bez sign.)

Zatim treba istaći da Petar Očić, privremeni državni odvjetnik 13. VII. 1849. javlja Banskome vijeću, da, proučivši tužbu grada Karlovca proti Hristianu Šmidtu koji je vikao »eljen Kossuth« misli »da se proti njemu na onaj način postupati i parnicu proti njemu pred Visokim banskim sudom kao okrivljenomu izdajici domovine podignuti imade, kao što sa onima učinjeno biše, koji su sličnim prizorom i ovde u Zagrebu povod davši svu volju izgubili nespretno demonstracije praviti«. (B: v. N 8739/1779 1849).

Medutim, ti ljudi koji su se regrutirali iz nižih slojeva većinom stranog porijekla (smagjaroni osječki, a to su sve sami Nemci s malom baš iznimkom — »*Novine dal. hrv. sl.*« 6. III. 1849) nemaju s Hrvatsko-ugarskom strankom, kako se ona historijski razvijala, a još manje s emigracijom, nikakve dublje veze.

¹¹⁵ K. B. v. 19c 1119/239; K. B. v. 19f 10057/2057; K. B. v. 19f 11487/2347.

¹¹⁶ K. B. v. 19f 10581/2171; K. B. v. 19g 1504/224; Z. ž. 562 11/3 1850.

¹¹⁷ E. Laszowsky: »*Povijest plem. općine Turopolje*«. Zagreb, 1910. str. 229.

¹¹⁸ »Mato naslijedi od svojih predaka strasnu čud i energiju. Godine 1848. prista kao honvedski časnik uz mađarsku revoluciju; bio je o boku Košutu i dobro

Neugodan međučin u tragikomediji mađžaronskih suđenja dogodio se u početku listopada. Tada se iz Mađžarske prebacilo nekoliko emigranata (Terstenjak, Štivalić, Ivančić, Klinčić, Čubeković, Žubrinić), koji tamo nisu bili pred vojnim sudom, a od domaćih vlasti nisu dobili dozvolu za ulazak u zemlju. Lentulaj je odredio, da se podvrgnu strogom preslušavanju, ali da se ostave na slobodi. Županija je povjerala ispitivanje Antunu Rubido, velikom sucu, (iz zapisnika tih ispitivanja već smo jedan dio citirali) i nakon toga poslala svu šestoricu usprkos protesta Banskog vijeća natrag u Mađžarsku pred vojni sud.¹¹⁹ Što više, županija je naredila svim podčinjenim organima, da svakog povratnika uhapsu i njoj izruče, kako bi ih mogla predati ratnim sudovima u Mađžarskoj.¹²⁰

Može biti, da je jedan od motiva, koji je na takve radikalne zaključke, kad im više nije bilo vrijeme, gonio neke članove Upravljajućeg odbora, bio strah, da se ne povede pitanje o zloupotrebama prilikom sekvestriranja emigrantskih imanja, kako to daje naslućivati Ivan Perkovac, jedan od urednika »Slavenskog Juga« i poznati član hrvatske ljevice, u svojim »Crticama iz bojnoga odsjeka.«¹²¹ No pećuj-

se tukao u više bitaka. Dođe rasulo: Mato uteče u Karpatu, skloni se kod nekog krčmara i tu provede preko godinu dana, zavladeći se u sijeno kad bi oružnici došli, da pretraže kuću, kad mu taj nesnosni život dodija, ode i predade se vojničkoj vlasti i ona ga osudi na 10 godina tvrđavskog zatvora u Arađu. Poslije 6 godina pomilovan je i vrati se kući.« (Josip Bersa: »Dubrovačke slike i prilike«, Zagreb. str. 132.)

¹¹⁹ U tom smislu je uputio Upravljajući odbor dopis Jelačiću, u kome se tuži na skućavanje županijske vlasti od strane Lentulaja i Banskog vijeća, i to naročito povodom poništavanja županijskog zaključka, da se neki povratnici imaju sprovesti natrag u Mađžarsku vojnom sudu. Ti povratnici »nehajec za izdani po Carskom Feldzeigmeisteru Hainau varhovnom zapovjedniku u Ugarskoj 1. Sarpnja o. g. proglas, po kome se svi koji su u buni Ugarskoj udioničtvovali za opravdat se pred sud pozivaju, misleć da će njim na novo, odbačena po njimi domovina njihova za utočište protiv pravednom sudu služiti, u domovinu svoju natrag povratili.« Odbor žup. zgb. odnosni je dopis M. L. »u Dela prosto zametnuo i kod zaključka svog dne 5 listp. učinjenog nadalje ostao s tim jedinim dodatkom, da se uznici prije dobrovoljno izpitaju, te da se isti dobrovoljni ispit s njima kao na sprovod (comitiva) pošalje.« Nakon toga mole da ban potvrdi taj njihov čin i da ih u buduće brani od podbanovih presizanja, te da postupi protiv Josipa Šipraka »kr. u ovih stranah fiška«, koji bi protiv odpadnika morao postupati, a »sa svojom suprugom bjegunca Jos. Čubekovića sam pismeno u domovinu pozvao, — učitujuć i obećavajuć mu svu sigurnost u vlastitoj svojoj kući«. (Z. ž. § 131 7/10, 1849)

¹²⁰ Ibidem.

¹²¹ »Kad su odmah iza svršena rata u Ugarskoj petorica šestorica mađžarona kući došla, odlučili i zaključili su neki vikači u upravljajućem odboru županije zagrebačke, ljudi prazne glave i kukavna značaja, da se oni odprave natrag u Ugarsku. Tomu se je protivila i liberalna žurnalistika i sam banski namjestnik, koji je županiji strogo naložio, da ih pusti u miru, ali nije imao srca, da svoju naredbu izvede, premda je imao sile k tomu dovoljne. Ja sam sve to kao izvjestitelj »Slavenskoga Juga« gledao i motrio, pa sam vrlo žalio, što nisam imao onaj čas vlasti

ski je ratni sud trojicu (Čubekovića, Klinčića i Štivalića, od kojih je posljednji bio za neke osobito opasan, jer mu je imetak potpuno razgrabljen) odmah oslobodio;¹²² Terstenjaku se u Madžarskoj zameo trag,¹²³ no u jednom dokumentu od 4. V. 1850 o njemu se govori već kao o »pokojnom«.^{123a} O sudbini Ivančića i Žubrinića nema podataka, ali po svemu izgleda, da su i oni oslobođeni.

U ovom slučaju treba odati priznanje Lentulaju i Banskom vijeću. da su o dostojanstvu svoje zemlje imali daleko ispravniju sliku, nego Zagrebačka županija, koja je još pred kratko vrijeme znala tako gorljivo zastupati narodne interese.

Konačno rješenje emigrantskog pitanja

Ma da se emigranti, i uslijed dozvola Jelačića i hrvatskih oblasti, a također i uslijed oslobađajućih presuda austrijskih vojnih sudova u Madžarskoj, vraćaju u Hrvatsku i tu via facti počinju vršiti razna građanska prava, njihov status još nije bio sasvim jasan. Još uvijek se vjerovalo, »da će jih ruka pravde dosta rano i kruto pritisnuti«, kao što je u listopadu pisao Lentulaj.¹²⁴

Ali oblasti, umjesto da to pitanje same riješe, čekale su konačnu odluku izvana. Tako se Jelačić 4. XI. 1849 obraća na bečku vladu u svrhu rješenja pitanja emigranata.

Ministarstvo pravosuđa donosi odluku, koju on 15. II. 1850 prosljeđuje Banskom vijeću. Tekst te važne naredbe nije nam, nažalost, bio dostupan, ali iz drugih dokumenata se razabire, da je Beč čitavu emigraciju podijelio na dvije grupe: 1. na one, koji spadaju pred ratni sud u smislu proglašenja vojnog zapovjednika Ugarske, Feldzeugmeistera baruna von Haynaua, od 1. VII. 1849, koji je određivao, da se svi uče-

banskoga namjestnika; a žalio sam to, što sam dobro poznavao i sebične razloge onih vikača i rđavu im ćud.« (I. Perkovac: »Pripoviesti. Iz bojnoga odsjeka«, Zagreb, 1905, str. 225.)

¹²² »Kao što smo našim čitateljima javili, Ivan Nep. Štivalić, Čubeković i Klinčić pušteni su po pečujskom vojnom sudištu na slobodu, a sada javljamo, da su se u Zagreb povratili usprkos onim žestokim zatočnicima autonomije (!) hrvatske, koji su isti Haynauov proglas iz preko dravskih predjela povukli na zeleni stol županije zagrebačke, samo da svojoj bi reći zaslijepljenosti i strastima mogu donositi žrtve. – Što će ona gospoda, koja su si Haynauov proglas za uzor »Magna chartae« odabrali, sada učiniti, pošto im se želja nije ispunila, pošto su se povratili oni, kojih su se htjeli za vjekovita vremena riješiti? Ne će li reprezentirati proti postupanju pečujskog vojnog sudišta, što je tako postupalo, te nije povješati dalo ove magjaronе?« (»Slav. Jug« Br. 184. 7. XI. 1849., str. 432.)

¹²³ K. B. v. 19 I 357.

^{123a} Z. ž. 1269 1/5 1850.

¹²⁴ Z. ž. N 11152/2282 1849.

snici mađarskog ustanka razvrstaju u jedanaest grupa i tako podvrgnu vojnom sudu, i 2. na one, za koje nije bilo dokaza, da su aktivno sudjelovali u ratu. Prve je Bansko vijeće trebalo popisati i njihov popis poslati austrijskom ministarstvu pravosuđa, dok su se drugi, lišeni tako sumnje, mogli vratiti kući, a imetak im se trebao vratiti; oni pak, koji su željeli stupiti natrag u svoje službe, »da se pred Banskim vijećem očiste«. ¹²⁵

Bansko vijeće upućuje naredbu županijama, naređujući im, da pošalju spomenuti popis onih mađarona, koji spadaju pod udar Haynau-ove proklamacije. Istim je dopisom Bansko vijeće ukinulo svoju naredbu od 12. X. 1848, kojom se emigraciji zabranjivao povratak u domovinu. ¹²⁶

Na taj način bilo je konačno riješeno pitanje emigranata, jer su svima, protiv kojih hrvatske oblasti nisu mogle — da tako kažemo — podići tužbu pred austrijskim ministarstvom pravosuđa radi sudjelovanja u ustanku, bila restituirana također i de iure sva prava.

Oblasti, osobito županija zagrebačka, nisu se, međutim, žurile s popisom, jer se vidi, da je Jelačić nekoliko puta urgirao, da mu se pošalje. ¹²⁷

Na pitanje, tko je sve bio stavljen na te popise, isto je tako teško odgovoriti, kao i na pitanje, kako je austrijsko ministarstvo postupilo prema optuženima, jer arhivi županija i Banskog, odnosno Namjenskičkog vijeća, postoje samo do sredine 1850. Međutim, iz nekih se oskudnih podataka vidi, da su se vodila još nekakva istraživanja,

¹²⁵ K. B. v. 19 i 2245/365, B. v. N 7079/1459 1850.

¹²⁶ »Priobčujem vam u prepisu vis. ban. naredbu 15. veljače o. g. br. 154 glede pobjegavših iz domovine naše prošlih godinah žiteljah izdatu, kao i naredbu (proclamatiu) v. v. zapovjednika u ugarskoj 1 srpnja 849 izdatu i u smislu iste gore spomenute naredbe ban. nalažem vam da ju točno obdržavati imate, i da uslijed toga proučivši ju i sravnivši s naredbom v. v. zapovjednika u ugarskoj ovde priloženom čim prie ovamo izviestite, da li imade iz vašeg područja takovih iz domovine naše pobjegavših magjarskih priverženikah, koji spadaju pod koju dotičnu točku rečene vis. proklamacije, da se po tom vis. ban. naredbi zadovolji i proti takovim shodno postupati može. Uslijed toga u cielome prestaje naredba ban. vijeća pod br. 437/n. p. 12 listop. 848 izdata.« (Z. ž. 37—860 15/3 1850)

¹²⁷ »Gospodo! Bansko vijeće pozvalo Vas je, da točno naznačite sve one osobe, koje više ili manje u magjarskoj buni sudjelovale jesu, — budući pako Vi toj zapovijedi dosad zadovoljili niste, a sviuh ostalih oblastih u tom predmetu izvjestja jurve ovamo prispjela jesu, zato Vam time nalažem da meni sve ove buntovnike po imenu kao i mjesto njihova sadanjega pristaništa, na koliko bi Vam takova poznata bila, u vrijeme 8 danah naznačite. O izpunjenju ove zapovijedi imat će podžupan Kralj odgovoran biti. U Zagrebu 26. lipnja 1850. Jellacic Ban. županii zagrebačkoj.« (Z. ž. 1850 bez sign) Županija mu 3. VII. 1850 javlja, da se Ferdo Žerjavić, privremeni drž. odvjetnik, kome je županijski odbor povjerio da izradi odnosni popis, odrekao »predsjedništva od onoga povjereničtva koje za iztraživanje bjeguncah magjarskih određeno jek«, te obećaje da će postaviti drugi odbor.

uglavnom protiv onih rijetkih pojedinaca, koji se do tada nisu vratili u zemlju. Neki od tih nastanili su se u Ugarskoj (Černolatic, Zerpak).¹²⁸ Dok su drugi do tog vremena u emigraciji umrli — Blagaj, Molitoris, Terstenjak, Drašković.

Prema tome, poslije veljače 1850 imamo ovu situaciju: Na jednoj strani potpuno purificirani, koji su se rekrutirali od onih, kojima su hrvatske oblasti već prije dozvolile povratak, zatim, onih koji su oslobođeni od vojnih sudova u Mađžarskoj, te onih, kojima su tek na osnovi naredbe bečke vlade vraćena sva prava. Na drugoj su strani emigranti, koji bi u smislu Haynauova proglasa spadali pred vojni sud, i kojih popis su oblasti trebale poslati austrijskom ministarstvu na rješavanje; čini se, da ipak nitko od njih nije bio podvrgnut nikakovu sudu. U treću grupu spadali bi oni, koji su osuđeni zbog sudjelovanja u ustanku ili su stavljeni van zakona.¹²⁹

Postupak protiv mađžarona u Virovitičkoj županiji

U Virovitičkoj županiji, a osobito u Osijeku i okolici, pitanje mađžarona uopće, a emigracije napose, razvijalo se, zbog drugih okolnosti, na poseban način. Osijek su, kao što smo spomenuli, 22. X. 1848 okupirali Mađžari i držali ga sve do 13. II. 1849, kad hrvatska vojska ulazi u grad, a malo kasnije i Ivan Zidarić, inače podžupan križevački, koji kao banski povjerenik preuzima svu civilnu vlast. Problem, koji se postavio pred vlasti, nije bio tako jednostavan kao u ostaloj zemlji, jer je tu postojala gotovo četveromjesečna neprijateljska okupacija, i sada je trebalo ocijeniti odnos pojedinaca prema njoj. U prvom redu i tu su postojali deklarirani mađžaroni. Neki od njih su pobjegli,¹³⁰ dok su drugi pozatvarani, i to zapravo kolovođe: Josip Požonji, bivši načelnik Osijeka, Antun Gorjup, osječki trgovac (kasnije uz kauciju pušten),¹³¹ i barun Jović, komandant osječke tvrđave, koji »je bio glavni krivac, što je Osijek prešao u ruke Mađžara.«¹³²

¹²⁸ Čini se, da je i Talian, kasnije zgb. kanonik, ostao dulje vremena u Mađžarskoj kao što bi izlazilo iz dopisa Virovitičke županije Banskom vijeću od 25. V. 1850 (V. ž. 851 U. O. 1850.)

¹²⁹ Takvi su bili Antun Josipović i Sava Vuković, koji se nalaze na spisku najviših rukovodilaca mađžarskog ustanka, i za kojima je »zapovjedništvo 3 c. k. vojske pored izdaje velič. potjeru poslalo« (»*Slav. Jug*« 8. I. 1850 br. 6. str. 27.)

¹³⁰ Ladislav Arvay, bivši od mađžarske vlade imenovani veliki odvjetnik, i Skender Sytkey, ranarnik grada Osijeka. (*Z. ž.* 10 2/4 1849.)

¹³¹ »5. IV. 49 Osječko Poglavarstvo javlja da je danu za otpust iz zatvora kauciu (jamčbinu) od 50.000 fr. po Ant. Gorjupu izdajici domovine ulovljenom u

Ali bilo je također mnogo drugih građana, koji su se kompromitirali za vrijeme okupacije. Protiv takvih, recimo, kolaboracionista donesena je jedna prilično suvremena mjera; Bansko ih je vijeće (79 stanovnika Osijeka i stanovnike triju okolnih sela) lišilo prava glasa: »pro imminente organisatione et restauratione magistratuali iure suffragiorum privati existunt.«¹³³ Među njima su se nalazili i svi pronomirani stari pripadnici mađžaronske stranke, imena kojih smo već dijelom imali prilike spomenuti.¹³⁴

»Kada je ban Jelačić 25. septembra iz Vinkovaca došao u Osijek, došla je u audijenciju i deputacija ovih proskribiranih građana. Ban im odgovori oštro i reče, ako nisu zadovoljni s ovom i onako blagom kaznom, neka pođu za Košutom u Ameriku, a on će im još i put pripremiti.«¹³⁵

Ali to nije bilo sve. Jelačić 4. VI. 1850 izdaje u Beču naredbu (upravljenu na Bansko vijeće kao odgovor na izvještaj banskog povjerenika Ivana Zidarića od 8. IV. 1850 »glede političkih prestupljenjah u gradu Osijeku i županiji virovitičkoj«), kojom u 18 točaka određuje postupak protiv svih mađžarskih privrženika.

Između ostalih propisa ima nekoliko značajnih, tako: »Činovnici pod mađžarskom vladom službe dobivši ako bi službe kod nove organizacije tražili, imadu se svakako pred ban. viećem purificirati«. Zatim:

boju — na njegov imetak intabuliralo za namirenje štetah gradjanstvu i blagajni nanešenih po magjaronih.« (K. B. v. 19 d 3726/776)

Isto tako uz kauciju pušten je iz zatvora u Zagrebu srijemski mađžaron Rogulić, koga je peštanski vojni sud u rujnu 1849 poslao u Hrvatsku, da mu se sudi. (Sr. ž. 298/1849). Svakako rijedak slučaj. Koncem studenog na želju Jelačića, Roguliću je, nakon položene kaucije, dozvoljeno, da se vrati u Srijemsku županiju, koju M. Lentulaj upozorava, da ga drži pod paskom. (Sr. ž. 447/1849)

¹³³ Josip Bösendorfer »Crtice iz Slavonske povijesti«, Osijek, 1910, str. 405)

¹³⁴ Ibidem str. 406.

¹³⁵ »Adamović Ivo Kap., Adamović Ivo Nep., Altgajer Josip, Arno Dragutin, Arvaj Ladislav, Auer Antun, Aksentijević Petar, Bartolović Antun, Baumgartner Skender, Berkić Lazar, Blau Lavoslav, Brožan Mijo, Buday Šandor, Zimmer Mato, Divalt Dragutin, Domazet Nikola, Dopsai Vatroslav, Eljugić Nikola, Emdt Ivan, Ester Franjo, Filipović Antun, Fössmayer Josip, Fössmayer Pavao, Ganser Franjo, Gillming Matija, Goriupp Antun stari i mladi, Homberger Mato; stanovnici sela Harastn; Hartvich Franjo, Heinrich Žigmund, Hollub Ilija, Janković Ladislav, Jelinić Mijo, Jurković Skender, Jurković Vaso, Jurković Đuro, Kaup Jakov, Klaić Petar, Kolárović Mato, Kolognath Rok, Kopjar Mato; stanovnici sela Koritne; Krizmanić Josip, Laj Mijo, Lehman Dragutin, Lutter Stjepan, Maixner Josip, Malčić Marijan, Marinović Imro, Mavrak Antun, Moslavac Stjepan, Pejačević Nikola Podgorački grof, Požonji Josip, Raymann Emanuel, Rok Antun, Reketje Josip, Relić Jakov; stanovnici Semeljaca; Slezak Miho, Schmidt Hinko, Srimčević Mato, Strajnić Cvijan, Stuparović Ilija, Till Izidor, Turanyi Filip, Thürner Franjo, Vunderlich Franjo, Zelenka Ljudevit, Žetić Marinko, Živanović Antun, Andrassy Franjo, Albiny Josip, Modesti Petar, Zadory Ladislav, Antal Mijo, Freund Vatroslav, Talian Slavoljub, Tanoj Mato, Berkić Mišo, Varga Ivoc«. (Ibidem)

»Župnik Talian i Mato Tanaj iz Orahovice od strane županijskih občinah i solarah nadziratelj Freund, od strane grada Osieka u madjar. sabor od god. 848/9 poslani te tamo do kraja baveći se istom tako Vjekoslav Šmit priašnji Osiečki sudac kao u Peštu odbjegavši i madjar. službu primivši, morat će se legitimirati, da su pred vojnim sudom u Madjarskoj bili, i ili za nevine proiznadjeni, ili kaznu sebi naloženu izbavili.«

No najvažnija je u cijeloj naredbi bez sumnje odluka, da se formira posebni sud, koji će suditi buntovnicima: »Svi u pismih izvestju ban. povjerenika priloženih imenovani svakojačkimi sriedstvi za buntovnu madjar, vladu podupirati služeći se polag ovdje pod ./.. priklopljene tabele u smislu proklamacije Haynau-ove u 11 rubrikah razdjeljeni žitelji nemanje i drugi proti kojim u sudačkom istraživanju krivnje iznašle se budu imaju se glede pogreškah svojih pred sud pozvati, izpitati, sočiti i proti njima u smislu zakonah osuda izrieći. Da pako to tim bolje dokuči se, nadalje iz obzira da mlogo strankah i sviedokah pred sudištem saslušati se imade odredjeno će biti u tu svrhu posebno sudište, koje će se u Osieku daljnjeg potrebitog istraživanja, saslušanja i odsudjenja odmah prijeti i osudu svoju prie izveršenja ban. stolici podneti.«

Zanimljiva je i slijedeća odredba: »Štete po madjar. vojski žiteljem grada Osieka i županijskim uzrokovane imadu se kao accesorium političkih prestupljenjah smatrati, jer zauzetje grada Osiečkog najvećma ima se sympathii nekijh iztraživanju podverženih, zanešenikah slavonskih pripisati, te zato na Dužnost zemaljskog odvietnika će spadati, prenavedenih štetah tako onih koje do sele liquidirane su, kako i onih koje bi se jošte liquidirale nadomještjenje od prestupnikah koji prenavedenim načinom pred sud stavljeni budu, tražiti.«¹³⁶

Da li je taj sud, i osobito u tako širokom opsegu, formiran, da li je ikada proradio, teško je vjerovati. Arhiv Virovitičke županije, kao uostalom i većina naših arhiva, sačuvan je upravo do polovine 1850 god., pa se događaji ne mogu dalje pratiti. No izvan svake je sumnje barem to, da je županija primila banovu naredbu, o čemu svjedoči »Zapisnik Upravljajućih odborah S. županije Virovitičke godine 1850 obdržanih i 22. srpnja i. g. zaključenih«,¹³⁷ gdje pod brojem 1083, kao rješenje dopisa županije zagrebačke od 15. VI. 1850¹³⁸ stoji: »Županija ova derži se strogo V. Naredbe Svetlog Bana pod br.... od.... u tim pogledu izdane, usled koje svaka nevjerna osoba opravdanja radi pred

¹³⁶ Ibidem.

u tu svrhu naimenovani sud staviti se ima za nepotrebno nalazi u tim poslu novo predstavljenje učiniti.« Postoji još regist u katalogu primljenih spisa Banskog vijeća od 19. VI. 1850. iz kog se vidi, da »Banski namjestnik Mirko Lentulaj, poziva svijetlog bana, da razjasni svoju naredbu od 4. VI. br. 721 glede sudišta koje bi imalo suditi izdajice domovine naše uslijed izvjestja Ivana Zidarića b. povj. virovitičke županije.« (K. B. v. 19. l. 263)

KONAČNA REHABILITACIJA

Vraćanje imanja i odgovornost kuratora

Nakon završetka rata u Madžarskoj, prema kraju godine, naša je emigracija u novostvorenoj političkoj situaciji osjetila, da je opasnost nad njom uglavnom prohujala. To je vrijeme masovnog vraćanja u zemlju, koje se i s lijeve i s desne strane gleda s izvjesnim računom. U takvoj situaciji emigranti se odvažuju na daljnji korak, zahtijevajući, da se s njihovih imanja skine sekvestar i da im se ona povrate. Oni, koji se još nisu vratili u zemlju, od tog će vremena (rujan 1849) zajedno s molbom za povratak tražiti i vraćanje imanja, za što postoje u arhivskoj građi mnogi primjeri.¹³⁹

Neki upućuju svoje molbe na bečka ministarstva (pravosuđa i unutarnjih poslova) u nadi, da će tamo naći više razumijevanja. Ministarstva šalju te molbe hrvatskim oblastima, da se o dotičnim slučajevima povede istraga i podnese izvještaj, a kasnije s direktnim nalogom »shodna glede toga odrediti.«¹⁴⁰ Iako molbe za vraćanje imanja stižu još tokom cijele 1850 god., situacija za ostvarenje tog drugog velikog koraka, nakon povratka samih emigranata u zemlju, na putu njihove rehabilitacije, bila je sazrela već pod kraj 1849 godine. U tom pogledu značajna je Lentulajeva naredba od 23. IX. 1849, da Zagrebačka županija obustavi dražbu za najam imanja Gustava Spišića tako dugo, dok se njegov slučaj ne istraži. Ali već 10. XI. Lentulaj naređuje, da se sekvestar sa Spišićeva imanja, budući da je oslobođen po peštanskom boj-

¹³⁹ Sva citirana mjesta, koja se odnose na naredbu: B. v. N 7079/1459 1850.

¹³⁷ Drž. arh. u Zgb.

¹³⁸ Vidi notu 156.

¹³⁹ K. B. v. 19 f. 9704/1984; K. B. v. 19 f. 11521/2351; K. B. v. 19 f. 11660/2390; K. B. v. 19 g. 12058/2458.

¹⁴⁰ K. B. v. 19 f. 10891/2271; Z. ž. 919 2/4 1850; K. B. v. 19 l. 989; K. B. v. 19 l. 990.

nom sudu, skine, a on da se više ne dira.^{140a} Županija se isprva toj odluci opirala, ali se konačno ipak saglasila.¹⁴¹

Pod sam kraj 1849 predana je opunomoćeniku grofa Gustava Batthyányja na upravljanje ne samo njegova polovica imanja Ozalj, Brod i Grobnik, već su mu, što je važno, predana u upravu i imanja buntovnika Kazimira.¹⁴²

Slijedeće godine, osobito nakon donošenja više puta spominjane naredbe, kojom je konačno uređen položaj izbjeglica, odluke, da se s pojedinih imetaka skine sekvestar, bivat će sve češće. Tako 1. ožujka Jelačić naređuje, da se skine sekvestar s dobara Josipa Briglevića, na što Lentulaj odlučuje tu odredbu protegnuti i na grofa Iv. Nep. Erdödyja.

Dapače, kasnije će se u takvim slučajevima Bansko vijeće, a i zainteresirana stranka pozivati na veljačku naredbu, a protiv županije, koja se često ustručavala vratiti imetak vlasnicima.^{143 i 144}

Na taj je način, usprkos oslobađajućim presudama vojnih sudova i naredbe od 15. II. 1850, slično kao i kod povratka samih emigranata, imetak bio vraćan tek uz posebnu dozvolu, uglavnom Banskog vijeća. Ali tu dozvolu su oni tada lako postizali, tražeći nadalje, da im se dade zadovoljština za otuđivanje njihovih imanja, za razne eksekucije i sudske pljenidbe.

Premda je već dobro nam poznata Jelačićeva naredba od 9. XII. 1848 odredila, da sequestri curatorii moraju svako pola godine polagati račun o upravljanju imetkom, koji im je povjeren, i slati izvještaje pravosudnom odsjeku Banskog vijeća, ta se odredba nepotpuno provodila u život. Bansko vijeće je tokom cijele 1849 god. nekoliko puta

^{140a} Z. ž. 38 3/1 1850.

¹⁴¹ U vezi s time postoji dopis Ljudevita Bunjevca, kot. suca iz Ribnika, županiji zagrebačkoj od 18. XII. 1849: »Usled naloge meni podeljene iz sednice dne 7. X. t. g. pod § 131 i iz sednice dana 16 i slijed. X. pod § 166 imao bih ja Magjara Gustava Špišića uhvatiti i pod sigurnom stražom u Zagreb poslati. — Buduć pako da isti Gustav Špišić ove dane na dobro svoje Tomašnica zvano povratio se i meni odmah g. Banskog namestnika Mirka Lentulaja naredbu, koju ovdje pod ./ podlažem, poslao jest, usled koje u spomenutog Špišića dirati se nesme. — Zato molim sl. upr. odb. meni na znanje dati, jeli se ja g. Banskog Namestnika odluke deržati imadem, da najveću nezadovoljnost sl. upr. odbora razumeti nebudem moral.« (Z. ž. 75/4/1 1850.) Županija mu 4. I. 1850. odgovara »da se ima odluke ban. namj. daržati.« (Ibidem).

¹⁴² Doduše, Lentulaj je već 29. IX. 1849 javio Zagrebačkoj županiji odluku bana, da se skine sekvestar s imanja Ozalj, Brod i Grobnik, ukoliko spadaju na Gustava Batthyányja, ali to je bilo samo izvršenje točke treće Jelačićeve naredbe od 9. XII. 1848, (vidi str. 68), jer Gustav nije bio emigrant, niti je bio upleten u ustanak.

^{143 i 144} Z. ž. 859 15/3 1850; Z. ž. 1092 15/2 1850; Z. ž. 1110 15/4 1850.

uporno urgiralo dostavljanje računa, ali bez uspjeha. No, u početku 1850, kad i napredno javno mišljenje u Hrvatskoj, a i reakcionarni vrhovi vlasti u monarhiji, staju na stranu mađžarona uopće, a napose emigracije, koja sve smionije i uspješnije traži zadovoljštinu za sve mjere donijete protiv nje, županija zagrebačka na jednu takvu Lentulajevu urgenciju¹⁴⁵ poduzima korake, da bi se ustanovilo faktično stanje sekvestriranih imanja. Sa svoje sjednice 27. I. 1850 ona izdaje slijedeći proglas štampan u zagrebačkim novinama: »Službene vijesti. U slijedstvu dopisa visokog banskog namjestništva od 16. siječnja 1850. br. 2. P. 599/99 i učinjenog nanj zaključka, pozivlju se time službeno svi oni, kojim se je kroz ovo burno vrijeme, godine naime 1848. u njihovom odsutju imućstvo putem sudačkim razprodavalo, da se do 15. veljače 1850. Županijskom ovom odboru najave, i ujedno točan popis tako rasprodanih stvari, kao vremena, kada su, i osobah sudačkih, po kojima su prodavane, dostavi, da se tako pritužnicam njihovim doskočiti uzmogne. Iz sjednice upravljajućeg Županie Zagrebačke odbora dne 23. siječnja 1850. u Zagrebu deržane.«¹⁴⁶

Sa druge strane, županija je naredila svojim kotarskim sucima, da joj u roku od osam dana dostave sve parnice, koje su se u kritičnom razdoblju vodile i bile ovršivane protiv emigranata, ne bi li se tako ustanovilo, što je rasprodano. Na taj način županija je, umjesto da se izravno obrati na kuratore, koji su bili jedino odgovorni za sekvestrirani imetak, pošla neobičnim i zaobilaznim putovima; možda nije imala povjerenje u kuratore, ili je htjela stvar još više zavući. To joj Lentulaj opravdano prigovara i traži razjašnjenje takvog postupka.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Z. ž. 431 23/1 1850.

¹⁴⁶ »Slav. Jug« 30. I. 1850, br. 25, str. 18.

¹⁴⁷ »P. S. 1496/196 1850. Gospodo! Pod 16. t. m. br. PS 599/99 odpravljen je na vas nalog toga zadržaja, da na koliko dotični obskerbitelji pod sequestar uzetih dobarah, onih osobah, koje su se magjar. buni pridružile, zaostavš. račune do sada položili nisu oni takove bez svake odvlake pod strogi odgovor polože, na dalje da se isti računi u smislu naloga od 23. svibnja 1849 PS 4735/485 odmah previde i sa opazkami, koje bi se možebiti proiznašle, ovamo predlože, u ostalom da na to osobito pazite, da se prenavedenoj naredbi u svakom obziru strogo doskoči. U ovdašnjih novinah uvidjam od strane odbora vašeg učinit proglas, koji sa gore navedenom ovdašnjom naredbom u nikakvom suglasu, dapače u očitom protuslovju stoji. Toga radi pozivam vas, da verhu temelja i uzroka prenavedenog vašega proglasa mene odmah ubavjestite, nego ipak na to, da se gore spomenutoj ovdašnjoj naredbi od 16 t. m. doskoči, svu vašu pozornost obernete. U Zagrebu 30. I. 1850. Mirko Lentulaj.« (Z. ž. 145 3/2 1850.)

Županija mu odgovara slijedećim dopisom, koji postoji u konceptu: »Presvetli Gospodine Stiče na nas dopis od 30 Sečnja 1850 P. S. 1496/196 u obče tog sadržaja kao da je Upravljajući žup. ove odbor protivne neke nalogu vašem od 16 siečnja 1850 br. P. S. 599/99 proglase putom javnih novinah svietu priobčio. U prenavedenom 599/99 dopisu naložiste nama da shodne naredbe učinimo te račune verhu

Kao posljedica spomenutih koraka županije, u toku veljače stižu od pojedinih kotarskih sudaca izvještaji o parnicama protiv emigrant-skih dobara, od kojih su se mnogi sačuvali,¹⁴⁸ a koje je član Upravlja-jućeg odbora Makanec unosio u posebni zapisnik, kako bi mogli stajati na uvid strankama.

Povratnici pak, kojima je imetak u međuvremenu već bio povra-ćen, podižu, osobito sada, nakon županijskog oglasa u novinama, pravu graju protiv bilo kakvog otuđivanja svoje imovine. — Tako Zrinšćak traži od županije, da se kurator njegova imetka, Juraj Pisačić, koji mu je rasprodao »putem sudačkim« svu pokretnu imovinu, a kuću u Sv. Ivanu više puta u novinama oglasio za dražbu, pozove na sud, gdje će podnijeti točan popis rasprodanih stvari i ostale izvještaje. Isto tako Štivalić, čiju tužbu smo već naveli.¹⁴⁹ Briglević podnosi tužbu protiv kuratora svog imetka Kazimira Jelačića bečkom ministarstvu pravo-suđa, koje »poziva bansku vladu da istraživanje odredi«,¹⁵⁰ dočim »C. kr. popečiteljstvo Nuternjih šalje pritužnicu Bare Matačić rođ. Penzeš, što joj je odvjetnik Jos. Basarović svojevoljno njezine stvari rasprodao, »za shodne naredbe.«¹⁵¹

Pritiješnjeni na taj način i od centralne austrijske vlade i od do-maćih oblasti, osobito Banskog vijeća, kuratori počinju slati detaljne

upravljanja imućtvu poznatih odpadnikah previdjene po računovodstvu žup. čim prije vama podnesemo. Mi smo u novinah za nalogu Vašem točno zadovoljiti moći priobćili, pućanstvu, da svi oni kojim je kroz vrijeme njihovog odsutja sudbenim putem što rasprodano, — da se takovi do 18. II. (IV. K.) sa točnim imućtvu i pro-davajuće sudbene osobe naznačenjem upr. odboru prijave. Proglas ovaj ne uvidjamo nit u najmanjem protuslovju sa dobitim od vas nalogom. Već se divimo kako ga vi za takovog smatrati možete, jer smo zadovoljno uputjeni da će vam poznat biti povod kojim je prenavedeni proglas u novine došo. Tajit se ne može da nam to vi vašim dopisom nenaložite, — nu poleh sveg našeg opasnog stanja scenimo u nas vendar onu snagu, i vlast da na učinjene predloge zaključke stvorit, i takove za izvršenje bez da nas tko u tome zakonito prečit može na dotične osobe izašiljat.

Sličan tome bio je jedan predlog, povodom dopisa vašeg po jednom odborniku učinjen — tog smisla, da bi se stroga na sve sudce izaslala naredba, neka sve par-nice protiv imućtvu poznatih odpadnikah pred njima overšene i doveršene u smislu zakona upr. odboru podnesu za da se u pismohranu spraviti mogu. Jerbo je pako zadovoljno ubavešten upr. odbor bio o tome, da zaključke činiti onakove kojih uspjeh nemoguć jest smešno bi bilo, — te da se doznati moglo bude, da li su svi sudci dotične parnice poduzeli pozvate su overšene strane da naznače stvari koje njima sudačkim putem prodane jesu. Scienimo ovom putem da smo i mno-gim zadovoljili, koji neprestano tužbenice stranom vama stranom nama podnašaše, te smo im priliku dali da svoj možda nezakonitim putem izgubljeni imetak natrag zadobiti mogu. U cijeloj ovoj stvari ubavestit će se potanko iz priloženog u istom poslu stvorjenog zapisničkog članka.« (Z. ž. 11/2 1850.)

¹⁴⁸ Z. ž. 202 15/2; 207 15/2; 211 15/2; 360 25/2; 406 28/2 sve 1850.)

¹⁴⁹ Vidi notu 78

¹⁵⁰ K. B. v. 19 l. 990.

¹⁵¹ K. B. v. 19 l. 141.

izvještaje i polagati račune o svom upravljanju sekvestriranim dobrima. Kuratorski izvještaji dolaze najprije na pregled Ljudevitu Reizneru, računovođi Zagrebačke županije. Zatim ih, zajedno sa Reiznerovim opaskama, županija dostavlja Banskom vijeću, upravo t. zv. Državnom računovodstvu, koje ih zajedno sa svojim primjedbama šalje na trag kuratorima. Taj postupak trajao je od veljače do rujna 1850, dok je tokom cijelog rujna zagrebački veliki župan podnosio Banskom vijeću »očitovanje« kuratora na opaske državnog računovodstva. Kasnije je čitava stvar oko ispitivanja računa i uopće rješavanje pitanja sekvestracije prešla u kompetenciju sudova.¹⁵²

Jamačno je pri tome poneki kurator požalio svoju gorljivost iz burnih dana četrdesetosme, to više, ako se upustio u manje časne makinacije, kao na pr. Basarović, za koga i bečko ministarstvo i Jelačić nalažu »da se pod zatvor i pravdu stavi.«¹⁵³

Ali povratnici zahtijevaju ne samo odštetu za otuđena imanja, već i vraćanje dvostruko odmjerenog bojnog poreza, propisanog saborskim čl. XXXII. iz 1848, koji su prema tome na osnovi zakona platili, tražeći, da im se druga polovica vrati ili uračuna u tekući porez.¹⁵⁴

Povratak u javni život

Nakon vraćanja imanja, nakon zahtjeva za naknadu otuđenih stvari i dvostruko plaćenog poreza, povratnici, u želji, da se vrate ponovo u javni život i da opet zaigraju vidnu ulogu na političkoj sceni, čine daljnje korake. Pozivajući se na mnogo puta spominjanu naredbu bana od 15. II. 1850, koja je načelno dozvoljavala, da se emigranti mogu vratiti u službe, oni, koji su prije 8. V. 1848. zauzimali razne položaje u državnom aparatu, traže o tome svjedodžbe od županije. Županija im udovoljava zahtjevu, dapače, njihov službeni rad povoljno ocjenjuje.¹⁵⁵

¹⁵² K. B. v. 19 m. 2013; K. B. v. 19 m 3311.

¹⁵³ K. B. v. 19 k 7128/1348; K. B. v. 19 l 842.

¹⁵⁴ K. B. v. 19 l. 154; K. B. v. 19 n. 4296.

¹⁵⁵ Tako Tomo Matačić traži, da mu se izda svjedodžba, da je služio kod županije od kolovoza 1845 do svibnja 1848 u časti računovođe te kod sudbenog stola kao prisjednik. (Z. ž. 1117 15/4 1850) Petar Sečibak zahtijeva isti dokumenat, u čemu mu županija 2. IV. 1850 udovoljava: »Da od g. 1847 do današnjeg dana kao začastni sl. ove žup. podfiškal služio i sebe kao poštenog čovjeka iskazao jest.« (Z. ž. 999 5/4 1850). 16. IV. 1850 županija izdaje Franji Ksaveru Saračeviću, »odvjetniku srijemske županije sudbenoj stolici asesoru«, traženu svjedodžbu, t. j.: »da je prositelj g. Franjo Xaver Saračević od obnove županijskog magistrata mjeseca svibnja god. 1842 deržane do obnove 28. serpnja 1845 kao začastni a od 28. serpnja 1845 do 8. svibnja 1848 kao pravi kotarski sudac županije ove služio i poslove si naložene obavljao.« (Z. ž. 1103 15/4 1850)

Ali oni postaju sve nasrtljiviji. Preuzimajući kao odvjetnici obranu svoje klijentele dolaze ponovo u oštar sukob sa županijom, koja tada, u svibnju 1850, čini posljednji očajnički pokušaj, da se postavi pitanje odgovornosti emigranata. Županija je predložila Banskom vijeću i ostalim oblastima, da se svi, koji su »kući vrativši se glave dizati, spletke medju strankama praviti i domorodce cerniti, biediti, da i proti saviestnim činovnikom u svojih pritužnicah nečedno i nedostojno jed svoj bacati počeli«, moraju opravdati pred posebnom komisijom prije nego im se dozvoli nastupanje pred javnim organima. »Ovo nam se čini najshodnii način odpadnike naše prisiliti na dokazanje gdje i kako su vrieme ratno proveli«. ¹⁵⁶

Ali u doba, kada mentalitet madžaronstva dolazi na svim linijama do satisfakcije, glas je županije (premda je ona odnosnu zabranu na svom području provela) ostao zaista glas vapijućeg u pustinji. ^{156a}

¹⁵⁶ »Br 1557 Presv. g. banskom namiestniku u Zagrebu. U sliedstvu počtaje-mog naloga od 27. ožujka t. g. PS 4368/628 imademo čast u prilogu podnesti izvjestje na molbu Pavla Ljubića radi kupovnog lista i učinjene za njega tegobne repozicije, predstavljenu; i zajedno izviestujemo Vašu presvietlost, da smo Ivana Čubekovića radi uvriedljivih u molbenici navedenih izrazah ukorili.

Budući pako da smo se uvierili, da odpadnici naši, pošto im u Magjarskoj proti svojoj domovini srieća poslužila nije, kući se vrativši opet poslove tierati, stranke pred sudištama zastupati i svoj jed na vjerne domorodce da i na saviestne činovnike, kao što se to u gori navedenoj molbenici dogodi, bacati, te tako se ne samo s viernim domovine sinovi uzporediti već i nad njima gospodovati namieravaju i usudjuju; premda je njima milostju svietloga bana ili poglavarstva dozvoljen samo povratak u domovinu a nipošto vlast stranke pred sudištima zastupati, radi toga odlučismo i tako sudbenomu našem stolu, kao i gospodi podžupanom i sudcem za ravnanje i obderžavanje prepisasmo, da odpadnici, koji su u ratno doba domovinu ostavili pred nijednim u ovoj županii sudom stranke zastupati nesmiju, dokle se pred komissiom za to po nalogu vašem odredjenom posve neoperu dokazavši, da oni u vrieme magjarskoga rata s neprijateljem deržali i proti ovoj domovini nikakove zle námierre imali i izveli nisu.

Ovo nam se čini najshodnii način odpadnike naše prisiliti na dokazanje gdje i kako su vrieme ratno proveli. — I zato molimo Vašu presvietlost za tiem sigurnii i berži uspieh namieri našoj pribaviti, da blagoizvolite ovaj naš zaključak na uzv. stolicu bansku kao i na sudbenu stolicu ovih kraljevinah protegnuti i njima naznačiti, da svi oni koji su za vrieme rata izvan domovine bili, do svoga podpunoga opravdanja pred hvaljenima stolicama stranke zastupati nemogu i nesmiju. U Zagrebu 15. V. 1850. Upravljajući odbor županije zagrebačke.« (Z. ž. 1557 15/5 1850)

Dopis, koji je županija poslala na ostale oblasti u zemlji, glasi: »Gospodo i bratjo! Kakovi zaključak i stranom predstavku u pogledu iznevierivših domovinu u najopasnije doba magjaromanah učin'smo uvidieti ćete iz priloga. K ovomu zaključku prinuka nas okolnost ota, što su isti ljudi milosti svietloga bana ili drugih poglavarstvah kući vrativši se glave dizati, spletke medju strankama praviti i domorodce cerniti, biediti, da i proti saviestnim činovnikom u svojih pritužnicah nečedno i nedostojno jed svoj bacati počeli.

Pozivamo vas dakle da i vi za područje vaše oblasti sličan zaključak učiniti v. bansko viece umoliti izvolite, neka bi ono ovaj naš zaključak na uzv. stolicu bansku i na stolicu sudbenu ovih kraljevinah protegnulo.« (Ibidem)

^{156a} O tome najbolje svjedoči odgovor županije virovitičke, koja odbija da postupi protiv madžarona na traženi način. — Vidi str. 91.

Štoviše, pogodeni mađaroni prelaze u protivnapad. Tako nalazimo u katalogu regesta Banskog vijeća od 6. VII. 1830: »Štivalić Ivan i Alb. Ivančić, odvjetnici, tuže se proti županiji zagrebačkoj što im neda fiskaliu tjerati radi toga, što su bili izvan domovine u vrijeme magjarskog rata.«^{157 158}

Zanimljivo je promatrati, kako Bansko vijeće, koje je još pred godinu dana tako energično tražilo od županija, formirajući posebne sudove, da povedu strogu istragu protiv mađarona, sada osuđuje svaku takvu djelatnost i, kao da nastoji zataškati sve, što ga je još pred kratko vrijeme dijelilo od »dušmanah«.¹⁵⁹

Dakako, da u toj atmosferi nekima uspijeva stupiti u prijateljske odnose s vlašću, kao na pr. Levinu Rauchu, koji 17. VI. 1850 moli podžupana Skendera Kralja, da kod vojnih vlasti podupre njegovu molbu, da se neki njegov činovnik sa imanja Lužnica ne pozove u vojsku.¹⁶⁰

Žitvaj, zloglasni srijemski podžupan, postaje u Mađarskoj već 1850 povjerenik Čanadske županije, te kao takav traži, da mu se podnesu računi o sekvestru.^{160a}

Kao vrlo dobra ilustracija tadašnjeg položaja mađaronske emigracije može poslužiti isječak iz biografije već spomenutog Josipa Tomašića, jer je nadasve tipičan: »Tako, nakon 10-mjesečnog izbivanja, mogao se je Tomašić vratiti u domovinu. Već 6. marta prispije u Varaždin, od kuda se vrati u Žakanje k svojoj majci. Tu ga nalazimo još god. 1850., kad mu veliki sudac Prešern i kot. sudac Ljudevit pl. Bu-

¹⁵⁷ K. B. v. 19 l 423.

¹⁵⁸ Taj spor se povlačio još i u listopadu, kao što se vidi iz slijedeće note: »2. X. 1850. Banski stol kao višji zem. sud na molbu odvjetnika Ive Štivalića i Alberta Ivančića molećih uništiti odluku žup. zagrebačke zabranivši bivšim magjaronom tjerati odvjetništvo — pita b. v. da li je proti bjeguncem određeno istraživanje i da li ova dvojica podanj spadaju.« (K. B. v. 19 m 5048)

¹⁵⁹ Dopis Ban. v. žup. virovitičkoj od 8. V. 1850: »Ne radi se bo ovdje o kakovom istraživanju krivnjah osječkih magjaronah, nego o zaslugah i vladanju ondašnjih nekad župnih pomoćnikah Jakoba Vorgića i Antuna Vladislavljeića onom prigodom, kad bi grad Osijek po buntovnicah magjarskih zauzet, koje zasluge ako i jesu sa krivnjami magjaronah u savezu, mogu se ipak saznati i bez strožiega glade tih magjaronskih krivnjah istraživanja, koje amo nespada. Stoga bi takodjer posve neshodan onaj od strane izaslanika Vašega g. sudca Ladislava Kneževića na iste župne pomoćnike poziv, da bi mu oni sami u tom obziru dokaze pružili i one osječke magjarone naznačili, koji su se onom prigodom odlikovali, — prvo bo neće im dopustiti čednost, a glade drugoga od istih svetjenikah ni pomisliti nije moći, da bi sada, kad su buntovne namjere i nastojanja magjaronaska utamanjena iz kakove tobož! — osvete krivnje svojih nekada prgoniteljnah otkrivali i naznačivali, što se niti sa značajem svetjeničkim slagalo nebi. — Osim toga je taj poziv suvišan bio u stvari cijelom občinstvu osječkom podobro poznatoj.« (V. ž. 920 U. O. 1850.)

¹⁶⁰ Z. ž. 1898 15/6 1850.

^{160a} K. B. v. 19 n 4358, 4450.

njevac izdadoše svjedodžbu o čestitom ponašanju i savjesnosti, dok bijaše kotarskim sucem prekokupskoga kotara. Iste godine mjeseca augusta podnese Tomašić molbu odboru za uređivanje sudova u Hrvatskoj, da mu podijeli kakovu službu kod visokog popečiteljstva (službu kotarskog sudca, zamjenika državnog odvjetnika) ili pako službu kot. sudca u Karlovcu, Bosiljevu, Jastrebarskom ili u Krašiću. Molba mu bude uvažena, i već g. 1853. bio je perovodjom vrhovnog kasacionalnog sudišta u Beču. Tu ga obijediše časnici bivše hrvatske garde Ivan Pflanzler i Aleksandar Popović, da je njima, kad su bili od Magjara zarobljeni u Kaniži, rekao: »Prav vam je, kaj ste iskali, to ste našli«, a time da je dao dokaz svog nelojalnog mišljenja. Zato ga 30. januara 1854. pozove na odgovornost ministar Taffe. Tomašić se temeljito opravdao.¹⁶¹

Može se bez pretjerivanja reći, da madžaroni nakon 1851, postaju personae gratae apsolutizma, što je već Josip Horvat vrlo ispravno ocijenio, pišući o tom razdoblju naše prošlosti: »U Hrvatskoj triumfiraju samo pristaše bivše magjarske stranke«.¹⁶² Njihova zvijezda zasjala je u tim danima opet jasno nad mračnim nebom Hrvatske. Dok mnogi prvaci naše napredne četrdesetosme odlaze u tamnicu ili u ilegalnost, Franjo Josip prima madžarone u svečane audijencije, kao prilikom svoje svadbe 1854.¹⁶³

Isti ljudi, koji su još pred par godina, kao »zakleti neprijatelji kralja i domovine«, kao »revolucionarci« i »kossuthovci« bili zatvarani, sekvestrirani i gonjeni, postaju oslonac Francjozefinske reakcije. U tom položaju oni se spremaju da obnove svoju stranku, što će im poslije sabora od 1861. i uspjeti. Pod imenom »unionista«, oni će se nekoliko godina kasnije pojaviti kao protagonisti na političkoj pozornici, sklapajući pod vodstvom ovdje mnogo spominjanog Levina Raucha poznatu »Nagodbu«.

¹⁶¹ E. Laszowski »Porodica Tomašića« Zagreb, 1910., str. 27.

¹⁶² Josip Horvat: »Politička povijest Hrvatske«, Zagreb, 1936, str. 206.

¹⁶³ »Une brillante députation croate suivit le ban à Vienne pour féliciter leurs majestés. Les membres en furent les évêques Ožegović et Strossmayer, Ioanović et Kragujevac du rite grec non uni, les magnats, le prince Philipp Batthyány, les comtes Nicolas Szécsen, Pierre Pejačević, Otto Sermage, Antoine Szécsen, Antoine Khuen, les barons Gustav Prandau, Ernest Kellersperg, en sa qualité de comte suprême du comté de Fiume, Rodolphe Bedeković, les messieurs Nicolas de Bužan, Edouard de Jellačić, Ferdinand d'Inkey, Charles de Pasztori, Emmerik de Kuković, Koloman de Bedeković, Joseph de Briglević, Ambroz de Vranicany, puis Jules Stanković, Nicolas de Mikšić, Metel d'Ožegović, Herman de Bužan, Joseph de Bunyevac, Jean de Daubachy, et Jean Kamauf, Jean Obradović, Edouard Méder, Bartol de Smaić, Iginio Scarpa, Michel Musselin, Alois Schmidt, Cordašić, Zimmer, Nešković (Neustaedter. cit. dj. II. str. 384.)

POSTUPAK KOD PODJELJIVANJA URBARIJALNE NAKNADE*

Na kraju, potrebno je osvrnuti se ukratko na postupak, kojem su bili podvrgnuti emigranti kod podjeljivanja urbarijalne naknade, što će pridonijeti, da se konačno upotpuni slika o njihovoj ulozi.

Nakon ukinuća kmetstva 1848 g. država se obavezala, da će dati svakom pogođenom vlastelinu određenu naknadu za izgubljena urbarijalna podavanja. Da bi se ustanovilo, koju sumu treba država u tu svrhu odvojiti, Jelačić je dao naređenje svim upraviteljima županija, odnosno kotarskim sucima (u tadašnjih 6 županija postojao je 61 kotar), da do konca 1849 sastave popis svih urbarijalnih selišta i želirskih kuća na području Hrvatske i Slavonije. Formular, koji je u tu svrhu bio razaslan kotarskim sucima, dijelio je sva vlastelinstva u četiri kategorije: 1) komorska i fiskalna dobra, 2) dobra, koja spadaju u religijski i naukovni fond, te na druga javno-pravna tijela, 3) dušmanska dobra, koja su stavljena ili bi ih trebalo staviti pod sekvestar i 4) dobra, koja spadaju na ostale posjednike.

To je bilo učinjeno, jer se za vlastelinstva iz prve rubrike nije davala nikakva naknada, dok za ona iz druge rubrike tada nije još bilo jasno, na kakav će se način izgubljene urbarijalne daće nadoknaditi. Za vlasteline, koji su klasificirani u četvrtu rubriku, bila je određena puna naknada. Oni su, uostalom, sačinjavali ogromnu većinu. U treću, međutim, rubriku spadali su oni vlastelini, kojih su se imanja nalazila pod sekvestrom. Prilikom popisa, koji su kotarski suci proveli, oni su stavljeni u rubriku dušmana, s namjerom, da im se oduzme pravo na svaku naknadu. Ta rubrika, ispravljena i popunjena »Opazkama« bana Jelačića, koje su unosile u nju i one »dušmane«, koje kotarski suci i upravitelji županija nisu takvima smatrali, sadržavala je slijedeće vlasteline i njihova vlastelinstva: (vidi tabelu na 102 i 103 strani).

To, što je na popisu svega četrnaest »dušmana«, ne smije nas začuditi. Od 140 emigranata (doduše, neke su osobe spadale zajedno, u isto domaćinstvo) sekvestrirano je oko 45 vlasnika ili domaćinstava.¹⁶⁴ Od

* Podaci za ovo poglavlje uzeti su iz akata »Razgodbenog povjerenstva«, formiranog 1849 za likvidaciju urbarijalnih odnosa. Kako ta arhivska građa, koja spada u okvir Državnog arhiva u Zagrebu, još nije sređena, nije bilo moguće navesti ni signature pojedinih spisa.

¹⁶⁴ Nakon predložene tabele o postupku s urbarijalnom naknadom možemo dati zaokruženu sliku sekvestriranih emigranata po županijama, s time, da jednu osobu, ako se javlja u više županija, brojimo samo u jednoj, uglavnom u zagrebačkoj. Prema tome bilo je u županiji zagrebačkoj — 29, varaždinskoj — 4, požeškoj 1, virovitičkoj — 7 i u srijemskoj — 4 sekvestrirana emigranta.

tih 45 sekvestriranih nisu, naravno, svi bili bivši feudalni posjednici: nekima, koji su to i bili pod konac 1849, ili je već ukinut sekvestar, ili su bili na najboljem putu, da im bude ukinut.¹⁶⁵

No, premda su se sva četrnaestorica našla u popisu u istoj rubrici, među njima je postojala razlika. Samo onima, koji su bili osuđeni zbog sudjelovanja u ustanku, bio je konfisciran imetak^{165a} dok su svi drugi podlijegali purifikacionom postupku.

Osuđeni su bili slijedeći vlastelini sa dušmanske rubrike: Ljudevit grof Batthyány, Kazimir grof Batthyány, Leopold grof Nadasdy, Antun Danijel pl. Josipović. Oni su izgubili svako pravo na naknadu i o njima kasniji spisi »Razgodbenog povjerenstva« više ne govore.

Vrijedna je pažnje činjenica, da su braća Batthyány, dvojica među najistaknutijim sudionicima mađžarskog pokreta, bili krupni feudalni posjednici u Hrvatskoj.¹⁶⁶ Kao što smo vidjeli, njihova imanja predana su u ruke njihovih familija.

Što se tiče Nadasdya, u upotrebljenoj arhivskoj građi nije bilo moguće pronaći daljnje podatke, čak ni o tome kako se zvalo njegovo imanje; to isto vrijedi i za imanja Ljudevita Batthyánya, jer popis kotarskih sudaca ne sadrži imena ovih vlastelinstava, a kako bijahu osuđeni, ne spominju se ni kasnije.

Sasvim je poseban slučaj Josipovića. On je osuđen i imetak bi mu, prema tome, trebao biti konfisciran. Međutim, u zapisniku »Isplativnog odbora« od 20. I. 1852 nalazimo: »da je stečaj protiv rečenih imanjah kao bivšeg imućstva Daniela Josipovića sudbeno ukinut, i cjeli imetak njegov njegovoj supruzi Antonii Josipović dopitan, priziv proti tome po Stjepanu Josipoviću postavljen opozvat, i usljed toga osuda istog sudišta overšena, te cjeli imetak Antonii Josipović izručen. Na temelju indi službenog ovog ubavještenja odlučio je odbor ovaj moliteljci Antonii Josipovićevoj usljed viševerstnih njezinih molbenicah ... predplatu od njezine, pravo vlasništvo začínjajućih dobara Jalkovec, Bela, Jakovlje i Kurilovec naknadu urbarsku, i to tako priašnju kao i sadanju opredjeljiti. Prie pak, nego li bi odbor ovaj to učinio, uzeo je na novo u pretresivanje dopis ovdašnjeg zemalj. financialnog ravnateljstva ... kojim se traži, da se od one svote, koja će se u ime

¹⁶⁵ Vidi notu 168.

^{165a} Vidi str. 71.

¹⁶⁶ Obitelj Batthyány (kod nas: Ljudevit, Kazimir, Gustav i Filip) imala je u Hrvatskoj prostrana imanja, kao Ozalj, Brod, Ludbreg, Pribić i još neka manja s preko 830 urbarijalnih selišta, što bi otprilike iznosilo oko 16.600 jutara, ne računajući alodijalnu zemlju i ogromne komplekse šuma.

Br	Županija	Kotar	Vlastelin	Vlastelinstva	Selišta	$\frac{\text{H}}{\text{N}}$	Primjedbe
1	V. rovitička	Osječki	Ivan Capistran Adamović	Čepin-Erdut	121 15/32	85	
2	Varaždinska	Varaždinsko- Toplički	Ljudevit grof Batthyány		27 2/8	1	
		Belski			3 6/8	—	
		Vinički			51 3/32	—	
3	Zagrebačka	Ribnički	Kazimir grof Batthyány	Ozalj	133 5/8	26	Ova vlastelinstva bila su zapravo dvostruko veća, jer su se nalazila u suvlasništvu Kazimira i Gustava Batthyányja. Mi navodimo samo Kazimirovu polovicu.
		Bosiljevački		Grobnik	4 9/16	—	
		Okružje Gorsko		Brod	90 11/16	44	
4	Varaždinska	Krapinsko- toplički	Josip Briglević	Malo Trgovište Lipnica Dubrovčak	85	—	
5	Srijemska	Iločki	Marija grofica Brunsvik		74 6/8	381	
6	Zagrebačka	Krapinsko- Toplički	Dominik Dominić	Tomaševac	15 2/8	26	Dominik Dominić imao je još imanje Zadravec 2 4/8 selišta i 2 želira u Varaždinskoj županiji, ali ono se nigdje ne spominje kao dušmansko.
		Samoborski		Kalinovca	8 2/8	—	

7	Varaždinska	Ivan Nepomuk grof Erdődy	Varaždinsko- Toplički	Varaždin	38 7/8	5
	Križevačka					
8	Požčska	Ladislav Janković	Kutinski	Kutina	42	—
	Virovitička			Vučinski	Terezovac	144
9	Varaždinska	Antun Danijel pl. Josipović	Belski	Jalkovec i Bela	49 2/8	—
	Zagrebačka			Stubički	Jakovlje	33 6/8
10	Zagrebačka	Leopold grof Nadasdy	Pokupski	Kurilovec	2 1/8	—
	Zagrebačka			Čički	—	40 5/8
11	Virovitička	Ladislav st. grof Pejačević	Nasički	Podgorač	20 5/8	6
12	Varaždinska	Rozalija Čertan ud. pl. Sellei	Donjo- Medimurski	Donji Pustakovec	5 5/8	—
13	Zagrebačka	Ivan Nepomuk Štivalić	Jastrebarski	Zdenčina	7 4/8	—
14	Zagrebački	Barun. Dominika Ulchtritz rođ. grofica Amadé	Čički	Černkovec	36 7/8	—
Ukupno . . .					1175 55/64	598

Imanje je bilo dvostruko veće, na drugoj polovici bio je vlasnik Stjepan Janković.

To je samo jedna četvrtina imanja, vlasnik ostalih tri četvrtine bio je Ladislav ml. Pejačević.

navedene predplate moliteljici opredjeljiti, uztegnu oni 3000 for. sr. koje je suprug njezin Anton Josipović god. 1848. u Ugarskoj iz erarialnog blaga predplatno primio, i ovi novci za naknadu erara priderže«.

Josipović je naime još 23. IV. 1848 čitav imetak prenio na svoju ženu.¹⁶⁷ Na osnovi toga, ona je tražila od ministarstva pravosuđa, da se ukine sekvestar i da joj se imetak uruči, o čemu Bansko vijeće 20. III. 1850 izvještava županiju. Kasnije je nad imetkom otvoren stečaj (u Varaždinu 8. IV. 1850.), no Josipovička se čini se, s vjerovnicima uspjela nagoditi. U svakom slučaju, imetak joj je dosta rano vraćen.

Ostalih deset vlastelina podvrglo se »purifikaciji«, o čemu je izdavao uvjerenje podžupan nadležne županije. Takvo svjedočanstvo morali su svojoj molbi za naknadu priložiti i svi ostali vlastelini, i ono je bilo njen bitan uvjet. Niti jedan vlastelin, bio on tko mu drago, nije mogao bez takve svjedodžbe, koja potsjeća na opisani »revers« iz 1848. dobiti naknadu za izgubljena urbarijalna selišta.

Budući da u spisima Razgodbenog povjerenstva postoje mnogi primjerci spomenutih svjedodžbi, navest ćemo jedan: »Prenavedenom svedočanstvu jedino pridajem, da gore imenovana gospođa Ljubica ud. Čegel u nikakvu sa magjarskom bunom skopčanu krivnju upletena ne bijaše, dakle za gore naznačeno $\frac{5}{8}$ izgubito selište naknadu tražiti pravo imade. U Zagrebu dne 29. kolovoza 1850. — Skender Kralj, podžupan županije zagrebačke.«

Da osumnjičenim vlastelinima iz »dušmanske rubrike« nije bilo baš teško nabaviti takvu svjedodžbu, potvrđuje slučaj Ivana Kap. Adamovića, o kojem već citirani zapisnik iz g. 1850 kaže: »... Iz uzroka što g. Pavla Beloševića podžupana Županije Virovitičke o vernosti prositelja prema vladajućoj kući glaseća (t. j. svjedodžba V. K.) nije izverstna, službeno poziva se prenapomenuti g. podžupan, da pozitivno svoje izvestje o prerečenoj okolnosti amo podnese. — obustavljajući do toga doznačenje predplate.« Ali malo dalje: »Podnešeno je ... svedočanstvo verhu toga da Ivan Kapistran Adamović nespada pod točku 4. dotične vis. naredbe, kojom je isključenje dotičnih vlastelina od predplate naznačeno. Budući da su po tom sva potrebna za predplatu svedočanstva podnešena, za to se prositelju ... obustavljena predplata time sada doznačuje.«

Slučajevi onih, kojima podžupan nije nikako htio izdati svjedočanstvo o nekrivnji, upućivani su na postupak banskoj vladi, kao što

¹⁶⁷ Emil Laszowski »Povijest plem. općine Turopolje«, Zagreb, 1910, str. 224

je to bilo na pr. s barunicom Uichtritz, o kojoj u istom zapisniku stoji: »... čim bi po dotičnom podžupanu zasvedočeno bilo, da se je rečena prositeljica izvan Domovine bavila, te tako znati se nemože je li pod točku ministerialnu 4. izdanih glede predplate naredbah spada ili ne, iz toga joj se za oprošenih 36⁷/₈ sesiah urb. predplata za sada doznačiti nemože, — to tim manje, jerbo se je glasilo, da je u magjarsku bunu upletena bila, već je izplatiteljni odbor odlučio, da se molbenica sa svojimi prilozi svjetlom Banu podnjeti, i on pokorno zamoliti imade: da svojim putem rješiti izvoli, jeli se gori rečenoj prositeljici predplata doznačiti može ili ne.« Kasnije nalazimo, da je banska vlada ovaj slučaj riješila povoljno.

Taj su purifikacioni postupak s uspjehom prošli svi neosuđeni feudalci, koji su 1849 stavljeni u rubriku sekvestriranih dušmana. Njihova imanja, ukoliko su bila stavljena pod sekvestar, vraćena su im i oni su dobili puno pravo na naknadu za izgubljena urbarijalna podavanja.

To se ne može sa sigurnošću ustvrditi jedino za groficu Brunsvik. Njezino se imanje nalazilo u kotaru Ilok, a taj je kotar spadao među ona četiri istočna kotara županije srijemske, koja su 1848 pripojena novostvorenoj Vojvodini. Zbog toga se o njoj u kasnijim spisima ništa ne govori, te se čak nije moglo ustanoviti, kako se to njezino imanje nazivalo.

Time, međutim, nije bilo sve završeno. Postojali su također vlastelini, koji nisu stavljeni u popise kotarskin sudaca, niti u banske »Opazke« kao dušmani,¹⁶⁸ ali im podžupani ipak nisu htjeli izdati svjedočanstvo o lojalnosti za vrijeme madžarskog ustanka.

Jedan od takvih bio je Mirko Bušić, vlastelin orlevački, zatim Amalija Pavleković, rođena Berković, vlasnica imanja Bukevie, za koju se u zapisniku kaže, da je »u vreme rečene bune po svojoj dotičnoj oblasti sredstvom edikta u domovinu pozvana bila, ipak se na poziv taj povratila nije«. Sličan je slučaj bio i s Aurelom Kuševićem, suvlasnikom imanja Opatija u Zagrebačkoj županiji. — No. Bušiću je kasnije podžupan izdao traženo svjedočanstvo o nekrivnji, dok je molbe Pavlekovićeve i Kuševića riješila banska vlada također pozitivno.

Naročiti je postupak bio glede grofice Amalije udove Drašković. Citiramo iz zapisnika g. 1850: »Buduć da se u svedočbi podžupana o

¹⁶⁸ Zanimljivo je, da mnogi sekvestrirani emigranti-vlastelini nisu stavljeni u dušmansku rubriku — Pavleković, Kušević, Drašković, Kos, Matačić, Bedeković — što se može tumačiti jedino situacijom nastalom koncem 1849, koja je, kao što smo izložili, tražila njihovu rehabilitaciju.

upletenju u magj. buni glede Amalie udove Drašković ništa nenapominje, a obće poznato je, da je Teodor Drašković kao buntovnički poslanik u Švajcarsku poslan bio, i premda po ediktu dotične oblasti svoje županije naime zagrebačke natrag u domovinu pozvan nije se povratio, već u Švajcarskoj ostavši i tamo umro je, za to Odbor ovaj polag smisla točke 4. dotične ministarske naredbe na stran grofice Amalie Draškovićeve dotičnu predplatu doznačiti nemože, već odlučuje: da se ovo obstojateljstvo obširno svijetlome banu predloži za shodno svojim načinom rješenje toga pitanja, da li se uslijed ovih gore navedenih ipak Amalii grofici Drašković kao Opskrbiteljici svoje djetce napomenuta predplata dozvoliti može.« Kasnije nalazimo slijedeći pasus u istom zapisniku: »Preduzet je dopis vis. banske vlade, kojim ova priobćuje u prepisu vis. pečiteljsku naredbu, kojom se dozvoljava predplata od urb. naknade grofici udovi Amaliji Draškovićevoj od imanja Božjakovina pripadajuća.«

Na koncu, moramo još spomenuti, da je za sudjelovanje u mađarskom ustanku bio osumnjičen i grof Ferdinand Pejačević. Dokaz za to nalazimo u spomenutim »Opazkama«: »O uspjehu iztraživanja proti Gospoštii našičkoj poradi kundakov Magjarom prodanih, po banskom Veću odredjenoga, savisit će, jeli se ima vlastelinu iste Gospoštie preplata dati ili ne.« Ali, ime Ferdinanda Pejačevića ne nalazi se u dušmanskoj rubrici, ni u popisu kotarskih sudaca, koji je ispravljen na osnovi »Opazaka«, što vjerojatno znači, da se već na početku uspio purificirati. To više je to sigurno, što prema zapisnicima vidimo, da je imanje Našice imalo pravo na pretplatu.

Kao i kod ostalih naprijed izloženih postupaka, na pr. u pogledu sekvestracije imetka ili povratka iz emigracije ili suđenja, vidjeli smo i ovdje, da su se represalije, ispočetka naširoko zasnovane, jednostavno rasplinule. Prema tome, ni ovom posljednjom u nizu raznih izloženih mjera nije bio pogođen ni jedan jedini emigrant. Čak su i konfiscirani pojedinci, od kojih većina ne spada u naš pojam emigracije, doživjeli zadovoljštinu, da im je imetak vraćen rodbini, koja je onda, ukoliko se odnosilo na bivša feudalna dobra, primala urbarijalnu naknadu.

ZAKLJUČAK

Nakon svega izloženog nameće se pitanje, koje traži jasan i nedvo-smislen odgovor: kakva je bila uloga madžaronske emigracije, a po tome i madžaronske stranke i madžaronstva uopće u epohi četrdesetosme?

Podvlačimo madžaronske stranke i emigracije, budući smo mišljenja, da između ta dva pojma možemo staviti znak jednakosti, i to iz slijedećih razloga: Sve značajne i važnije ličnosti, koje se pojavljuju već kod osnivanja stranke g. 1841, koje sudjeluju na svim njenim političkim afirmacijama, bilo u Požunu, bilo kod županijskih restauracija ili Markovskih krvoprolića polaze. osim nekolicine, kompletno u emigraciju, počevši od Josipovića, pa preko grofova Erdödy-a, Sermage-a, baruna Raucha, do bečkog agenta Zerpaka. Tako se u popisu emigranata nalaze i sva imena, uz vrlo malo iznimaka, koja nalazimo u poznatoj satiri iz 1844 »Gluboko zdihtavanje žalostnih Turopoljcev na vekovitu spomen«. Možemo nadalje reći, da se sastav stranke u razdoblju od njenog osnivanja do 1848 nije bitno promijenio, što više, njena jezgra, a ovu je upravo sačinjavala emigracija, ostala je nepromijenjena.

Doduše, u zemlji, s jedne strane, ostaju mnogi članovi stranke, a s druge strane pojavljuje se izvjestan broj raznih simpatizera madžarskog ustanka. No, to ne mijenja ništa na stvari. Članovi Hrvatsko-ugarske stranke, koji nisu emigrirali, predstavljaju kolebljivi i neizdiferenciran partijski kadar, koji se u kritičnom času nije osjetio ugroženim, jer za protivnika nije nikad ni predstavljao osobitu opasnost. Svi ti madžaroni ili pristupaju narodnjacima ili, potpisavši t. zv. revers, žive na svojim dobrima najmirnijim životom. Oni se dakle ne mogu smatrati nosiocima stranačko-političkog života ni u prošlosti, a još manje kritičnih dana četrdesetosme.

Što se tiče ostalih simpatizera madžarskog ustanka u Hrvatskoj, koji se rekrutiraju mahom od neplemića, većinom stranog porijekla, i koji manje više propagiraju madžarsku stvar, njih opet ne možemo uvrstiti među pripadnike Hrvatsko-ugarske stranke, i to zbog toga, što nisu imali s njome nikakve, ni organizacione, ni programatske veze. Svi ti obrtnici, apotekari, trgovci, gostioničari, liječnici i kalfe, koji četrdesetosme, nošeni demokratskim i plebejskim instiktima, viču »eljen«, opojeni Kossuthovim liberalizmom i opozicionarstvom, imali su s plemićkom, u svojoj bili konzervativnom. Hrvatsko-ugarskom strankom vrlo malo zajedničkog.

Prema tome, možemo ponoviti, da je mađaronska stranka ušla u godinu 1848 nepromijenjena sastava, i da ju je u tom razdoblju predstavljala upravo emigracija.

Dakle, ostaje pitanje, da li je ta stranka, odnosno njen bitan dio četrdesetosmaška emigracija, odigrala pozitivnu ulogu ili nije, drugim riječima, da li je i u čemu doprinijela europskoj revoluciji, i da li je i u čemu doprinijela borbi svoga naroda za nezavisnost?

Da bi se odgovorilo na to središnje pitanje, potrebno je postaviti nekoliko međupitanja, čijim rješenjem će se traženi odgovor nadati sam po sebi.

Klasno-politički sastav emigracije

Ako stranka nije drugo nego odraz ekonomskog položaja svojih nosilaca, dakle politička i ideološka nadgradnja nad određenom ekonomskom bazom, ako je ona, prema tome, strogo klasno uvjetovana, treba u prvom redu pronaći ekonomske i klasne korijene Hrvatsko-ugarske stranke, a potom i emigracije. Treba odmah naglasiti, da takva analiza tadašnje Hrvatske, ekonomski vrlo zaostale i podvrgnute najrazličitijim utjecajima, znači težak zadatak. R. Bićanić, pišući o industrijskoj revoluciji u Hrvatskoj, jasno je uočio tu teškoću: »Naprotiv vidimo, da se u svakoj od političkih stranaka — i mađarskoj, i ilirskoj narodnoj — nalaze zastupani interesi raznih grupa. To je razumljivo u Hrvatskoj, na prelasku iz feudalizma u kapitalizam, izmiješanoj i klasno neizdiferenciranoj s mnogo prelaznih oblika i međuskupina, gdje političke stranke i struje zastupaju saveze različitih klasnih elemenata.«¹⁶⁹

Još reliefnija će postati izložena situacija, ako se sjetimo riječi Rakovca, koje je on 21. X. 1843 zabilježio u svoj »Dnevnik«: »Pri požeškoj kongregaciji odlikovao se je također Saračević, brat onoga Saračevića, koj je jedan od glavnih puntarah prostoga plemstva u varmedji Zagrebačkoj. Dakle jedan brat branitelj narodnosti i municipalnosti, drugi pako brat narušitelj istih. Nu to nije ništa novoga, vidimo to isto u sadašnje doba kod više obitelji u Hrvatskoj i Slavoniji, gde brat proti bratu, otac proti sinu i naopako i t. d. vojuju. Tako na primjer obitelj Ožegovićah, Draškovićah, Oršićah i t. d.«¹⁷⁰

¹⁶⁹ Rudolf Bićanić: »Industrijska revolucija u Hrvatskoj i godina 1848« Histo-rijski zbornik god. 1. 1948, str. 94.

¹⁷⁰ Dragutin Rakovac »Dnevnik«, Zagreb, 1922., str. 7.

Kod takvog je stanja stvari o nekoj oštroj klasnoj grupaciji (ispustivši pri tome, naravno, iz vida seljaštvo) teško govoriti. Ta, u to vrijeme u političkom životu Hrvatske, kao i Madžarske, pored intelektualnog sloja još malobrojnog građanstva sudjeluju pretežno plemići. Ipak, uza sva odstupanja i ulomljavanja možemo grosso modo nazrijeti djelovanje spomenutog društvenog zakona i u političkim formacijama tadašnje Hrvatske, te u njihovu krilu otkriti dominantne elemente.

Već je Neustaedter u svome, ovdje citiranom djelu, na nekoliko mjesta istakao, da je madžaronska stranka sastavljena uglavnom od plemića, štaviše, da u njoj prevladavaju aristokrati, suprotstavljajući je tako Narodnoj, odnosno Ilirskoj stranci. Nema sumnje, da u ovoj priličnu riječ imaju intelektualci, literati t. j. njeno lijevo krilo, što dolazi osobito do izražaja tek za vrijeme četrdesetosme, iako je očigledno još od samog formiranja obiju stranaka. Šišić, govoreći o sviibanjskoj restauraciji Zagrebačke županije 1845, navodi ovaj značajan podatak: »Inteligenata pak bilo je među magjaronima oko četrdeset, dok ih je narodna stranka brojila preko dvjesta.«¹⁷¹

Međutim, još je značajnije, da su sami madžaroni gledali na Ilirce kao na plebejce, kao na stranku, oko koje se jate ljudi sumnjive egzistencije, o čemu nam povjerljivi izvještaj Eduarda Zerpaka od 24. II. 1841 pruža rječiti dokaz. On naime, govoreći o Gajevoj djelatnosti, navodi slijedeće: »selegit vero sibi iuventutem scholasticam, Graecos non uniti ritus, ignobiles studia terminantes et aut advocatos agentes, aut secus miseros, velut nullo certo vitae medio gaudentes, tandem statum ecclesiasticum, et in hos praefereuter agere coepit.«¹⁷²

Podaci, koje smo uspjeli prikupiti o emigraciji, sliku društvene strukture madžaronske stranke, kakvu rišu navedeni citati, nipošto ne čine bljeđom.

Preko dvije trećine svih službeno registriranih emigranata je plemićkog porijekla; među njima se nalazi velik broj pripadnika najviše hrvatske aristokracije, kao što su grofovi Erdödy, Pejačević, Oršić, Drašković, Sermage, Keglević, baruni Rauch, Prandau, Jellačić i drugi pripadnici uglednog plemstva.

Četrdeset i tri emigranta-plemića su bivši feudalni zemljoposjednici, te im je kao takvima, Razgodbeno povjerenstvo odredilo naknadu

¹⁷¹ Ferdo Šišić: »Hrvatska povijest, Treći dio. Od godine 1790 do godine 1847.« Zagreb, 1913, str. 401.

¹⁷² Miskolczy Gyula: »A Horvát Kérdés Története es irományai a rendi állam korában« I, Budapest, 1927, str. 595.

za izgubljena kmetska podavanja. Veličina njihovih urbarijalnih posjeda bila je različita, od Prandaua, koji je posjedovao 1732 urb. selišta i 367 želira i bio najbogatiji zemljoposjednik u Hrvatskoj do plemića s jednim urb. selištem, kakav je bio Stjepan Kos. Ali uzevši prosječno, veličina njihovih posjeda je znatna i najveći dio tih emigranata posjedovao je preko 50 urb. selišta, te se prema tome mogao ubrajati među krupnije vlasteline.

Slobodne profesije nisu bile suviše brojno zastupane među emigracijom: desetak advokata, pet liječnika, jedan ljekarnik, dva zemljomjera, osim toga tri svećenika. Osobito je značajna činjenica, da od trgovaca, i privrednih poduzetnika uopće nema niti jednog među emigrantima, a od obrtnika — samo jedan postolar.

Najveći dio emigranata — to su državni činovnici: kotarski suci, županijski prisjednici, bilježnici, podžupani, župani i jedan protonotar. Dakle, što se tiče ekonomske baze emigranata, ako izuzmemo vlasteline, od kojih su također mnogi bili u državnoj službi, vidimo, da je ona bila nerazdvojno povezana s državnim častima. Na njih, koji su u isto vrijeme u velikoj većini i plemići i državni službenici, može se vrlo dobro protegnuti karakteristika, kojom je Moyzes opisao Beču cijelu stranku:

»To su stranom rođeni Magjari, stranom potomci magjarskih roditelja, stranom opet takovi ljudi, koji su po magjarskim školama usvojili ultramagjarske principe, a stranom opet takovi, koji drže, da se samo u slozi s mnogobrojnim magjarskim plemstvom mogu u kreposti održati plemićka privilegija, ali ima još i takovih ljudi, koji se nadaju, da će kroz Magjare što godj postići, te koje vode isključivo lični interesi.«^{173, 174}

Prema tome u sastavu emigracije očevidan je nedostatak onih snaga, koje su trebale biti osnovna poluga u jednoj buržoasko-demokratskoj revoluciji, što je bila tendencija mađarskog ustanka od 1848/49. Buržoazije među emigracijom gotovo nema, buržoazije, koja živi od proizvodnje ili prometa robe, što je njeno osnovno zanimanje. — slobodnih profesija vrlo malo, a sve ostalo su feudalni vlastelini i činovnici, kojih egzistencija ovisi u mnogom od datog režima.

¹⁷³ Ferdo Šišić: Citirano djelo, str. 244.

¹⁷⁴ Na sličan način piše i V. Bogdanov o mađarizaciji, koja se poslije tridesetih godina počela naglo širiti u Hrvatskoj: »Njeni nosioci bili su neki hrvatski velikaši, zatim visoki činovnici, režimski ljudi, koji su — u želji da i dalje ostanu na svojim visokim mjestima — stali utirati put prodiranju mađarskoga jezika u hrvatsko društvo i u hrvatske škole.« (Vaso Bogdanov »Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848/49.« Zagreb, 1949, str. 49.)

Naravno, takva se ekonomska struktura morala odraziti i na nadgradnju, na politički program stranke i na postupke njenih nosilaca. Njihovo predano služenje mađžarskom ekspanzionizmu Šišić poistovjećuje s političkim programom stranke: »I odista, politički su ciljevi ovih plemića išli zatim, da se u prvom redu odstrani mađžarskim težnjama toliko protivno, a i opasno ime ilirsko, kao tobože u korist i na spas »horvatskoga«, nadalje, da se izbací nova ortografija zajedno s »vlaškom« štokavštinom u korist kajkavštine te konačno, da se »Horvati« što tješnje prislone i pridruže Mađžarima u jednu jedinstvenu mađžarsku političku državu, da poprime jezik mađžarski, ne samo kao službeni, već i kao obukovni u školama, a na požunski sabor da bi svaka od triju hrvatskih županija (zagrebačka, varaždinska i križevačka) izravno slala po dva zastupnika, onako kako to čine slavonske i ugarske. Prema tome dakle, ova je skupina plemića (da li svijesno ili nesvijesno danas je sasvim sporedno pitanje), zapravo išla u krajnim konsekvencijama svojih političkih težnja za potpunom propašću hrvatske municipalne samostalnosti, te za mađžarizacijom svoga naroda, jer to su samo mogle da budu posljedice odstranjenja onih razlika, što su postojale od vjekova između Hrvata i Mađžara u političkom i javnom životu.«¹⁷⁵

Jasno je, da se takav politički program — podvrgavanje svoga naroda tuđem, jačem narodu — nije dao braniti ni demokratskim ni liberalnim idejama, a naročito ne idejom narodnosti, koja je u to vrijeme već pobjedonosno obuhvatila cijelu Europu. Radi toga dolazi nužno do posvećivanja tradicija i starinskih ustavnih forma, do straha od promjena, koje je donosila dinamika narodnog života, dolazi neumitno do konzervativizma. Taj momenat konzervativnosti mađžaronske stranke plastično je opisao Khuen-Hedervary, hrvatski ban, u jednom saborskom govoru, no on mu, dakako, jer i sam jedan od najizrazitijih predstavnika mađžaronskog mentaliteta, ne vidi dubljeg uzroka.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Ferdo Šišić Citirano djelo, str. 242.

¹⁷⁶ »Dokle god smo imali jedan jezik, bili smo posve složni i nije bilo nikakvih neprilika. No kad je među nas banula ova posve nova ideja (ideja narodnosti), morao je s njom računati narod pa tako i naš, koji stoji na stanovištu: ja hoću, da se na svojoj vlastitoj podlozi razvijam i živim. U isto vrijeme, doprla je do nas i druga ideja, ideja demokratska. Obje ove ideje prigrlila je jedna hrvatska stranka, koja je par excellence zastupala narodnosno demokratsko stanovište t. z. ilirska stranka. Druga stranka koja se je onda zvala »mađžaronska« stranka i koja je mnogo držala do historičkog razvoja, branila je starinu, mislila je, da ono, što je valjalo tolika stoljeća, ne treba na onako laku ruku odbaciti. Stanovište svake od tih stranaka, bilo je opravdano, i jedna i druga mislila je patriotično i imala mo-

Ako rezimiramo izloženo, mogli bismo reći, da je Hrvatsko-ugarska stranka, a prema tome i emigracija, bila jače prožeta konzervativnim, feudalno-aristokratskim elementima od Ilirske, kasnije Narodne stranke. Možemo ustvrditi, da je ona bila »desnija« od ove posljednje.

Ali, značilo bi pojednostaviti stvar, kad se ne bi uočile razlike i strujanja, koja postoje unutar svake grupacije. Nema sumnje, da i u mađaronskoj, kao i u Narodnoj stranci, postoji desno i lijevo krilo.

Pored plemićke većine vidimo na jednoj strani grupu aristokrata, a na drugoj pripadnike građanstva. Osim građanstva lijevo je krilo sačinjavalo i seljačko plemstvo pod rukovodstvom Josipovića, čija protivaristokratska, demagoška isprisanja su poznata. No najjasnije je ta podjela došla do izraza baš prilikom emigriranja, očitujući se u markantnoj pojavi cijepanja emigracije u dvije grupe, na austrijsku i mađarsku.

Tko ide u Austriju? U prvom redu ljudi, koji ne žele, da na njihov glas kralju odanih podanika padne i najmanja sumnja. To su bivši (I. Nep. Erdödy — veliki župan varaždinski i gubernator riječki; Nikola Mikšić — protonotar i c. k. savjetnik) ili budući (L. Rauch — hrvatski ban) visoki činovnici, kojima je karijera jedini movens. To su velikaši i bogati vlastelini (Rikard Jellačić, Kol. Bedeković, Dragutin Prandau,

menata, na koje se je svom dušom i svim srcem pozivala, a ipak bijaše među njima razlika, jer su obje imale mane, radi kojih je između njih nastao onda neizbježiv sukob. Čuvstvo za staru vezu s Ugarskom, koju je branila t. zv. mađaronska stranka, bilo je tako jako, da je ona druga stranka, koja je disala ovim duhom i htjela stvoriti nov jedan pojam quasi novi teritorij, uvidivši, da ne će moći uspjeti svojim imenom u narodu proti velevažnim historičkim faktorom, stvorila si na temelju svojih ideala novu faktičnu grupu pod imenom Ilirija. Ovako je mislila oboriti staru vezu s Ugarskom, koja bješe na putu razvoju narodnog ideala. Kad su to vidjeli stari rodoljubi, ljudi poštenjaci iz prvih vremena, pobojali su se za budućnost naroda, pak su se dali svom silom na to, da obrane staro stanje. Glavni im je oslon bio stara sveza, a držeći se nje ujedno su se držali staroga aristokratskog uredjenja. Tako su došli u protimbu s demokratskim duhom, a s druge strane i nehotice s narodnim težnjama.

Zašto? Samo zato, jer su se bojali, da bi, ako bi iz tih novih fantasmagoričkih skupina nastala nova država, koja bi našla izraz u obliku ilirizma, moglo dospjeti u pogibelj ono, što im je srcu priraslo. Oni su se svemu tomu protivili, što je po njihovu mišljenju može biti dobro bilo, ali je moglo cijeli opstanak naroda porušiti. Mana ilirske stranke bila je, da je ona, idući za pravim i dobrim ciljem, ujedno stvorila takova sredstva, koja nisu bila zdrava.

Krivo je bilo širiti ove neke neopredjeljene grupe napram postojećima, a zdravo je bilo to, što su Ilirci išli pravcem svijetskoga mišljenja, koje je sve postavljalo na narodni temelj, kao što je i to bilo zdravo, što su išli putem demokratskim. T. zv. mađaroni pako mislili su zdravo, kad su se držali staroga ustava, koji im je osiguravao opstanak, a pogriješili su, kad su se protivili demokratskoj struji i u većoj mjeri razvitku narodnih ciljeva. Dakle je i jedna i druga stranka imala svojih vrлина i mana.« (Martin Polić: »Ban Dragutin grof Khuen Hederovary i njegovo doba«, Zagreb, str. 125.)

Wilh. Oršić), kojima je glavna briga, da oluja što prije prođe, kako bi opet mogli nesmetano uživati, što su posjedovali. To su pravi konzervativci, i austrijska policija vrlo dobro zna, zašto im prilikom vraćanja izdaje svjedodžbe o besprijekornom ponašanju.

U Madžarsku odlaze građani i niže plemstvo (bila su i tri četiri velikaša, od kojih je Teodor Drašković umro u Švicarskoj, dok se Dionys Sermage i Antun Erdödy vraćaju već u ljetnim mjesecima 1848 g.), koje nastoji, da se kako tako snađe u madžarskom ustanku.

Da je među emigrantima uopće, a također i među onima, koji su otišli u Madžarsku, postojala razlika, dokazuje činjenica, koja je jamačno čitaocu pala u oči, da se, naime, u popisima emigranata u raznim naredbama ne javljaju uvijek ista imena, nego da se ti popisi uvelike među sobom razlikuju. To dolazi odatle, što se razne mjere nisu mogle uvijek primjenjivati na sve emigrante, budući da je između njih postojala određena politička razlika.¹⁷⁷

Međutim, te razlike, pa čak ni ona cijepanja u lijevo i desno krilo, ne mogu prikriti reakcionarnost Hrvatsko-ugarske stranke gledane u cjelini. To, štoviše, ne može prikriti ni madžaronska propaganda, koja se tokom četrdesetosme razmahala po našim selima, boreći se tobože za prava seljaka protiv ilirske gospode.¹⁷⁸

¹⁷⁷ S Hrvatsko-ugarskom strankom ne treba miješati pripadnike ili simpatizere madžarske konzervativne ili aristokratske stranke, kakvih je također bilo u Hrvatskoj. Jedan od takvih bio je vlastelin Julije Janković, kojeg je Jelačić 1849 imenovao upraviteljem Požeške županije. Ova županija je početkom te godine odredila, da Janković, kao sumnjiv, potpiše »revers«, jer da se nakon ožujških dana, kao član spomenute stranke, odrekao svoje podžupanske časti i povukao s političkog polja, ali da ga je madžarska vlada nakon kratkog vremena imenovala županom. Na županijski dopis od 16. II. 1849 kojim se traži odobrenje njene odluke, Banskog vijeće odgovara: »Gospodo! Proučili smo dopis vaš pod br. 89 u kojem nam razlažete one uzroke, radi kojih ste prisiljeni sada posle toliko vremena od primitoga naloga zahtevati zakletvu i revers od g. Julia Jankovića. Mi smo ove uzroke zrelo promatrali i zbilja ih za sasvim netemeljite našli, jer nije grijeh nikakov što je on k bivšoj konzervativnoj stranki spadao, dapače mu to na čast služi, nije grijeh također ako mu je služba od bivšeg magjarskog popečiteljstva ponuđena bila, pa on se na njoj zahvalio, a nije napokon ni ono nikakovim dokazom poduperto što velite, da prava puku podjeljena turobni okom gleda, i o upropastjenju narodnog jezika i uvedjenju nemačkoga radi. Iz tih dakle uzroka rješava se vlastelin Julio Janković od položaja zakletve i reversa tim većma, budući vi od njega položanje zakletve odmah početka zahtevali niste, odposle pako od kad se u vašem krugu nalazi, nikakova protunarodna i nezakonita postupanja njemu dokazati nemožete, nadalje isti banski povjerenik, Gospodin Josip Bunjik molbenicu rečenoga vlastelina Jankovića podupira. Na vašu pak dužnost spadat će da ako za zbilja o njegovoj narodnoj iskrenosti dvojite, da ga pozornim okom pratite, te svaki njegov protinarodni korak nama shodnih naredba radi odmah obznanite. U Zagrebu, 22. čujka 1849« — koncept (B. v. 2767/577 1849).

¹⁷⁸ Dragocjeni podaci o toj propagandi, sakupljeni prema arhivskoj građi u knjizi Aleksija Jelačića »Seljački pokret u Hrvatskoj i Slavoniji g. 1849«, Zagreb,

Pravo lice mađžarona pokazalo se u ožujku i aprilu 1848, kad Zagrebačka županija, s mađžaronima na vlasti, nije proglasila zakon požunskog sabora o ukinuću kmetstva, dok su to neke druge županije učinile, već se, štoviše, prijetila seljacima u slučaju napuštanja tlake.¹⁷⁹

Ali zašto se onda takva stranka veže uz jedan liberalni, a kasnije revolucionarni pokret, kakav je bio Kossuthov, i postaje njegova filijala u Hrvatskoj?

U spomenutoj činjenici sadržano je očito protivrjeđe, ali baš takvih je puna historija. Povijest nam pruža mnogo primjera, iz kojih se vidi, da jake zemlje, koje imaju tendenciju ekspanzije, u tom svom nastojanju ne biraju sredstva. One se po pravilu, da bi podvrgle drugu, slabiju i zaostalu zemlju, obraćaju na njene najkorumpiranije i najnatražnije elemente, koji — po logici stvari — imaju najmanje oslona

1925, govore dovoljno jasno, što je bio njen glavni cilj. Pisac na strani 90 spomenutog djela karakterizira ovu »revolucionarnu« djelatnost: »Razume se da su sve zgodne prilike za bunjenje naroda vešto umeli da iskoriste mađarski agenti i domaći mađaroni, kojim je pošto po to trebalo oboriti vladu bana Jelačića i onemogućiti hrvatsku nacionalnu akciju protiv Mađarske. Ovom prilikom umeli su mađarski agenti i mađaroni da naročito iskoriste nekakvu neodlučnost agrarne politike vladajuće Ilirske stranke, da upotrebe protiv nje davne greške nekih njenih predstavnika, hrvatskih zastupnika na zajedničkom saboru g. 1832—36, koji su se onda jako odupirali radikalnom rešenju urbarskog pitanja, koje je onda bilo predlagano od strane nekih mađarskih saborskih levičara.

Mađarsko-mađaronski agitatori prikazivali su prilike u Mađarskoj i politiku mađarske vlade kao naročito povoljne za seljake i time su vešto prenosili cjelokupnu borbu sa nacionalnog terena, malo razumljivog za posve nepismene i nacionalno nesvesne seljake, na lako pristupačan za njih socialni teren, predstavljajući bana i Ilire kao narodne dušmane.«

¹⁷⁹ »Ali »liberalna« gospoda zagrebačka nisu pokazala ni malo volje za brzo proglašenje požunskih zakona i zvanično ukidanje robote, koja u većem delu zagrebačke županije izgleda da je odmah prestala pošto seljaci nisu više išli na rad u korist vlastelinstava. Za upravljajuću stranku ove županije — mađaronsku — nije jamačno postojao ovaj razlog odbaciti zakone požunskog sabora i naredbu ugarskog ministarstva (»popečiteljstva«), koji je naglasila Varaždinska Skupština. Za nju kao stranku, koja nije priznavala pravnu valjanost posljednjeg Hrvatskog Sabora i njegovih odluka, koja nije smatrala njegove poslanike na zajedničkom saboru za zakonite predstavnike Hrvatske, izgleda da je bilo potpuno prirodno požuriti sa proglašenjem ovih urbarskih zakona, ali ona to nije učinila.

Kako su županijski činovnici županije zagrebačke ponekad postupali u ovakvim okolnostima za to nam pruža neke podatke »Agramer Zeitung«: »Bio sam svedok«, govori autor uvodnog članka »Ueber die Robotfrage«, kako je jedan od kotarskih sudaca županije zagrebačke saopštavao sledeće sazvatim seljacima: »Ljudi Božji! Vi ste sigurno čuli, da je na onomad održanom Požunskom Saboru i za vas zakonom izglasana sloboda od tlake, i to je zaista tako. Ali ipak nemojte grešiti i ne dajte se zavesti, ukidavši pre vremena tlaku gospoštini; i nalažem vama po naređenju zagrebačke županije kao i ranije da dajete težake svojim vlastelinstvima, dok vas županijski odbor ne obavesti, da je tlaka prestala. Čekajte dakle na ovo mirno i strpljivo, jer svako odupiranje i bunjenje će biti strogo kažnjeno.« (Aleksije Jelačić, Citirano djelo, str. 20.)

u svome narodu. Ništa ne smeta, ako je u jačoj zemlji na vlasti ili je barem dominantna inače progresivna stranka. Ta stranka, odnosno pokret može kod kuće, u razmjerima vlastite ili neke treće, još jače zemlje, biti napredan, ali prema slabijoj zemlji, on se u takvom slučaju pojavljuje kao duboko kontrarevolucionaran. Starija, nova, a i najnovija historija, puna je takvih primjera, gdje progresivni pokreti, koji su u domaćem mjerilu nosioci novog, višeg i naprednijeg društvenog uređenja, čim pređu granicu zavisnih ili kolonijalnih zemalja, postaju kočnica društvenom razvitku, povezujući se sa zaostalim snagama, koje su spremne, u strahu da ne siđu s historijske pozornice, na sve ustupke.

Pod kraj prve polovice XIX. stoljeća u Madžarskoj je takav napredan pokret bio Kossuthov liberalizam, koji je okupio madžarsko niže plemstvo i građanstvo. Taj je pokret, za razliku od madžarske konzervativne stranke, koju je sačinjavala aristokracija i visoko činovništvo odano Beču, bio i po svojoj dinamici i perspektivi historijskog razvitka dominantan u Madžarskoj. On je, prema tome, kao najjači madžarski pokret, preuzeo u to vrijeme ulogu nosioca madžarske hegemonije u zavisnim zemljama, ma da se svim žarom borio protiv austrijske u svojoj vlastitoj, koja se ovdje, po istoj, naprijed spomenutoj povijesnoj nužnosti, povezala sa slabijim, konzervativnim slojem.

Madžarski velikodržavni ekspanzionizam, vršeći pritisak na ostale zemlje Stjepanove krune, nalazi u njima ubrzo saveznika, i to u onim elementima, koji su zavisili o njemu, a to je bilo u prvom redu činovništvo, a zatim svi oni, koji su, ne mogavši naći dublje veze s vlastitim narodom, tražili podršku kod moćnijeg susjeda. Takvi elementi bili su u Hrvatskoj madžaroni, koje upravo predstavnici madžarskog liberalizma organiziraju u Hrvatsko-ugarsku stranku.

Na taj način habsburške zemlje predstavljaju u to vrijeme tročlani lanac, povezan kompliciranim unutaršnjim odnosom snaga i interesa. Tu u prvom redu postoji latentni austrijski germanizatorski pritisak, koji se od vremena Josipa II. nije ugasio, te je za Bachova apsolutizma buknuo obnovljenom snagom. Njegov je glavni neprijatelj druga po jakosti zemlja u habsburškom sklopu — Madžarska, i zato on u njoj podupire slabiju i »pristupačniju« stranku, a to je konzervativna, dok u ostalim zemljama ugarske krune pomaže nacionalne i separatističke tendencije, naravno, ukoliko je to bilo u skladu s integritetom same države. Drugi član tog lanca je Madžarska, koju tada predstavlja liberalna stranka, i koja se bori na dva fronta, protiv germanizacije Beča i protiv separatizma »pridruženih strana«.

Treći je član, u našem slučaju, Hrvatska, kojoj je glavni neprijatelj u njenom nacionalnom razvitku Ugarska, koja je nastoji, kao »partem subiectam«, madžarizirati i tako prokrciti sebi put na Mediteran i Balkan. Sve, što je u Hrvatskoj bilo svijesno, oduprlo se toj politici i našlo u tome za neko vrijeme saveznika u Beču, koji se također borio protiv madžarske dominacije. Međutim, u Hrvatskoj je postojao izvjestan sloj ljudi, koji je podupro tendencije madžarske velikodržavnosti, jer je bio s njome na razne načine, kao što smo to vidjeli i prema riječima Moysesesa, najuže povezan. Ti ljudi zanosili su se starim Verböczyjanskim vezama, ne videći, da je madžarska ekonomija u prvoj polovici XIX. stoljeća poskočila naprijed, da se kretala sve brže u kapitalizam, što se odrazilo i u sve većem liberalizmu madžarskog društva, dok je Hrvatska u poređenju sa njom zaostala. Oni su podržavali iluziju, da je sve ostalo po starom i da mora tako ostati, ne želeći da shvate da se tu više ne radi o feudalnoj solidarnosti od pred sto godina, nego o modernoj naciji, koja hoće proširiti svoje tržište, ekonomske putove i nacionalni teritorij.

Oni su zato dobro došli Kossuthovoj liberalnoj stranci, koja ih je upotrebila kao oruđe svoje madžarske hegemonije. Ali, koliko god izgledao čvrst, takav je savez ostao ipak u biti neprirodan, i čitava njegova jalovost doći će do izražaja baš u epohi četrdesetosme, kad je madžarski liberalizam na kraju prerastao u istinski revolucionarni pokret, kad je na svoj barjak istakao opće slobodarske i demokratske principe, ostavši posljednja tvrđava revolucije u Europi. U toj posljednjoj fazi njegovi hrvatski pristaše — madžaroni — osim rijetkih izuzetaka, kao što je i razumljivo, ne će više imati smjelosti, da ga slijede.

Da bi nam to postalo još razumljivije, trebat ćemo odgovoriti na slijedeće pitanje.

Zašto i kada dolazi do emigriranja odnosno vraćanja

Kao što smo vidjeli, početak svibnja 1848 treba označiti kao vrijeme odlaska u emigraciju glavnog dijela članova Hrvatsko-ugarske stranke. To je vrijeme, neposredno prije zasjedanja hrvatskog četrdesetosmaškog sabora, kada naš narodni pokret ulazi u svoju najborbeniju i najrevolucionarniju fazu. Odnos podređenosti prema Madžarskoj i Beču je gotovo prekinut, i Narodna stranka ima punu vlast u svojim rukama. U takvoj situaciji ona se, osobito omladina, obara svom snagom na madžarone. Dolazi do brojnih hapšenja, javnih prijetnja, a

onda do masovnog otpuštanja svih pripadnika madžarske stranke iz državnih službi.

Lišni tako, s jedne strane, osnovnog vrela svoje egzistencije, i s druge strane, osjetivši se fizički ugroženi, njima je zavladao strah, koji tako plastično opisuju povratnici u citiranim zapisnicima. Taj strah, uzrokovan revolucionarnim gibanjem hrvatske narodne svijesti, koja je konačno osjetila da ima pravo i mogućnost, da se izjasni o eksponentima tuđinske vlasti, bio je osnovni, a možda i jedini motiv emigriranja. U vrijeme »Narodnih zahtijevanja«, ukidanja kmetstva i pucanja feudalnih spona po svim šavovima, kada i Granica i Provincijal traže nove oblike državnog života, najistaknutiji madžaroni osjetili su, da im više nema mjesta u takvoj sredini. Njih je revolucionarni hrvatski pokret, koji se razmahao s proljeća 1848, a dobio svoj izraz na saboru, otvorenom 5. lipnja, pomeo s političke pozornice i doveo u pitanje sam njihov opstanak.

Dakle, revolucionarno vrijenje u Hrvatskoj, a ne u Madžarskoj, uzrokovalo je madžaronsku emigraciju, koja je spašavala vlastitu egzistenciju, a nije išla da se bori negdje za neku revoluciju. Ona to nije mogla sve da je i htjela, jer nosioci revolucije unutar habsburške monarhije bili su u to vrijeme upravo slavenski narodi, od kojih su madžaroni toliko zazirali, dok madžarskoj revoluciji nije još bilo traga.

Štoviše, legitimna rojalistička Batthyányeva vlada, u kojoj sjedi i Kossuth, diže protiv ustaničkih slavenskih naroda svoju vojsku, propagandu i sva sredstva, koja joj stajahu na raspoloženju. Pozdravljajući ugušivanje češkog ustanka u lipnju i Windischgrätzovo bombardiranje Praga, madžarska vlada preko austrijskog generala Hrabowskog ugušuje srpski ustanak u Vojvodini i bombardira Karlovce. U to vrijeme Kossuth nudi Beču gentlemen's agreement, prema kome će Madžari pomoći vođenje rata u Italiji, dok će im car dati odgovarajuću vojsku i slobodne ruke prema »ugarskim« narodima, osobito Hrvatima. U duhu takve saradnje carsko-madžarski komesar i general Hrabowski na čelu svoje vojničke ekspedicije obilazi Srijem i Slavoniju u svrhu pacifikacije, dovodeći svuda do izražaja otvorene promadžarske elemente. Pristati u to vrijeme uz madžarsku stvar nije značilo pokazati legitimaciju svoje naprednosti, a kamoli revolucionarnosti.

Međutim, ako i nije vrijeme odlaska bilo baš pogodno, možda su madžaroni predvidjeli razvitak događaja, te se već tada stavili na stranu budućih ustanika? Ali, dovoljno je da se sjetimo njihova ponašanja u emigraciji, pa da otpadne i ta hipoteza. Već sama činjenica, da

je polovica emigracije otišla u Austriju, gdje je živjela najmirnijim životom pod urednom kontrolom austrijske policije, kadra je razbiti svaku iluziju. Stav druge polovice, u Mađarskoj, također nije herojskiji. Izuzevši nekoliko pojedinaca, u prvom redu Josipovića i Vukovića, jedva bi se moglo reći, da je ona bilo u čemu doprinijela stvari mađarskog ustanka

Radilo se tu dakle o jednoj kategoriji ljudi, kojoj je izbijena vlast iz ruke, jer se preživjela. Ona svoj anahronizam, dakako, nije mogla shvatiti, i u borbi za ponovno zauzimanje vlasti emigrira, te kao svaka emigracija, hoće da se na šiljcima tuđih bajuneta vrati na rukovodstvo. Sudbina, koju su oni za takav slučaj spremali narodnjacima, dovoljno je jasno naznačena u citiranom Josipovićevo pismu Poglediću.¹⁸⁰

Nema sumnje, da četrdesetosmaški događaji u Podunavlju spadaju među najzapletenije u novovjekovnoj povijesti. Različiti društveno-historijski fenomeni ukrštavaju se i previru jedan preko drugog. Pored postojanja svih elemenata pravog međunarodnog rata (kakav je bio onaj između Hrvata i Mađara, bez obzira tko je koga potsticao ili financirao), vidimo niz oslobodilačkih ustanaka protiv tuđinskih gospodara. Konačno, kroz sva ta gibanja provlači se crvena nit revolucije ili borbe klasa. Čas jedan od spomenutih fenomena, čas drugi prevladava naizmjenično sad u jednoj sad u drugoj zemlji habsburške imperije. Snaći se u takvoj situaciji, nije ni suvremenici bilo lako, ali stavovi pojedinih grupacija, koje one zauzimaju u raznim momentima, pokazuju ipak njihov karakter.

U jesen 1848, dok traje hrvatsko-mađarski rat, koji hrvatska ljevica pozdravlja, stojeći još uvijek uz Jelačića, biti na strani neprijatelja nije značilo korektno se odnositi prema svojoj zemlji.¹⁸¹ Stvar se komplicira kada Mađari, vodeći još uvijek rat s Hrvatima, dižu, ubivši Lamberga u Pešti, ustanak protiv Austrije. Moglo je izgledati, da će hrvatska emigracija sada naći za sebe bar neko opravdanje, ali njeno ponašanje upravo se sada počinje mijenjati, osobito u siječnju 1849 nakon zauzeća Pešte od Windischgrätza i djelomičnog ugušenja ustanka. To je vrijeme kada emigranti nastoje masovno da se vrate u Hrvatsku, što mnogima, zahvaljujući uglavnom Jelačiću, koji je tada

¹⁸⁰ Vidi notu 20.

¹⁸¹ Da su toga i mađaronski emigranti bili unekoliko svjesni vidi se iz molbe Sečibakija Zagrebačkoj županiji 12. XI. 1848, koju započinje riječima: »Slavni Uprav. Odbor! Kad pitanje medju narodom i narodom nastade onda Stranke (frakcije) prestadoše i svaki verni domovine sin sa svojom domovinom bilo pravo ili krivo držati imade. sa takovim duhom i jasam također ponadjen, akoprem kroz 5 nedelja danah zvuon Orsaga... zaderžaval sam se.« (Z. ž. 503/n. p. 1848)

već degradiran na običnog austrijskog generala, i uspijeva. U svojim molbama i u izjavama lojalnosti prema kralju, banu oni često prelaze granice ljudskog dostojanstva. I što više madžarska stvar postaje beznadnija, a madžarski narod revolucionarniji, emigranti ga sve više napuštaju.

Osobito nakon svrgavanja habsburške dinastije u travnju 1849 kada madžarski ustanak, također pod utjecajem poljskih vojskovođa, preraštava u istinsku, demokratsku revoluciju, madžaronska emigracija bježi iz Madžarske, kao što je pobjegla godinu dana ranije iz Hrvatske.

I tako u vrijeme, dok napredna hrvatska ljevica, zahvaljujući preokretu u nacionalnoj politici madžarskog pokreta, a s druge strane ugrožena austrijskom kontrarevolucijom, sve jasnije ističe svoj promadžarski stav, madžaronski emigranti nalaze zaštitu u licu austrijskih ministara i generala. Oslobođajuće presude austrijskih vojničkih sudova u Madžarskoj služe im kao legitimacija za povratak iz zemlje, koju su, u njenim najtežim časovima, osim rijetkih iznimaka, napustili, u domovinu, koju su u njenoj borbi za slobodan nacionalni razvitak izdali.

Odnos supremenih strujanja prema emigraciji i periodizacija

Hrvatsko-ugarska stranka u vrijeme četrdesetosme nije predstavljala ni brojčano ni programatski neku ozbiljnu snagu u podunavskom sklopu, a isto tako ni njena emigracija. Prema tome, ona sama po sebi, ne bi ni bila osobito zanimljiva, da se u njoj ne reflektiraju odnosi daleko jačih političkih činilaca. Stav, koji su oni zauzimali prema madžaronima u pojedinim momentima, jasno pokazuje odnos snaga, njihovo gibanje i mijenjanje.

U toku dviju kritičnih godina uloge i interesi se potpuno izmjenjuju i zato bi bilo nemoguće shvatiti događaje, a da čitavu epohu ne podijelimo u izyjesne vremenske odsjeke.

Periodizirati četrdesetasmaško doba s obzirom na madžaronsku emigraciju, znači, prema naprijed izloženim rezultatima, uočiti slijedeća četiri razdoblja:

1. Od ožujskih događaja 1848 do početka rata s Madžarskom u rujnu iste godine.

2. Od početka rata s Madžarskom do njegovog kraja u kolovozu 1849, u kom razdoblju donošenje oktroiranog ustava u ožujku 1849 predstavlja izvjesnu prekretnicu.

3. Od kraja rata do rješenja pitanja emigracije u veljači 1850.

4. Od veljače 1850 do apsolutizma.

Kroz čitavo to vrijeme bila je u Hrvatskoj na vlasti Narodna stranka. Ali u njoj postoje tako vidne suprotnosti, osobito u socijalnom pitanju, da se ona gotovo raspada na dvije stranke, konzervativnu i naprednu. Desno krilo, koje predvode Kulmer i Jelačić, ima u prvom razdoblju neodređen i kolebljiv stav prema mađaronima, za razliku od lijevog krila (Verbančić, Kušlan, Šulek, Brlić, Bogović, Utješešević, Vukotinović), koje istupa otvoreno protiv njih. Ta razlika dolazi do izražaja i u nesuglasticama između bana i Banskog vijeća na jednoj i županijskih odbora na drugoj strani. Posljednji predlažu radikalno rješenje mađaranskog pitanja, dok konzervativci, koji drže vrhove vlasti, kočē takovu inicijativu, zato što frontovi u monarhiji tada još nisu jasni, i jer Pešta i Beč još stoje u uskom dodiru.

Ali u blagosti konzervativaca i aristokrata iz Narodne stranke prema emigrantima treba također gledati izraz klasne solidarnosti plemića prema plemićima. Kod narodnjaka sa desnog krila klasni interesi znali su na momente prevagnuti nad nacionalnim, i to treba uzeti u obzir kod objašnjavanja njihova kolebljivog stava.

Poslije izbijanja rata lijevo i desno krilo približuju se, i može se reći, da oba krila jednakim žarom sudjeluju u pošttravanju protumađarskog kursa, koje karakterizira cijelu drugu fazu. I Bansko vijeće i županije donose zajednički odredbe o zabrani povratka emigracije, o sekvestraciji njihovih imetaka i hapšenjima. Ali i tu se primjećuje, da je inicijativa u rukama županije, koju predstavljaju napredni elementi Narodne stranke, o čemu nam pruža najbolji dokaz županijski odbor pod rukovodstvom Slavoljuba Verbančića, koji koncem listopada 1848 predlaže osnovu o sekvestraciji. U to vrijeme Jelačićeva izbivanja iz Hrvatske Bansko vijeće zajedno s Lentulajem potpada pod utjecaj lijevog krila i, kada Jelačić početkom 1849, već potpuno u sjeni dvorske kamarile, nastoji taj kurs ponovno ublažiti. nailazi na njihov složan otpor.

Rekli smo, da drugo razdoblje — glede mađarona radikalno — traje do konca rata. Međutim, na političkom planu dogodile su se već tada velike promjene, koje nisu mogle ostati bez odjeka ni na promatrani problem. Kontrarevolucija je u Europi pobijedila. Austrija nakon ugušenja češkog, talijanskog i bečkog ustanka svu silu usmjeruje protiv Mađarske, kojoj je na domaku ista sudbina. Crni orao visoko se nadvio nad Podunavljem. Kao prvi znak ponovne germanizacije javlja se

ožujski ustavni oktroj. To je bio signal na uzbunu, koji je duboko potresao Hrvatskom. Madžari nisu više glavna opasnost, naprotiv, napredna ljevica počinje od tog vremena polako, ali sve upornije braniti madžarsku stvar, to više što Madžari, doduše prekasno, uviđaju, da je ishod stvari mogao biti sasvim drugi, da je njihova nacionalna politika bila širokogrudnija i dalekovidnija. I ma da u stavu Hrvatske prema emigraciji ne možemo sve do konca ovog razdoblja nazrijeti bitne promjene, ipak je oktroj bio faktor, koji je već tada pripremio teren za potpunu promjenu u odnosima naše napredne javnosti prema madžarima, osvjetljenim odbljeskom revolucije, u drugoj polovici godine.

Ta je promjena, sasvim evidentna nakon madžarskog poraza, uostalom razumljiva, ali historijski paradoks se sastoji u tome, što se ljevica u tom pogledu našla opet na istoj liniji sa konzervativnom desnicom. Posljednja, stalno pod jačim ili slabijim utjecajem Beča, već u prvom razdoblju, kao što smo izložili, otupljuje oštricu ljevice, uperenu protiv madžarona. Međutim, potkraj druge, a osobito tokom treće faze, Beč se direktno i preko Jelačića i preko svojih generala i vojnih sudova, a konačno i ministarstava angažira u njihovoj obrani, zahtijevajući, da im se dozvoli povratak i vrati sekvestrirani imetak. Austrijska i ugarska aristokracija na čelu s dvorom, nije mogla napustiti glavnog domaćeg protivnika hrvatskog narodnog pokreta, koji je pokret u krajnoj liniji težio za nezavisnošću Južnih Slavena uz jedan pravedniji društveni poredak.

Beč je morao braniti pobornike jedinstvenosti zemalja *Sacrae coronae regni Hungariae*, jer je time branio i jedinstvo Austrije, a štiteći pristalice konzervativnih načela štutio je ujedno i reakciju, koja je poput tamnog vala zapljusnula narode monarhije.

Jedini disakord u općoj simpatiji, koju u trećoj fazi uživaju madžaroni, a napose emigranti, jest stav Zagrebačke županije. Činjenica, da je ta županija nakon svršetka rata, kada je ljevica već davno promijenila svoju politiku, ostala radikalno protivmadžarska, mogla bi se objasniti time, što su ovdje madžaroni baš preko županijskog aparata bili najdulje na vlasti i učinili najveće neprilike Narodnoj stranci, a zatim, bili su valjda i osobni motivi ljudi, koji su za prohujalih događaja, ne samo u svojoj gorljivosti, otišli suviše daleko.

U četvrtom razdoblju, nakon što je bečko ministarstvo pravosuđa jednim potezom pera riješilo na izloženi način sudbinu emigranata, njihov se problem, možemo reći, rasplinjuje. Na taj način, sabirući se i snalazeći u novoj situaciji, oni dočekuju dolazak apsolutizma.

Službena Hrvatska nije imala više što da kaže. Pa i dotada čitav njen odnos prema emigraciji došao je do izraza jedino u nizu administrativnih mjera. Činjenica, međutim, da se kraj postojanja Hrvatskog sabora i sudova, pitanje emigranata riješilo u Beču, dala je najjasniju perspektivu, kakva će biti nagrada iskazanim uslugama.

POPIS EMIGRANATA

1. Adamović Ivan Kapistran
2. Antal Mijo
3. Arbanas Matija
4. Arvay Ladislav
5. Batthyány Kazimir
6. Batthyány Ljudevit
7. Bedeković Koloman
8. Bedeković Miroslav
9. Birra Kosta
10. Blagaj Adolfo
11. Blagaj Janko
12. Blauhorn Ignac
13. Briglević Josip
14. Brunsvik Marija
15. Čerulatec Antun
16. Černolateca Antuna žena
17. Černolatec Josip
18. Čubeković Janko
19. Čubeković Josip
20. Diković Dragutin
21. Domin Dragutin
22. Domin Hildegarda
23. Domin Josip
24. Domin Vatroslav
25. Domini Vinko
26. Dominić Dominik
27. Dominić Juraj
28. Drašković Teodor
29. Erdödy Antun
30. Erdödy Elizabeta
31. Erdödy Ivan Nepomuk
32. Erdödya Iv. Nep. žena
33. Erdödy Šandor
34. Farkaš Daniel
35. Ferenc Josip
36. Ferenc Josipa žena
37. Freund
38. Haincman N.
39. Hatz Vilhelm
40. Hojć Adolf
41. Hojć Josipa. žena Adolfa
42. Horvat Petar
43. Horvatić
44. Inkey Gašpar
45. Ivančić Albert
46. Jančo Stjepan
47. Janković Ladislav
48. Jellačić Albert
49. Jellačić Rikard
50. Jellačić Eleonora r. Gallenfels
51. Josipović Antun Daniel
52. Josipović Antonija, žena Antuna
53. Josipovića Antuna sin
54. Karoly Dragutin
55. Keglević Emilija
56. Keresztury Pavao
57. Khazić Zeunik Antun
58. Klinčić Antun
59. Konjari Mijo
60. Kopčanji M'hovil
61. Kopčanji Mihovila žena
62. Koos Stjepan
63. Kušević Aurel
64. Kušter Pavao
65. Lang Martin
66. Lapoši Martin
67. Laslović Dragutin
68. Laslović Dragutina žena
69. Luketić Franja
70. Luketić Berta, kći Franje
71. Luketić Luiza, kći Franje
72. Marinović Hugo
73. Marinović Imra
74. Marković Stjepan
75. Matačić Tomo
76. Matačić Barbara r. Penzeš
77. Matković Gaspar
78. Mihanović Justina r. Kušević
79. Mikšić Hinko
80. Mikšić Ljudevit
81. Mikšić Nikola
82. Mikuletec Vjekoslav
83. Molitoris Samuel
84. Nadasdy Leopold
85. Oršić jedan mladi
86. Oršić Vilhelm
87. Otrokoci
88. Ožegović Gustav
89. Pastori Josip
90. Pavleković Stjepan
91. Pavleković Amalija r. Berković
92. Pavleković Oto, sin Stjepana

93. Pejačević Ladislav	119. Sinković Simon
94. Petrović Pavao	120. Sitkay Aleksa
95. Pintarić	121. Spišić Gustav
96. Pogledić Dragutin	122. Stabus Julio
97. Pogledić Franjo	123. Stojanić Nikola
98. Poljak Antun	124. Šmit Vjekoslav
99. Prandau Sillebrand Dragutin	125. Šrabec Ivan
100. Nikole Puca žena	126. Šrabeca Ivana žena
101. Nikole Puca punica	127. Štivalić Iv. Nep.
102. Radičević Antun	128. Štivalić Vjekoslava r. Cesarcc
103. Rakodcay inače Fuček Stjepan	129. Talian Eduard
104. Rakodcay Stjepana žena	130. Tanaj Mato
105. Rauch Gjuro	131. Terstenjak Tomo
106. Rauch Levin	132. Tomašić Josip
107. Risl Dragutin	133. Tomeković Lavoslav
108. Rogulić Dimitrije	134. Trexler Viktor
109. Salay Nikodem	135. Uichtritz Dominika r. Amadé
110. Sale Adolf	136. Urbanc Milivoj
111. Salopek Ljudevit	137. Vuković Sava
112. Saračević Franjo	138. Zellinger Franz
113. Sax Guido Oton	139. Zerpak Eduard
114. Sečibaki Petar	140. Zrinščak Ivan
115. Sečibaki Petra žena	141. Žinić Mavro
116. Selley	142. Žinića Mavre žena
117. Selley Rozalija r. Čertan	143. Žitvaj Josip
118. Sermage Dionys	144. Žubrinić Stjepan

S U M M A R Y

The events which took place in the Danubian lowlands in 1848 present historical research with many interesting problems. One such problem, most important for understanding the situation at that time in Croatia, is the stand of the members of the Croatian-Hungarian party or, as they, were called, the »Madžarons« (Hungarophiles).

In the introduction of this article a description is given of the constitutional connection that had existed for several hundred years between Hungary and Croatia, and also of the origin of the Croatian-Hungarian party which was formed in 1841 as the first political party in Croatia, and with the aim of increasing Hungarian domination and the use of the Hungarian language in Croatia. The author then describes in short the struggle that took place between this party and the Illyrian or National party before the events of March 1848. It was on this date that the National party came into power, and Colonel Josip Baron Jelačić was appointed Ban. On May 8th, 1848 Jelačić dismissed the Zagreb County Council and appointed Illyrians instead of Madžarons, and on the same day the Hungarian club was closed. Immediately persecution of the members of the Croatian-Hungarian party began, and such was the situation that they left Croatia and fled to Austria, especially to Graz, and Hungary. Those who had fled to Austria led a quiet life as private citizens up to the time of their later return. Those who emigrated to Hungary the author divides into four categories: 1) those who lived far from any political happenings, 2) those who joined the administrative service of the Batthyány

government, 3) those who enlisted in the Hungarian army, and 4) those who became members of the Hungarian revolutionary parliament.

The first reaction to the flight into emigration was a summons from the Zagreb County Council to all emigrants to return to their country before the 5th. of June 1848. A short time afterwards the Croatian parliament passed a measure stating that all persons living »idly« out of the country must pay double taxes. Jelačić again issued an order that all returning persons must sign a formal declaration swearing allegiance to their country. The attitude towards the emigrants there were about 140 of them — became more stern however when war broke out between Croatia and Hungary on September 10th. 1848. The Zagreb County Council forbade them to return, and those who did so were arrested. The hardest measure taken against the emigrants however was the sequestration of their property, the initiative for which measure was also given by County Council which, in all matters relating to the emigrants, was consistently in opposition to the Banal Council and to Jelačić himself.

At the beginning of 1849 the emigrants, under the protection of Jelačić and of the Austrian and Hungarian aristocracy, started to return. They were received back into Croatia with great distrust and an attempt was made to put them on trial. To effect this the vice-ban Mirko Lentulay, who was also president of the Banal Council, established courts and appointed public prosecutors to start proceedings against the emigrants. But the efforts of the Austrian military courts in Hungary, which had arrogated sole jurisdiction for sentencing the emigrants, the loyalty of the emigrants to the imperial authorities, and also a certain passiveness in official Croatian circles paralysed these endeavours of Lentulay. After the suppression of the Hungarian insurrection in 1849 large numbers of the emigrants returned home. Their properties were released and handed back to them, and the custodians of the sequestrated properties were bound to submit detailed accounts of their administration. The returned emigrants however went even further and demanded back their former positions and a re-entry into public life. In this they partly succeeded owing to the favour of the Austrian and Hungarian aristocracy which saw in the Madžarons a counter-balance to the Croatian national movement.

The course of action taken towards the emigrant landowners who were entitled to indemnity for their lost serfs when serfdom was abolished in 1848 is discussed separately. All indemnity was to be denied to emigrants, but here as with other measures, the reprisals that had been planned were in the end simply disregarded.

In the conclusion the author explains the reasons for the emigration of members of the Croatian-Hungarian party, and sets their position against the background of the general political pattern in the Danubian lowlands in 1848/9. Their role was a reactionary one, and they did not contribute anything to the European progressive movement of that time, nor to the struggle of their own people for independent national development.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA III

1950

BROJ 1-4

NAKLADA „ŠKOLSKE KNJIGE” / ZAGREB

R E D A K C I O N I O D B O R

V L A D I M I R B A B I Ć
M I R O S L A V B R A N T
G R G A G A M U L I N
M A R K O K O S T R E N Ć I Ć
J A R O S L A V Š I D A K

G L A V N I I O D G O V O R N I U R E D N I K

J A R O S L A V Š I D A K

HISTORIJSKI ZBORNIK – GODINA III. – 1950.

I Z D A J E
P O V I J E S N O D R U Š T V O H R V A T S K E
Z A G R E B